

EL TEMPS I LA MEMÒRIA

JOSEP M. QUINTANA

ÍNDEX

Cap d'Any	4
De genèrics i femenins	7
“ <i>C'était un jour clair...</i> ”	10
El paisatge	11
Un alè dolç i estrany	14
De costa a costa	17
València	19
La felicitat	21
“ <i>Honor y prez</i> ”	24
Una certa manera d'escriure	26
Qüestions essencials	28
L'Acadèmia	31
Altre cop, la felicitat	35
La Quaresma	38
La primavera: tortugues i rossinyols	40
L'American Bar	43
“ <i>Lingua vernacula</i> ”	45
La processó	47
La Pasqua	48
Els intel·lectuals	51
Els senyors	53
Cincogema	56
Els juristes	58
L'òpera	61
El Corpus	64
El dia des Be	66
Rússia: notes d'un viatge	67
Els poetes	86
La llengua	88
La literatura	90
La novel·la	93
La festa	98
Lisboa	101
La cuina dels Borràs	103
Els escriptors	107
Els lectors	110
La política	112
Els polítics	115
“ <i>Vive la Nation!</i> ”	118

El temps i la memòria.....	120
Tots Sants	126
La pàtria llatina.....	129
Les tertúlies	131
Sartre, <i>Les mosques</i> i la por a la llibertat.....	134
L'Anglaterra dels Lords	137
El cine-club	140
El nacionalisme: Podem, respectuosament, discrepar-ne?	143
A cent anys del “regeneracionisme”.....	146
Nadal, és l'hora dels adéus.....	149

CAP D'ANY

Cap d'any de núvols espessos i cel plomat quan, travessant la carretera, veig Alaior arrapada com sempre dalt del pujol. Alaior..., sí, en aquest poble vaig néixer. I quan amb els fills encara petits, cada dissabte migdia, enfilàvem la carretera general per anar a dinar a casa dels meus pares, sempre els feia la mateixa pregunta en pujar l'ampit d'una carena rera la qual apareixia de sobte la imatge de la blanca ciutat: "Quina és la vila més bella de Menorca i part de l'estranger?" I ells (cal reconèixer que en un to de veu força burleta) em contestaven a cor: "Alaior!" I així cada vegada.

Avui, amb la desviació de la carretera que evita l'entrada al poble, l'ampit aquell del qual ara us parlava ha desaparegut i Alaior no se'ns descobreix, com abans, de cop sobte, però tanmateix hem guanyat una certa perspectiva quan, uns metres enllà, la carretera ens ofereix una vista esplèndida de la vila i, sobretot, de la seva edificació més senyera: l'església parroquial de Santa Eulàlia, encimbellada dalt el turó on va situar-se el nucli primitiu de la ciutat antiga. Església que, després de la seva darrera reforma, ens mostra altiva una bellesa impactant.

Municipi de 110 quilòmetres quadrats i d'uns set mil habitants, Alaior no és, tan sols - almenys no ho és per mi- un conjunt urbà més o menys harmònic, de carrers sinuosos, de parets blanques i ben conservades, de cases impol·lutes, o de sabaters que deixaren la banqueta per anar a treballar a unes fàbriques que han configurat un teixit industrial i manufacturer importantíssim, el qual s'ha anat esvanint, però, els darrers temps. No és, només, per mi, aquell conjunt de coses que l'historiador, el geògraf o el periodista es veu obligat a descriure quan ha de presentar al lector una ciutat. Per mi, Alaior és molt més que tot això: és una vivència, és el marc irrepetible on vaig viure els meus primers anys, és un camí d'infantesa (i també de joventut) fet entre gent coratjosa i emprenedora, exagerada i radical, sentimental i dividida. Perquè, si el que més s'assembla a una gota d'aigua és una altra gota d'aigua, res no hi ha tampoc més semblant a un alaiorenc que un altre alaiorenc, encara que l'un cregui estar a les antípodes de l'altre per mor del seu tarannà espiritual o ideològic.

-Veig que li porta a vostè, aquest poble, una gran recordança -em diu una jove professora amb qui sovint m'agrada de parlar.

-Sí. A mesura que passen els anys, a mesura que jo m'estic allunyant de la meva infantesa i ja he tallat amb el poble tots els lligams personals, aquest -encara que sembli mentida- agafa a dins meu una gran força.

-Hi va molt sovint?

-No. D'ençà que han mort els meus pares hi vaig ja molt poc. Em limit a observar-lo de lluny, a mirar-lo per un cristall transparent, per això que jo dic la finestra dels dies.

-I tanmateix, el veig una mica cap cot. No sé com li ho hauria de dir, però tenc la impressió que alguna cosa el preocupa.

-Oh, no! el que passa és que m'ha posat consirós la derrota que ha sofert la ministressa de Cultura amb el seu projectat decret sobre les Humanitats. I és que, es miri per on es miri,

l'estat de les Humanitats, és a dir, de tot aquest allau de coneixements i de matèries que no serveixen per res -com recordava fa poc el meu amic Tomeu Gili- resulta preocupant avui dia. Per això la ministres, que és liberal a ultrança i, per tant, partidària d'intervenir seriosament en matèria educativa (*“era de noche, sin embargo llovía”*) ha posat el dit a la nafra i ha dit que calia fer alguna cosa per a igualar a tot el país els continguts de la història en un programa “mínim” d'Humanitats. I jo l'aplaudesc: Bravo!, perquè no pot esser el desgavell actual. I he de dir-li per què. Miri, quan al meu avi, el seu mestre (que possiblement era sagastí), li demanava, tot fregant-se el mostatxo: *“¿quién era Viriato?”*, ell iniciava la resposta amb aquestes paraules: *“Viriato, pastor lusitano...”* i després continuava la definició de l'heroi. I el mateix feia el meu pare quan això li ho demanava el seu mestre lerrouxista; i també jo ho contestava quan em feia la pregunta aquell mestre partidari del *“movimiento nacional”*. Mai no tinguérem cap dubte -ni el meu avi, ni el meu pare, ni jo-, a l'hora d'explicar, posem per cas, qui era la princesa d'Èboli. Tots iniciàvem la contesta amb aquestes paraules: *“La princesa de Éboli, mujer de rara belleza, pues era tuerta...”* i seguïem contestant (si és que d'aquella dona en sabíem dir alguna cosa més). I, posats a cercar altres exemples, és també evident que tots sabíem com havien arribat a Espanya els invasors del Nord. Perquè, sens dubte, *“los bárbaros del norte llegaron a España en sucesivas oleadas.”* O és que ho hem oblidat? Doncs bé, tot això s'ha perdut. I digui'm: Quin jovenet d'avui sap aquesta història unificada? Quin jovenet d'avui la sap? I això, a la senyora ministra no li sembla acceptable. I ja no en parlem si a algun d'aquests desvergonyits jovencells se li ocorre de dir que li importa un carall el fet que la princesa d'Èboli tingués un ull a la biorxa. O que posseís una rara bellesa. O s'atrevis a parlar de *“Viriato-pastor-lusitano”* sense dir aquests mots sacramentals. Un desastre!

-I té això alguna solució?

-Com que si té solució! Josep Pla, un personatge de qui s'han criticat moltes coses però que ningú no sol discutir com a escriptor i humanista, en un article publicat l'any 1942 a *Destino*, deia sobre l'art d'escriure:

Para ser escritor se necesita, en primer lugar, tener un don que da y quita la Providencia. “En qué consiste este don? No lo sé. Conozco sus consecuencias. La principal es ésta: la persona tocada de este don está dispuesta a sacrificar toda la vida, a perder integramente la existencia para desarrollar al máximo esta aptitud concedida.

Fins aquí, doncs, res. Es tracta d'un do que, això sí, exigeix una gran voluntat per part del qui n'està posseït, si és que vol esdevenir alguna cosa en aquest camp. Però després prosseguia:

En el caso que un escritor esté dotado, es indispensable, luego, tener la cabeza construida. Y en los países del occidente de Europa se considera que uno tiene la cabeza construida, es decir, que no es un primario, cuando se han hecho siete años de griego en serio, ocho años de latín en serio y se conoce a Euclides en serio. No tengo papel ni tiempo para explicarle la

organización de la segunda enseñanza en los países formados. Otro día lo intentaré. Y usted me dirá: ¿dónde se aprende eso? Desde luego en ningún establecimiento oficial de enseñanza.

Pel que veig, doncs, a l'hora de parlar d'Humanitats, Pla no es referia bàsicament a la Història, i menys encara semblaven preocupar-li els criteris d'unificació en aquest camp. Pla, quan parlava d'Humanitats, enfocava les coses d'una altra manera.

-Escolti -m'interromp la meva interlocutora-. No creu, però, que n'ha fet un gra massa en definint les Humanitats com “tot aquell allau de coneixements i de matèries que no serveixen per res”?

-Miri, en un cas com aquest, el més curt seria fer com Joanot Martorell en el *Tirant* (i, en general com ho feien la majoria d'escriptors de l'època, que sempre maldaven recolzar les seves opinions en allò que diem “cites d'autoritat”), i remetre la bolla al mestre Tomeu Gili, de qui he agafat la definició. Però no he de fer-ho aquí perquè, quan jo dic que són matèries que no serveixen per res, em pos en el lloc dels qui solen fer, avui, aquest tipus de manifestacions. Així per exemple, en lloc d'aquell jove batxiller que, com vostè sap molt bé, ha vingut a aquest món només per a fer coses positives, és a dir: per a crear-se una posició social elevada, per a proporcionar-se una sòlida situació econòmica o, potser fins i tot per a triomfar en política. És, doncs, des d'aquest punt de vista que jo dic que les Humanitats no serveixen per res. En definitiva, que si el que desitja vostè -li dic a la meva amiga que m'interpel·la-, és fer diners, o situar-se correctament, o bé arribar a ser regidora de cultura del seu poble, no s'amoïni per les Humanitats, que no li han de fer cap falta. És més, vostè pot estar ben segura que, sense saber res d'Humanitats, pot arribar a ser una regidora de cultura digníssima (i, molt possiblement, una modèlica consellera del ram). Fins i tot m'atreviria a dir que, si vostè en sap, d'humanitats, no intenti fer política, perquè aviat tindrà problemes, a menys que ho dissimuli sàviament i que, quan assisteixi a les reunions del seu partit, sigui capaç de guardar un respectuós silenci, sobretot en agafar la paraula el seu cap de files o aquell que a tots els partits remena les olives i reparteix els diners de nous.

La meva interlocutora va quedar una mica perplexa amb les meves paraules, però... digui'm vostè, amic lector, de què li serveix a un empresari model, o a un top-mànager de la banca, o a un regidor de cultura conèixer el dolor d'aquella Eugènia Grandet que es consumeix a l'ombra de l'avar del seu pare, en la inoblidable obra de Balzac; o què li importa a aquesta mateixa persona saber què ha significat la Madame Bovary de Flaubert per a la novel·la moderna; o quin és el perquè de la complexitat interior de Raskòlnikov, aquell irrepetible personatge de Dostoievski; o què és el que fa que els diàlegs entre aquell experimentat i corrupte periodista que era Étienne Lousteau i el jove arribista Lucien de Rubempré, a *Les Illusions perdudes* de Balzac, resultin tan actuals que gairebé puguem veure'ls reproduïts a les actuacions de tants i tants periodistes famosos que escriuen avui a la premsa diària. Doncs jo li ho diré: saber tot això no li serveix per res. O, si més no, no li serveix per a cap dels oficis que en el món han estat, són i continuaran essent prioritaris.

Però ens equivocariem si creguéssim que aquest és un mal del nostre món contemporani. No, aquest és un mal d'avui, d'ahir i de sempre. Un mal que només pot mitigar-se amb l'esforç esporàdic i rebel del qui, ferit de lletra, acaba per engegar a la merda tot el *sensus commune* que hi ha rera la filosofia utilitarista del “per què serveix això?” i es llança a l'aventura de les Humanitats sense xerxa que el protegeixi. En efecte, el mal no és cosa d'avui, com deia. I per a comprovar-ho, basta que obrim *La Cartoixa de Parma*, d'Stendhal, per la segona pàgina, i allí ens trobarem amb aquestes paraules: “D'una cinquantena d'anys ençà, i a mesura que l'*Enciclopèdia* i Voltaire esclataren a França, els frares cridaven a la bona gent de Milà que aprendre de llegir o qualsevol altra cosa era una feinada ben inútil, i que pagant del tot puntualment el delme al capellà, i explicant-li fidelment els petits pecats de cadascú, podien tenir gairebé la certesa de trobar un bon lloc al paradís.”

No és, doncs, estrany que, unes pàgines més endavant, Fabrici del Dongo, el jove heroi stendhalià, en veure's constret per son pare, el marquès -un home que, per cert, professava un odi vigorós per les llums del segle-, a estudiar llatí amb mossèn Blanès -al qual, diguem-ho també de passada, el llatí li importava un carall-, no és estrany, dic, que el jove Fabrici escoltés amb gran satisfacció una frase lapidària del seu mestre que confirma la inutilitat dels saber humanístic. Diu, aquest, escèptic del tot: “Què sé de nou sobre un cavall [...] un cop m'han ensenyat que en llatí es diu *equus*?” En efecte, què li aporta de positiu i de tangible aquest nou coneixement?

En definitiva, que, tal com ja intuïem, les Humanitats han esdevingut, (i que Sartre em perdoni), una passió inútil.

DE GENÈRICS I FEMENINS

Sempre que vaig a Tolosa de Llenguadoc em faig la mateixa pregunta: Què hauria estat de Catalunya si el bon rei Pere no hagués fet els ous en terra a Muret? Però respondre a un futurible és una bestiesa i, a més, una pèrdua de temps que no mena enlloc. Per altra banda, avaluar les possibles respostes des d'una posició diguem-ne moral, i dir si el fet hauria resultat positiu o negatiu per als interessos catalans i, en concret, per als monarques del Casal de Barcelona, tampoc no seria correcte des d'un punt de vista historiogràfic. Però del que no hi ha dubte és que, si en lloc de vèncer Simó de Montfort, el guanyador de la batalla hagués estat Pere I, Catalunya i Occitània haurien escrit el seu futur amb un altre tipus de lletra. És més, ambdues regions haurien esdevingut una cosa distinta del que han estat: políticament, històricament i, també, culturalment. I és molt possible que la llengua d'Oc -és a dir, el llenguatge occità que dóna nom a Tolosa- fos avui una realitat i no una mera tradició folklòrica.

Això és, al menys, el que em comentava Joan Claret, l'actual president del Casal Català de Tolosa, amb el qual he pogut tenir bones converses aquests dies amb motiu del concert que els Amics de l'Òpera han fet a la capital occitana, vora les aigües quietes (i alhora inquietants)

del Garona, el riu d'ampla i sinuosa estampa que amara les terres planes que envolten la bella ciutat.

Joan Claret va exiliar-se amb els seus pares quan tenia nou anys. Germà de músics prominents (tothom coneix avui el violoncel·lista Lluís Claret i el violinista Gerard Claret), el nostre amic va dedicar-se a la filologia i ha estat catedràtic de Llengua i Civilització Espanyoles a la Universitat de Tolosa, la qual, per cert, amb cent-deu mil estudiants, constitueix el segon centre universitari francès (després de París, naturalment). Claret, demòcrata i català, patriota del catalanisme polític, mai no ha abdicat dels seus principis i observa avui amb certa joia continguda com els Estats (aquests Estats-Nació que foren el producte més genuí del segle XIX) estan perdent pes en el món polític. I és que avui Europa, alhora que avança vers la unitat política i econòmica, també viu un desvetllament cultural i polític de les comunitats nacionals i regionals que la integren, la qual cosa sembla que ha de conduir de manera inexorable a la transformació radical del mapa europeu. Ell -com la majoria de bascos i catalans- somia i espera que una Europa de les Nacions substitueixi l'actual Europa dels Estats. Aquesta -la dels Estats- ens retrotrau al segle XIX. Aquella, en canvi, ens porta de cap al segle XXI.

Malgrat tot, el camí no és fàcil. I ho és encara menys vist des d'una òptica com la francesa que, històricament, sempre s'ha mostrat molt cofoia de la seva grandesa i de la seva unitat lingüística i cultural.

Tolosa, a més, és una ciutat amb la qual els espanyols tenim un deute important, atès que va acollir nombrosos exiliats de la nostra guerra civil. Molta gent del país, que va haver d'abandonar la seva pàtria l'any 1939, va trobar aixopluc a Tolosa i allí va fer-hi arrels. És el cas de Joan Claret. Però és també el cas d'alguns menorquins com Josep Caules Juan, un socialista maonès de primera hora, que hi va viure durant més de trenta anys. A Josep Caules (en Xesqui) m'hi va unir, per cert, una gran amistat. Ell era un home alt i prim com un secall. Un home coratjós i honest que va saber superar els traumes de la guerra civil i que va saber treballar de valent per la unificació del socialisme que aleshores estava dividit en dues faccions enfrontades, la del PSOE-històric, que presidia Rodolfo Llopis i la del PSOE-renovat, que encapçalava Felipe González. Caules, va saber interpretar els signes del temps i acabà la seva carrera política com a regidor socialista a l'Ajuntament maonès durant la primera legislatura democràtica.

-Perdoni que el molesti amb una pregunta que no té res a veure amb el que fins ara vostè ha explicat -m'interromp la professora de literatura (que també és feminista)-, però m'agradaria saber -ja que vostè ve de França- què en pensa, de les darreres manifestacions de l'Acadèmia Francesa sobre genèrics i femenins.

-Bé, no sé què he de dir-li al respecte, però no oblidí que l'*Académie Française* és una vella institució que componen trenta-vuit acadèmics i només dues acadèmiques...

-...que ha posat el crit al cel precisament per això que vostè acaba de fer: utilitzar el femení *acadèmiques* per a referir-me als acadèmics femenins.

-En realitat no ha estat per mor de les *acadèmiques*, sinó de les *ministresses* del govern Jospin, alguna de les quals -aquest és el cas de Mme. Trautmann, titular de Cultura-, ha decidit d'utilitzar el femení per a identificar-se.

-D'acord -em fa ella-, però digui'm què en pensa d'això.

-Miri, els fets són aquests: Maurice Druon, secretari perpetu de l'Acadèmia, Hélène Carrère d'Encausse, directora en exercici (i una de les dues úniques dones acadèmiques) i Hector Bianciotti, canceller de la institució, han escrit al president de la República, Jacques Chirac, protestant per aquest mal ús del llenguatge: "No! -diuen els savis-, Mme. Trautmann no és *madame la ministre*, sinó *madame le ministre*, per molt que a ella això no li agradi." Ja ballam! pens jo aleshores des del meu masculí genèric. Que n'és de cantellut el tema, avui, amb tantes diputades, conselleres, notàries i apotecàries! Perquè així com hi ha hagut oficis femenins que mai ningú no ha discutit -el d'abadessa, per exemple-, també hem de reconèixer que n'hi ha hagut d'altres que han estat vedats a les dones (de dret o de fet) fins fa ben pocs dies. Les dones, sense anar més enfora, no podien esser jutgesses, no podien esser notàries... professions aquestes que es consideraven inherents al sexe viril, entès aquest sempre com a genèric. Potser per això algunes professionals (i aquest no és, precisament, el seu cas, senyoreta, ni tampoc el que jo tenc a casa) continuen emprant el masculí per a descriure la seva professió. Així, doncs, no és estrany de trobar encara targetes de visita que diguin, per exemple: *Joana de Valldaura, notari*; o bé, *Maria de la Pau Olivella, aparellador*. Tanmateix, hem de reconèixer que, malgrat els vetlladors de la puresa, cada dia són més les dones que han optat per feminitzar la seva professió i no dubten a l'hora d'autoqualificar-se de metgesses, d'apotecàries, d'aparelladores..., de la mateixa manera que José Mari Arzak sempre s'ha dit cuiner i no cuinera (com si això fos una obvietat).

Ella em va posar aleshores una cara de no sentir-se massa a gust. I no cregueu, però, que ens trobem davant d'una qüestió senzilla o lleugera. Res no seria més fals. Ara mateix, sense anar més enfora, jo anava a escriure la frase "amic lector" i, de sobte, he cregut que havia de privar-me'n. I això per una raó elemental: qui m'assegura que entre els qui em llegiran no hi haurà una diputada, una mestressa de casa o, vés a saber si fins i tot una abadessa?

Del que no hi ha, però, cap mena de dubte és que, també al nostre país, els acadèmics i les acadèmiques mantenen encara certes antigalles que justificarien, si més no, una actitud com la que han seguit els seus col·legues francesos. Així, per exemple, si acudiu al *Diccionario de la Real Academia Española* trobareu algunes joies lingüístiques com aquestes:

-Ministra: *La que ministra alguna cosa.*// 2. *Mujer del ministro.*// 3. *La que, en la gobernación del Estado, ejerce la jefatura de un departamento ministerial.*// 4. *Prelada de las monjas trinitarias.*

-Notaria: *Mujer del notario.*// 2. *Mujer que ejerce el notariado.*

I comprendreu per què no m'he atrevit a cercar *farmacèutica*. Davant la possibilitat de trobar al diccionari “*mujer del farmacéutico*”, he preferit d'abstenir-me discretament i evitar, així, un possible cataclisme familiar.

Però no cregui, lector o lectora que ha seguit aquest raonament i que, fins ara, està d'acord amb mi, que les coses són elementals. Ni de noves! I això mateix li ho he dit, també, a la senyoreta fa una estona, perquè no tots aquells oficis que han estat tradicionalment masculins tenen ja avui el seu corresponent femení. És més, li asseguro fins i tot que no sols els acadèmics francesos i espanyols són exquisidament carques. Ho són també molts altres estaments de la nostra societat. Sense anar més enfora: quan es podrà parlar de *capellanes*, per exemple? És que algun cop se'n podrà parlar? No ho sé, però vists els “acadèmics” que governen l'Església (i aquí l'ús del masculí resulta impecable), pens que la cosa deu estar ben complicada perquè, en el cas del mot *capellana* (sempre que fem abstracció del prevere que cavalca a les festes populars de Menorca), ni tan sols podem usar l'accepció de “muller del capellà”.

S'estranya, doncs, algú que en matèria de genèrics i femenins afirmem que la cosa està molt complicada?

“C'ETAIT UN JOUR CLAIR...”

He passat el matí del dia de Sant Antoni (“Diada del poble de Menorca”) caçant en una finca de tramuntana. El dia era d'aquests que et queden gravats a la memòria per la claredat dels colors i la nítida bellesa del cel. Tot era viu, tot era clar. L'aire, sec i tallant com una espasa, et colpejava amb passió i et netejava les boires internes. I, malgrat que no entenc res de psicologia, i menys encara de ciència, estic segur que he captat ions negatius a pleret, la qual cosa, diuen, és francament favorable per a l'estat anímic de l'home. Així doncs, fantàstic! A més, com que jo som un caçador ecològic (el qualificatiu és del meu fill, que el fonamenta en la meva proverbial capacitat per a tornar amb les mans buides) tampoc no he de preocupar-me per la defensa del medi que, pel que a mi respecta, es defensa tot sol.

I que he rebut ions negatius no hi ha dubte perquè, un cop a casa, he estat capaç d'enfrontar-me amb les pàgines sis i set del diari, dedicades a recollir els articles dels líders polítics sobre les nostres essències festives i/o nacionals. Val a dir, però, que, abans de posar-m'hi, he pensat en el mot que diu Marcello a Rodolfo al final de *La Bohème*. Així doncs, “*Coraggio!*”, he cridat per animar-me.

Tret d'excepcions notabilíssimes, als polítics els passa amb la premsa allò que a molts catòlics els sol succeir amb l'Església: que hi acudeixen, només, en moments fonamentals, o quan anar a l'església implica un compromís de ciutadania. En el cas dels polítics, aquests escriuen al diari durant la campanya electoral (alguns ja no hi tornen mai més, la qual cosa és d'agrair moltes vegades), quan els ataquen o calumnien, quan ells decideixen d'atacar o calumniar, o bé quan, per mor del guió, han d'escriure necessàriament alguna cosa. Aleshores -i

aquest és el cas del dia 17 de Gener, la Diada- els polítics s'asseuen, fan un article *ad hoc* i el publiquen després amb litúrgia i cerimònia. Però ho fan com aquell que compleix amb el deure conjugal de manera inevitable. És a dir, amb una gran convicció, però amb una passió força escassa. No poden tampoc fer miracles (diguem-ho a favor seu), atès que els assumptes que han d'afrontar en densos i plúmbeus articles (sempre plens de retrets i de moralinoses consignes) no solen esser massa atractius per a la gent ordinària.

Record (i una cosa duu a l'altra) que el pintor Josep Vives em va demanar temps enrere si m'havia adonat del component antiafrodisíac que tenen algunes paraules del nostre llenguatge. I ho dic seriosament, que no és cosa de riure. Per exemple, *notari*. Per exemple, *ateneu*. “Imagina't -em deia el pintor- que estàs en un *crescendo* amorós amb una al·lota bellíssima quan ella, de sobte, et clava un crit inesperat i et diu *ateneu!*, o t'envela *notari!* Tot aquell món exquisit s'esberla en un sol instant i et quedes més planxat que una llauna.” Doncs a mi això em passa també amb l'adjectiu *nacional*. Mirau com n'és d'estranya la cosa! I és que just sent el mot *nacional*, ja tenc la impressió que tot l'esperit se m'asseca. Em basta, en efecte, sentir *nacional*, i se'm torç la diada. I és que -supòs- després de tants anys de cantar llaors a la “bandera nacional”, a la “*formación del espíritu nacional*”, i fins i tot a la “*selección nacional*” de futbol (aquella que l'any 1964 va vèncer l'URSS en un partit memorable), l'essència del mot té una tal càrrega, que els ions negatius acumulats a les hores de lleure no em basten per a poder suportar-la dignament, i em qued submergit en un estat de lassitud que podem qualificar, sense embuts, de lamentable. Potser per això, i després de restar aclaparat per l'encesa lectura de tan reivindicatius i patriòtics articles, he decidit de copsar l'experiència vital de Paula Menéndez, l'heroïna creada per aquest amant del vi amb gasosa i del pa amb tomàquet i pernil (la qual cosa, per cert, ell considera preferible a tenir carnet del PNV), que és Tomeu Gili. I val a dir que resulta, no sols interessant, sinó també força exòtic llegir, avui, un al·legat existencial. Perquè *Corazón sin barcos* és, sens cap mena de dubte, una novel·la existencialista en el seu plantejament, i ho és també en el fons, en la forma i en el seu desenllaç. De tota manera, davant la misèria real i moral del medi on Paula va néixer, i davant la pobresa intel·lectual del món aquell on va anar a parar, l'opció existencialista no ens pot resultar gens estranya. Mai -segons crec- l'he arribada a adoptar. I tanmateix la pregunta em resulta inevitable: qui, amb un mínim de sang dins les venes i de passió dins el cor no ha somniat algun cop de pujar en un tren que el tregui del fang i el porti lluny de les boires?

I és que a mi també m'hauria agradat d'obrir un dia el quadern a París i escriure com Faulkner: “*C'était un jour clair de fin Janvier, pas froid cependant...*”

EL PAISATGE

Havia pujat a El Toro a peu. I ja sé -no cal que ningú m'ho recordi- que això no és cap proesa. Simplement ho constata, perquè la història que he de contar tot seguit va sorgir en aquella

excursió de diumenge matí, un diumenge d'aquests que et cimen la cara amb les guitzes d'un vent desordenat i caòtic que jugava a quic-amagar per les giravogues de la costa. Aquest -vull dir el vent- tan prest s'amagava enganyós, com de cop t'enfilava de ple i aleshores semblava que et queia al damunt un magatzem de ferralla. En assolir la carena, vaig entrar a l'hostal per a reposar una mica davant el foc d'uns tions que cremaven amb estudiada parsimònia. El cel era estranyament grisós i entelat, lleugerament dens. Durant la matinada havien caigut unes gotes, però aleshores regnava un aire molt sec del nord-est, un vent de gregal enjogassat i proçaç que no era gens de fiar, un vent -podeu estar ben segurs- d'aquell que es diverteix enganyant els meteoròlegs i fent dernes els pronòstics de l'home del temps.

Dalt la nostra muntanya, mirava l'esplèndid paisatge que s'obria de ple vers el nord. La vall rogallosa, les parets de les tanques, els boscos ombrívols de pins, els sembrats que encatifaven la terra... Allí, al més lluny, Fornells tenia l'aspecte d'un poble adormit que s'havia cobert amb un vel transparent de seda xinesa. El mar, però, es veia alterat i un xic tenebrós, com decidit a fer-te una mala passada.

-Què...! Contemplant el paisatge? -em diu, de manera directa, un home d'aspecte ordinari, d'espatlles caigudes i cabell arrissat, una mica rebec.

-Sí, contemplant el paisatge. No el troba vostè meravellós?

-Què vol que li digui. Potser ho és, meravellós, que no li ho vull discutir, però és un paisatge en crisi. Indiscutiblement en crisi.

Jo el mir esglaiat, confús.

-La veritat... si no s'explica més...

-Miri, quan l'he vist dins l'església he pensat que li havia de diu unes paraules. I ara que el trob aquí, badocant el panorama, he cregut que era el moment.

-Doncs vostè dirà.

-Quan li dic que el paisatge està en crisi m'estic referint al fet econòmic, naturalment. Als problemes que té avui el camp. Guaiti. Veu aquelles vaques? Idò bé: totes les vaques aquelles són -literalment- nombres vermells.

-Nombres vermells?

-Sí, nombres vermells. Pèrdues! Avui, si tens una vaca perds tant (i em diu una xifra). I si en tens déu, perds tant multiplicat per deu, i així...

-Bé, el comprenc, però... i això què té a veure amb la bellesa del paisatge?

-Com què té a veure amb la bellesa del paisatge! Creu vostè que un paisatge com aquest, que genera pèrdues i res més que pèrdues, pot esser polit? Creu vostè que podem contemplar-lo així, impassibles, tal com si res? O és que creu vostè que l'únic problema important del camp aquest que tenim davant nostre és la reivindicació popular del Camí de Cavalls*? I això -puntualitzà- li ho dic sense ofendre, que no és la meva intenció.

* El Camí de Cavalls és una via que circumval·la l'illa de Menorca, que data possiblement del segle XVIII, la qual tenia un ús militar. Un cop l'Exèrcit va deixar de tenir interès en aquesta via, s'ha obert una dialèctica entre alguns propietaris, que defensen la seva privacitat i diversos col·lectius

-No, si vostè no m'ofèn gens ni mica. A més ja li he dit que el comprenc. Però... i seguint el seu raonament, què podem fer perquè el paisatge aquest, que a mi em semblava fins ara tan meravellós, ho sigui també per a vostè?

-Només hi ha una solució: fer hotels, molts hotels enmig del camp. Un hotel, deu hotels, tots els hotels que facin falta.

-Home! -li dic-. Potser vostè exagera.

-Com que jo exager? Creu vostè que hi ha cap sortida pel camp si no és a través del turisme?

-No, si jo no critic el turisme. És més, som partidari molt ferm d'això que se'n diu turisme rural o agroturisme, si no ho record malament. I ara que els joves del GOB^{*} no ens escolten, li diré que no tenc inconvenient que les cases aquestes que veim, construïdes de fa tant de temps, puguin tenir, a més de la funció que ara tenen, una finalitat turística. Però d'aquí a fer hotels nous enmig del camp...

-Desenganyi's! -m'increpà convençut-. El camp només serà meravellós quan sigui rendible. Les peles, amic meu, les peles són l'únic que fa bonic el paisatge!

Aleshores vaig dir-li:

-Ha llegit Josep Pla?

-Què?

-Que si vostè ha llegit els llibres d'en Pla.

-No, no el conec... Deu ser foraster aquest Pla del qual vostè ara em parla.

-Bé, foraster, foraster... allò que deim foraster... Aquí, com deu sebre, solem distingir entre menorquins, mallorquins, catalans i forasters. Diguem que Pla era català, que havia nascut a un poble que es diu Palafrugell, a finals del segle passat. És mort ja fa dies...

-I què dimontri té a veure en Pla aquest amb la bellesa del paisatge?

-No, possiblement no hi té res a veure, però li ho dic perquè vostè em recorda una anècdota que conta aquest Pla en un dels seus llibres. Miri, ell ens explica que, dins un autobús, es va trobar amb un senyor com vostè amb el qual va tenir una conversa que s'assembla a la nostra, vagament. Li he de contar, si vostè m'ho permet, perquè em sembla que ha d'agradar-li.

-Si això el fa feliç... -va fer aquell home-. Però li torn a dir que no sé què punyetes té a veure, això, amb la bellesa del paisatge i amb la crítica que jo li he fet de la seva -diguem que bucòlica- visió del camp menorquí.

-Escolti, escolti les paraules d'en Pla:

-Quin paisatge més bell! -vaig dir un dia a un senyor que viatjava al meu costat-. No li sembla?

-Pse... -contestà el meu veí, amb un deix lleugerament sardònic. Què vol que li digui?

-De tota manera, no pot negar-se que aquest paisatge...

ciutadans que reclamen la naturalesa pública del camí. De fet, en aquests últims temps ha esdevingut una qüestió molt polèmica.

*El GOB (Grup d'Ornitologia Balear) és la associació ecologista més activa de Menorca.

-És un paisatge sense solta ni volta! -m'interrompé, ràpid, el viatger-. A mi no m'interessen més que els paisatges meus.

-Entén per “meus” -vaig preguntar-li- els paisatges que responen adequadament al seu criteri estètic o els que figuren inscrits en el seu nom al Registre de la Propietat?

-Em refereixo a aquests darrers, naturalment.

-És un criteri.

-Punyeta! -va esbotzar-me, de sobte, el meu interlocutor-. Aquest amic seu, l'escriptor català, era una àguila! Mai no havia escoltat res de tan just al respecte. Aquell viatger si que sabia què era la bellesa del paisatge!

-Doncs jo he de dir-li el mateix: és un criteri. Passa, però, que seguint el criteri aquest de vostè -i també del viatger de la conversa- potser que això aviat ja no sigui Menorca.

-Com que no sigui Menorca... I què ha de ser?

Aleshores jo vaig mirar-lo i, conscient de la coincidència entre el nom grec de l'illa de Menorca i el de l'associació de propietaris rurals que pretén urbanitzar el camp menorquí, vaig dir-li:

-*Meloussa*, amic meu, *Meloussa*!

UN ALÈ DOLÇ I ESTRANY

Jo vaig néixer al carrer Ample, a una de les petites artèries centrals de la vila d'Alaior l'any 1950, en un context sociopolític dominat pel franquisme i, per tant, en una època on les disputes i els enfrontaments ideològics havien perdut, a cop de vista, el seu pregon significat polític. Malgrat tot, aquests es mantenien ofegats per una mena de cendres volàtils que permetien despuntar alguns calius a penes les circumstàncies s'esdevenien favorables. I si als anys trenta les disputes havien estat entre monàrquics i republicans, als anys seixanta ho eren entre catòlics integristes i catòlics progressistes, però a l'observador perspicaç no se li pot escapar l'arrel de les bregues ciutadanes que -més civilitzades, és cert- han reflorit quan la situació política d'Espanya ha permès de confrontar les idees (i els sentiments) amb plena llibertat.

Encarnen les darreres reminiscències polítiques de la meva infantesa les societats que vulgarment coneixíem com es Casino i es Rincó. Encarades l'una a l'altra a la plaça del poble (avui es Casino ja no ocupa el seu lloc primitiu en el bell edifici que construí l'arquitecte Femenías al començament del carrer d'es Palmer, sinó que està situat -per a *inri* de vells republicans i anarquistes-, el lloc que ocupava es Rincó), encarades -dic- l'una a l'altra, aquestes societats que nosaltres denominàvem tal com jo ara ho he fet, es coneixien abans -a l'època dels meus avis- com es Monarca i es Comitè, que a la vegada eren els noms populars del Centro Monárquico (avui el Casino es diu pomposament Centro Cultural, Agrícola, Mercantil e Industrial) i del Círculo Democrático y Republicano (ja desaparegut). I aquestes són algunes de les coses que revelen una mica el nostre caràcter i expliquen en part la nostra realitat. I no oblidem que si a Alaior s'hi va editar *El Porvenir del Obrero*, setmanari que fou portaveu de la

ideologia llibertària, també s'hi publicà *Cruz i Espada*, amb el subtítol de “*semanario católico radical*”, que fou l'abanderat més extrem de l'integrisme catòlic.

Tot això ho vaig veure amb els anys, quan el desenvolupament intel·lectual em va permetre de reflexionar sobre les coses que m'envoltaven, però m'era absolutament desconegut quan vivia els meus primers anys en una família que cal situar en un entorn social ben concret. Érem menestrals i catòlics. Apolítics per definició, és a dir, integrats absolutament en la ideologia dominant del sistema que aleshores vivíem. I vaig trobar-m'hi bé en aquell ambient de veritats i certeses indubtables, algunes de les quals, per cert, no he abandonat, tot i el distanciament crític que he hagut de practicar respecte d'altres que aleshores em semblaven tan evidents com també inescrutables.

M'evoca el record aquest la conversa que he tingut avui amb un jove polític (compromès i amb grans possibilitats de futur) que s'ha mostrat decebut en sortir d'una conferència que donava a Maó un veterà historiador que, a més, també va fer política.

-No pot esser veritat el que ha dit el conferenciant, aquest vespre- que ell em diu.

Faig una estranya mirada.

-No l'entenc, amic meu. He seguit el discurs atentament i no record haver escoltat cap inconveniència.

-Que no ha escoltat cap inconveniència? El conferenciant m'ha deixat literalment sense futur.

-Com així el conferenciant l'ha deixat sense futur, a un home com vostè, tan preparat, tan ben relacionat, i amb tan prometedora vida política?

-No em faci el llit, amic meu, que no és això el que jo pretenia en iniciar la conversa. Ha dit el conferenciant -i convé que ho recordi- que són uns il·lusos els polítics que pensen que ells podran transformar la realitat de les coses.

-Miri, el conferenciant, que ja ha fet la seixantena, ha...

-Què vol dir que ha fet ja la seixantena? -m'interromp-: no deu pensar entaforar-me ara un discurs sobre la bondat de l'experiència...?

-No, vostè no m'ha entès. Jo no volia entaforar-li un discurs sobre la bondat de l'experiència. És més, jo no crec en l'experiència. Vaja, no hi crec especialment. Per altra banda, l'experiència sempre sol esser una fàcil excusa per a omplir (i malament) el buit que ha deixat la ciència. I no sol funcionar. Però tornem al que dèiem: el conferenciant, mitjançant llargs estudis, sembla que ha arribat a la conclusió (no, només, experimental sinó també científica) que no són els polítics els qui transformen la societat, ans és la societat la que elegeix, modula i, si cal, modifica els seus polítics.

-I així...?

-He de confessar-li que aquesta qüestió l'havia intuïda ja fa temps, potser per això m'ha agradat d'escoltar-la. I, sense por de ser incongruent, li diré que l'he experimentada en carn pròpia. Vostè ho entendrà fàcilment, perquè d'alguna manera, la *scientia* (és a dir el saber)

necessita emprar l'*empeiria* (és a dir l'experiència) per a formar el coneixement. Crec que ja ho deia Aristòtil, però no em faci tampoc massa cas, que la cita és de memòria.

-I...?

-Deixi'm seguir el raonament, que ho comprendrà de seguida. Quan tenia vint anys i encara vivia a Alaior, jo pensava també com vostè, i trobava literalment absurd allò que un governador civil de les Balears, don Plácido Álvarez Buylla, solia afirmar sobre la inutilitat de la política. Deia ell -tot un governador!- que en política no es podia fer res perquè la meitat de les coses no tenien solució i l'altra meitat s'arranjaven totes soles. D'aquí que...

-Però això és un disbarat! -que m'interromp el jove polític.

-Naturalment que és un disbarat, tal com el governador franquista ho expressava. Però és que la seva anàlisi no era correcta del tot. Vaja!, no era científica -com diria Zola (un escriptor que, per cert, opinava que fins i tot la novel·la havia de ser-ho). Però, com li dic, no és ben bé això. Jo intueix que el conferenciant, que a més de professor ha estat també polític (i no s'escandalitzi perquè jo també ho vaig intentar sense fortuna), analitzant la història amb atenció, s'ha convençut finalment que, per regla general, no són els polítics els qui emmotllen la societat al seu gust, ans és la societat la que elegeix -com ja li he dit- els polítics. I els emmotlla després. No sé si m'entén, però la cosa em sembla prou clara.

-Vostè vol dir que...

-Sí, jo vull dir que no és -posem per cas- el ministre d'economia el qui determina com ha de ser el sistema impositiu d'un país. Ans ben al contrari, són els poders reals del país (que no sempre coincideixen amb la majoria de la gent) els qui acaben imposant -a través del ministre d'economia- el seu propi sistema econòmic. I això podríem dir-ho també de la indústria, de la sanitat, de l'agricultura...

-I si el ministre d'economia no es plega als poders reals del país, què li passa aleshores?

-Doncs que acaba saltant del govern. Però això és cosa rara. No sol succeir normalment. Aquest -vull dir el ministre- gairebé sempre acaba adaptant-se.

-Deu referir-se vostè als polítics de dretes, als partits conservadors...

-No necessàriament. No em referesc, tan sols, als polítics de dretes. Observi també les esquerres tot allò que van fer. Cal que li faci memòria? Vol que li digui alguns noms?

-Però... si és com diu, això és terrible! no deixa cap lloc a l'esperança...

-Home!, potser la paraula esperança té un rerafons massa dens per a ser aplicable a aquest cas...

El jove polític va irritar-se aleshores.

-Vostè no té dret a trencar d'aquesta manera la meva il·lusió!

-Tampoc no ho pretenc. És més, no sap -i li ho dic de tot cor- l'enveja que em fa la seva il·lusió per la vida política. Però no voldria enganyar-lo dient-li el contrari del que jo he pensat sobre aquesta abstrusa qüestió. Ara bé, potser la raó no està de part meua i la humana natura és capaç de donar-nos una sorpresa cabdal...

-Vostè s'equivoca. Així ha de ser! -que em diu el jove abrandat amb una gran insistència.

-Miri, amic meu. No fa massa temps, al seu poble (que és també el de la meua joventut), va perdre les eleccions el partit que, de feia mil anys, governava. Quan arribaren les festes, vaig trobar-me amb un personatge que tenia grans connexions amb això que he definit com “els poder reals del país”. Anava -diguem-ho ben clar- una mica folgat de ginebra, però tenia aquell punt de lucidesa mental que permet a l'home embriac de dir exactament el que pensa. Jo li vaig dir: “Com van les coses d'ençà que heu perdut el poder?” “Mira el que et dic -ell em va respondre-: guanyi qui guanyi, sempre som els mateixos els qui tenim el poder!”

El jove polític, però, no va resignar-se.

-I ... creu vostè realment que comanden allí els de sempre? No observa vostè que les coses estan canviant?

Vull reconèixer que, arribat a aquest punt de la nostra conversa, l'ardida esperança del jove polític em va impressionar fortament. “Potser sí que estan canviant certes coses”, vaig dir en veu baixa. I fou aleshores que jo vaig sentir l'alè dolç i estrany d'una perduda il·lusió.

DE COSTA A COSTA

Són les vuit i quart del matí quan tanc la porta del cotxe i emprenc el viatge. Fa fresca i cau damunt meu una calitja densa i humida. M'agrada anar a Ciutadella travessant el port de Maó, i fer-ho tot sol em reconforta. L'aigua és calma i res no es mou amb els vaixells amarrats i quietos, com descansant d'un estiu que ens queda ja lluny o que encara és enfora, mentre una gavina reposa damunt l'espill argentat i blavós. A l'altra banda del port, les cases es veuen a través d'un tel suauíssim i, ja més al fons, dalt el penya-segat, veig la vila que es desperta. El vaixell de la *Trasmediterránea* acaba d'atracar i a penes hi ha passatgers recolzats a la borda. Quina diferència de l'època estival! L'edifici de l'elèctrica em queda mig tapat per unes grues que es mouen de manera compassada i, ben al meu costat, puc observar els pantalans d'aquest port esportiu que va provocar força polèmica dalt l'Ajuntament. Passada la colàrsega, els vergers m'acosten a l'agricultura rural europea: són uns conreus intensius sota els plàstics tibants dels hivernacles. Més enllà, un cavall vermell es mou pel prat saltironant enjogassadament quan enfil el Camí d'en Kane i, part damunt dels pujols que tenc ara davant, una boira espessa, d'un color indefinit, trenca el verd matisat i fosc de la terra. Agafar aquest camí és entrar a la Menorca profunda. Viarany solitari, aquest, poc més que veïnal, cobert per una capa esquifida de quitrà grisós. Però les tanques de Biniàixer són verdes, l'herbei ha crescut empès per la bondat d'aquests dies, i és que tot regalima rosada mentre les vaques remuguen tranquil·les al bell mig del prat. Un lleuger pendís em duu lentament dalt la plana on un falcat de perdius s'alcen i voleien al pas del meu automòbil. El camp és irregular. Hi ha zones on ha entrat l'arada a fons i d'altres que han envaït els matolls per entre unes pedres que dificulten el conreu. És el lloc on

s'inicia el boscatge de pins (també hi ha alguna alzina perduda), un lloc gens cuidat on l'esporga no hi entra. Comença l'altiplà. Contempl finques com Montserrat, d'un color vermell maduixós, que colpeix els meus ulls. Santa Rosa de Lima, grisa i severa, i després es Forn de calç, redossat a l'aixopluc d'unes terres que trenquen les parets de pedra seca. Hi ha unes ovelles que pasturen solitàries quan, mirant davant meu, endevin la imatge encara poc dissenyada d'El Toro. D'immediat veig Alaior, alba vila estimada que encercla la seva església majestuosa i fosca, de campanar inacabat. Passats els Borrassos, el camí de Son Puig m'evoca els passeigs imaginaris de la Dama de Boston, l'heroïna novel·lada per Ferrà Martorell. Records d'una infantesa feliç i llunyana. Ara, el bocí de carretera que uneix el cementeri municipal i l'antic cementeri civil és estret i l'eixampla dels recintes ha sacrificat els vells pins de la vorera. El cementeri civil és avui un magatzem desordenat de ferralla. Hi record, encara, els nínxols d'el mestre Duran (prohom de l'escola laica), de l'agudíssim "Clar i net" (recordat periodista no sé si àcrata o, tan sols, republicà), i a la meua dreta, observ els rètols d'una toponímia que no puc entendre: *Network*, diu un d'aquests; *El Molino*, resa un altre; i això, precisament, davant de Ses Rambles, quan el camí giravoga entre alzinars espessos i serens. El Toro se'm mostra aviat de manera quasi perfecta per la façana que mira a llevant i tota la natura pot apreciar-se a través d'un tel, gairebé imperceptible, que matisa la vivesa dels colors. Entr en els plans, verdura immensa i pausada. Santa Eulària, s'Aranjassa, Bini Llobet... finques d'aspecte solemniàl. Enfil després la carretera a les envistes de Rafalet que guarda Es Mercadal, vila que ara es voreja per l'esquerra i que queda enretirada als peus del vell turó sagrat. Molí d'aspes quietes. Aviat he pujat la costa frondosa del desmuntament. I, deixant el camí de Santa Rita, la boira, que és ja imperceptible, ressalta els matisos del verd: clar, el de l'herba que creix; olivaci, el de les mates; brillant, el de la pineda compacta; opac, el dels pujols que veig a l'horitzó més llunyà. La costa que puja a Son Arro, sempre vorejada de blanc -esquena d'ase perfecta- puja fins dalt del turó. Al seu davant, la Terra Roja queda com embolcallada a mig coster, mentre a les pletes de Son Arret unes vaques pasturen amorosides per un sol que ja domina la terra. A l'altura de Son Gras, la vall de Ferreries sembla coberta per un mar fantasmagòric, res no s'hi veu, ni una casa. Lentament, però, a mesura que l'automòbil s'hi acostava, la vila ens mostra el retall del seu cos bigarrat, que obre avui una discutible arquitectura neoclàssica. En pujar dalt la Trotxa observ com les tòpiques fàbriques d'oliaigua han canviat els vells fumerals per desequilibrades i horribles antenes. Son Telm pot contemplar-se netament al punt més alt del turó. No així les cases que, enllà de la muntanya, conformen els casats de pagès de Son Mercer. Deixant a la dreta S'Enclusa i a l'esquerra el camí de Biniatrum, s'obre ja davant meu el gran espectacle visual de la travessa: l'ampla llargària del Pla Erm, en primer lloc, i del Pla Verd, tot seguit. Conreus en una terra esponerosa i fonda. D'aquí parteixen alguns camins de tramuntana, i més concretament, els que menen vers les platges verges del Pilar. Avui decidesc en ferm de pujar a Santa Àgueda, fa massa temps que no he encimbellat la muntanya. Santa Bàrbara. Una mica més endavant, el bosc de pins que retallen uns marges vermellorsos que el separen de les terres granades de guaret. Començ sa costa Nova i deix el camí que duu a Sant Felip, passant per Alpútzter i

Binicánó. Coronada la pujada (prohibit mirar a la dreta on una sala de festes i un nou-vell castell producte típic del mal gust fereixen els ulls), s'inicia una recta que em duu per camps amples i plans. Mai no he entès com un propietari pot tenir sense emblancar un casat com Ses Tavernes, camp obert, gairebé sense límits, que pasturen vaques vermelloses d'aspecte cansat. Son Sintes, Ses Arenetes (els plurals s'escriuen amb *-es* i no amb *-as*) i la Naveta dels Tudons, l'edificació coberta més important de la cultura del bronze, diuen. El sol és ja ben alt i la boira s'ha esvaït de manera gairebé completa. Només de lluny, la visibilitat és encara tèrbola, com trencada per un tel invisible que dificulta la transparència del dia. Son Roses, vist de biaix. Sa Vinya Gran, gairebé al costat seu. Aspecte desconxat el que mostra avui la Bonanova. Una corba lleugera i puc albirar la ciutat. No és, però, la ciutat allò que veig exactament. Una paret nua, immensa, terrible, d'una fàbrica, amb rètols acolorits de mal gust, configura una espècie de muralla que fereix l'estètica i oculta la bellesa serena, pens que insuperable, de la vila de ponent. Feréstec cavall encabritant-se a l'entrada. Són les nou en punt del matí. He arribat a Ciutadella. Ciutat levítica, també immortal.

VALÈNCIA

Feia gairebé deu anys que no havia estat a València i he de dir que la visita m'ha estat particularment agradable. València, com tantes altres ciutats espanyoles, ha fet un salt qualitatiu en els darrers anys. L'embranchida que ja vaig observar el darrer cop que vaig visitar-la (amb la urbanització del llit del Túria, la construcció del Palau de la Música, etc.) s'ha literalment multiplicat. Són in comptables els palaus i les cases del barri antic que s'han refet i l'afany restaurador continua amb tota la seva empenta. En aquest sentit, la capacitat que tenen les autonomies per a recuperar edificis, per a convertir-los en seus d'algunes de les seves múltiples institucions, o bé per a transformar-los en museus o en sales de cultura és indiscutible. Per altra banda, resulta evident constatar que el nostre país ha fet un salt econòmic qualitatiu en els darrers vint anys. Hem passat d'un país en desenvolupament a un país francament desenvolupat. I malgrat les contradiccions internes que això pot significar (algunes de les quals són, potser, inevitables), hem de concloure que som un país ric, un país que no desmereix ni molt menys dels seus veïns de l'Europa occidental.

Mai no havia tingut l'oportunitat de visitar el Palau de la Música. Aquest cop, però, ho he remeià, atès que tenia unes entrades disponibles per a assistir a un prometedor concert de l'Orquestra de València dirigida per Miguel Angel Gómez Martínez. El programa era llaminer: Beethoven (*Egmon, obertura en fa menor, op. 84*), Dvorák (*Concert per a violí i orquestra en la menor, op. 53*), i Brahms (*Simfonia núm. 2 en re major, op. 73*). I per si això no fóra prou, vaig descobrir en entrar-hi que el concert es feia a benefici de "Mans Unides", la qual cosa em va ajudar, i no poc, a confortar l'esperit i a tranquil·litzar la meua consciència. I he de reconèixer que és fantàstic de veure reunida tota la burgesia (valenciana, catalana, menorquina... -que en

aquest cas la nacionalitat no modifica la humana condició) per un acte solidari. D'entrada, al Palau hi havia una de les més grans concentracions d'abrics de visó que he vist mai, cosa del tot comprensible, atesa la temperatura glacial de l'horta valenciana i el seu clima intemperant.

Hi havia programes en castellà i també en *valenciache*, una modalitat catalana de llengua que no utilitza a penes accents, que escriu *desenroll* per desenrotllament, *Madrit* per Madrid, *Hamburc* per Hamburg, i que confegeix frases com aquesta: “[El profesor Gómez Martínez] estudià piano en sa mare, composició i violí en el Real Conservatori de Musica de Madrit i direcció d'orquestra en l'Escola Superior de Musica de Viena, en Hans Swarowsky”, amb la qual cosa el lector no sap si sa mare era un lloc o una mestressa de música, o si el mestre de música era Hans Swarowsky o, ben al contrari, el professor era un senyor que es deia Escola de Viena. I tot això per a major glòria i conhort de l'ACV, que dirigeix el convers Xavier Casp.

Tornem, però, a allò que contava. Abans d'iniciar el concert, pujà damunt l'estrada del Palau (l'orquestra al seu darrera, el gran orgue al fons) una senyora rosseta, tenyideta, baixeta i rodoneta que ens féu un discurs de gran bellesa formal i d'un contingut social indiscutible: va parlar de l'inacceptable desequilibri entre el Nord i el Sud, de la profunda injustícia que significava l'endarreriment dels països pobres; de la necessitat que els països rics condonessin als pobres el seu deute extern; de la nefasta societat del consum en la qual ens havíem tots abocat de manera irreflexiva i, finalment, va parlar també de la inacceptable realitat actual que fa que els països pobres siguin cada dia més pobres i els rics cada dia més rics. I quina va ser la meua sorpresa quan, en lloc de xiular aquella senyora tan imprudent que, com a mínim, devia esser comunista o revolucionària, tota la gent del Palau aplaudí a l'uníson les seves dures paraules com si tot allò que havia dit pogués esser veritat.

Un cop el discurs va acabar-se, el concert començà i tots escoltàrem l'Stradivarius magnífic, datat a Cremona l'any 1729, amb el qual el violinista Eugene Sarbu sostenia una estudiada i virtuosa batalla. Jo, que estava situat al costat esquerra de les butaques, el mirava directament, així com també observava el director que conduïa l'orquestra sense cap partitura, la qual cosa no m'impedia de mirar de reüll la cel·lo solista, una tal Maria Mircheva, sobre la qual no m'hauria costat, gens ni mica, d'abocar una ordenada passió, sempre que ella l'hagués consentida -naturalment!- i que jo hagués estat disponible, que no era el cas.

I m'han de creure si els dic que tot aquell esplèndid muntatge era com una *pièce bien faite* de teatre francès. Allò em recordava, en efecte, la típica fórmula del teatre burgès que tant varen emprar els autors d'entreguerres per a poder contradir, des de dintre -i val a dir que amb poc èxit-, la realitat social que dominava el moment. I per què amb poc èxit? Doncs és molt simple: perquè, tot i que semblava impossible, les obres que ells escrigueren van agradar a la gent. Era, en efecte, la classe burgesa de França aquella que omplia el Sarah Bernhardt i aplaudia amb fervor el teatre d'idees que li oferien alguns dels seus grans autors. Sense anar més enfora, *Huis clos*, una peça corrosiva amb la qual Sartre negava l'infern metafísic i exposava la tesi que, ben al contrari, l'infern és ja en aquest món, va tenir una gran acollida. I això que, per un mínim de lògica, hauria d'haver revoltat les ments ben pensants del país, però no provocà la més petita controvèrsia. Pocs anys més tard, en plena ocupació alemanya, Sartre estrenava *Les mouches*,

una obra que avui és observada com un al·legat implacable contra els ocupants alemanys i, sobretot, contra els col·laboracionistes francesos. El cert és, però, que en sortiren elogioses ressenyes a alguns diaris i revistes que recolzaven Pétain. I és que els burgesos tenim una extraordinària virtut: el nostre grau de cultura arriba a un nivell tan considerable, que ens permet de gaudir la bellesa de l'art alhora que sap també desviar-ne el missatge quan aquest no li resulta propici. Poden estar ben segurs que no hi ha en el món cap altra classe que sigui capaç d'acceptar, com la nostra, una tan dura crítica, sempre, però, que aquesta respecti una condició: que es faci als governs o als partits, que es faci a l'Estat o a les autonomies, als bancs o a les grans estructures socials o polítiques, o, si més no, que es faci a l'home en abstracte. L'únic que no acceptaríem és una envestida directa a la nostra classe social. I és això el que ens permet, no sols justificar la nostra pròpia situació en la vida, ans fins i tot ens permet de posar-nos al capdavant de la crítica, i és així com ens sentim compromesos del tot.

Al descans, tothom passejava per l'ample *foyer* que decoraven, vistosos, uns liofilitzats tarongers dels quals penjaven bellíssimes taronges. I, com que era dia de dejuni voluntari a favor dels negrets, se servien tan sols unes copes de cava fresquíssim i unes magnífiques tòfones de xocolata *ferrero-rocher*.

-Li agrada el concert? -que em demana davant el bufet una senyora estupenda.

-Oh, sí! -li responc- un gran concert.

-I quines paraules tan belles, tan emotives, tan procedents...!

-Ja ho pot ben dir, estimada senyora, sobretot procedents...

I vaig acostar-li el plat de les tòfones amb acurada atenció. Les ungles vermelles, d'una bellesa formal considerable, semblaven d'allò més perfecte tot sostenint la xocolata amb les puntes molt blanques dels seus finíssims ditets. Aixecàrem després les copes daurades i brindàrem amb cava la sublimitat del moment.

La nit era clara, en sortir. Dolçament fresca. Havíem gaudit no sols de la música, ans ens sentíem cofois d'haver fet feliç moltíssima gent.

LA FELICITAT

No sé si se'm creurà si dic que, d'ençà que he tornat de València, intent saber què és la felicitat. Els missatges que en aquest sentit vaig rebre les passades festes nadalenques, i els continuats bons desigs que, ara i adés, la gent em dedica (conscientment o inconscientment, que no ho sé) han posat la felicitat en l'objectiu de la meua recerca. "L'home ha nascut per a ser feliç." "L'important és ésser feliç." "Cal en tot moment perseguir la felicitat." "Siguin feliços..." Bé, val, d'acord!, que no hi tenc res en contra, però... com punyetes puc saber en què consisteix la felicitat?

En un primer moment vaig pensar que era quelcom que podia posseir-se. Tampoc no seria un fet tan estrany. Em pensava, vull dir, que era una cosa que podia abastar-se, tocar-se

amb les mans. O la tens o no la tens, que jo em deia. Com la salut, per exemple. Però aquest argument va començar a perdre peu quan, llegint el mestre Goethe, vaig trobar-me amb aquesta sentència: “La limitació és la felicitat.” Vaig quedar-me ben fred: la limitació? em vaig dir. I jo que em pensava, ben al contrari, que era “tenir alguna cosa”! Doncs no, que no ho és. I Goethe és Goethe. Una autoritat!

Què faig, què no faig; què llegesc, què no llegesc; se m'acut de mirar en el “Llibre del Gènesi” (un llibre que, avui, el 70% dels joves -i crec que faig curt!- no saben tan sols que existeix) i em trob amb aquella narració tan poètica sobre Eva i Adam que, tot i anar nus i esser pobres, vivien -diu- feliços al paradís. Fins quan? Doncs -recordin-ho bé-, fins que tastaren la fruita prohibida de l'arbre del Bé i del Mal. O dit d'una altra manera: fins que van *extralimitar-se*.

Ostres, Goethe!, jo vaig pensar.

I he de dir que, després, en llegint d'altres autors que havien tractat també la matèria, vaig trobar-me (encara que sembli impossible) amb un gran pessimisme al respecte o, fins i tot, amb un escepticisme diguem que general. Potser per això calia posar bon remei als meus dubtes i el millor sistema que a mi se'm va ocórrer fou demanar-ho a la gent.

-Escolti, senyor- vostè és feliç? -que vaig demanar-li a un home d'Aló* que entrava al casino.

Ell, però, com sorprès, em va fer una mirada que no sabia descriure.

-Quèèè...?

-No... -que jo faig, potser sense gran convicció-: que si vostè és feliç?

I ell, com un qui no sabés gaire què fer ni què dir, dret com estava allí davant la porta, s'aturà cop en sec, s'acotxà una mica, em mirà a la cara i, tot movent la mà esquerra a l'altura del front, em va dir finament:

-Escolti... vostè... vostè que no hi toca?

-No... si... es que jo... sap? jo només voldria saber si vostè és feliç.

Ells, aleshores, va il·luminar la cara de ple i, tirant les espatlles enrere, em féu desinhibir:

-Jo, vaja quin tío! Creu, vostè, que jo estic per monsergues?!

I em deixà ben plantat. És a dir, que un fracàs! I això em passà a Alaior, al bell mig de la plaça.

El desànim, però, no m'era permès, i vaig decidir de quedar-me. I vet-ací que, només passats uns instants, vaig veure com una senyora, ja gran, s'acostava.

-Senyora, em permet que li faci, a vostè, una pregunta? -que jo li vaig dir dolçament.

-Oh, sí!, no hi ha cap problema.

*Alaior, en el llenguatge menorquí col·loquial.

-És que la pregunta... és una mica personal...

-Bono, però si és discreta...

-Oh, sí, discreta ja ho és. Miri, voldria, només, saber una cosa: podria dir-me, senyora, si vostè és feliç?

Ella em mirà netament, amb uns ulls que va obrir de manera automàtica.

-Oh, sí, molt feliç, jo som molt feliç!

Al·leluia!, jo vaig pensar.

-I... em diria vostè per què és tan feliç?

-Ai, jove -va fer-, quines coses demana!

-Bé... sap... és que jo... jo voldria saber en què consisteix esser feliç. Què hauria de fer jo per a ser tan feliç com vostè.

-Ai, miri, no ho sé... la veritat... no sé què hauria de dir-li.

-La salut, per exemple?

-Oh, sí, la salut...! De fet estic bé de salut. *Bono*, de cames... potser un poc *rengues*, ses cames. Però no hi ha res a dir...

-El marit, doncs? els fills, per ventura?

-Ah, *es meu homo*! Sí... *es meu homo* va morir ja fa temps, sap? però, em va deixar *arregladeta*. Ell -aquí entre noltros- era una mica sapastre, m'entén? una mica cap verd, com són tots *ets homos*, ja ho sap. Però què hi podem fer! No era en el fons una mala persona. I els fills, diu? Bons al·lots, els meus fills. Se'n surten com poden. Bé, no fan massa llarg. Un cobra *des paro*, sap...? però fa feinetes *d'estranguis*. S'altre fa de *camarar* a Son Bou... *ets istius*...

-I la política...?

-Ah, no! de política a mi no me'n parli. Que no en vull saber res. Tots són iguals, els polítics... tots són iguals!

-I els llibres...?

-Llibres, em diu? Ni de noves! Mai no n'he llegit cap.

-I... què és, idò, el que la fa més feliç?

-Si li he de ser franca -que ella em respon-, allò que em fa més feliç és sa tele: "*Quién sabe donde...*", "*Lo que necesitas es amor...*" Açò, açò, és -i li ho dic ben de ver- el que a mi més m'agrada!

-Ah, sí, que ja ho veig, que ja ho veig... Idò moltes gràcies, senyora.

-De res, jove, de res...

És a dir que la meva visita a la plaça d'Aló fou un fracàs des del punt de vista científic.

Però avui, de matí, tan bon punt he obert el diari, em trob un article que acaba dient: "*¡Sean felices!*"

Fantàstic! -em dic-. Quina manera més bona de començar aquest dia! I el llegesc àvidament. Observ, però, aviat que a l'article no hi ha cap recepta. Un cop més són desigs -lloables desigs-, allò que ens brinda l'autor, solament. I, oh gran sorpresa!, en girant només unes

pàgines, trob finalment allò que cercava: i no una recepta, no; que el predicador-articulista en dóna fins a disset de receptes per fer feliç a la gent.

Ai, caràtsus! -jo pens- quina gran sort! Quina troballa! I tan de matí! I és aleshores que llig aquesta preciosa sentència: “*Pon un ángel en tu vida para aumentar nuestra felicidad.*”

Ostres, Goethe! -em dic-: quina cosa tan bella! Però... i com punyetes ho faig?

I em sent desvalgut altre cop. Literalment enfonsat.

I vostè, amic lector, sabria dir-me, vostè, en què consisteix la felicitat?

“HONOR Y PREZ”

L'annex formatiu de la meva família era el col·legi La Salle, situat aleshores dalt sa plaça Nova, un col·legi que ocupava exactament l'actual edifici vermell que, en deixar-lo els *hermanos*, va transformar-se en una finca de pisos familiars dividits en propietat horitzontal. I em veig cursant el primer any de primària a la classe de l'*hermano* Bernat Ribot, un home petit i grassó, nascut a Ariany (Mallorca), entranyable com pocs, de cabells blancs i d'una gran saviesa popular tot i que gens acadèmica. De fet era un pagès mallorquí que gaudia d'anar a l'hort que els *hermanos* tenien dalt el Cós, camí del cementeri. Ell, al camp, era feliç. Quan arribava la tardor, collia els primers esclata-sangs a l'alzinar d'en Salort i, a l'època dels tords, visitava els colls més adients amb uns filats que col·locava de manera estratègica. Llavors venien els espàrrecs i tota la resta de fruits que naturalment ens dóna la terra. Però no era això tot el que feia l'*hermano*, perquè també preparava les llargues vetlades de glossat que tenien lloc al teatre del col·legi i l'escenificació de *Dony Pere Singlà* (una sarssueleta del mestre Ignasi Gutiérrez) pel Carnaval, que esdevenia el seu projecte suprem en el món de la cultura: “Ai, sant Nofre i sant Macari!”, deia dony Pere, mentre la gent reia a cor que vols. Però la seva bonhomia -la de l'*hermano* Bernat- era tan gran que no admetia lectures en contra. L'any següent vaig entrar a l'escola segona, que regentava l'*hermano* Gabriel Luis. Aquest, ben al contrari, era un home sever, de mirada glaçant i morro fort, que ens tenia sempre atemorits. No record si era o no bon ensenyant, però sí tenc present la por que la seva sola presència ens produïa. Jo era un dels alumnes més joves i m'asseia al darrer banc, al costat d'Antoni Pons Morlà, un dels músics més destacats que ha donat el meu poble. Teníem els números trenta-cinc i trenta-sis. Acabat, però, aquell curs vàrem ascendir als números set i vuit, la qual cosa va situar-nos a la fila primera de la classe. De fet, cada fila estava formada per dos bancs amb quatre seients, i el número vuit estava vora la porta d'entrada i duia annex el càrrec de porter, el qual comportava sortir al passadís per a rebre les visites quan algú entrava a l'escola. I allò m'agradava. Aviat, però, ens canviaren de mestre i vingué l'*hermano* Gabriel Casimiro, mallorquí com tots els anteriors, de cara rodona i olivàcia, de pòmuls sortits i papada exageradament gran. Era molt alt (almenys a mi m'ho semblava) i molt gras, tenia el ventre sortit, expedia un tuf desagradable i solia fer unes intenses dormides arribat el capvespre, mentre llegíem les sempre atraients aventures de la Història Sagrada.

Vaig anar a la Salle pocs cursos abans de començar el batxillerat. No puc oblidar, però, les llargues vetlades visionant les filmines Don Bosco o contemplant els quadres escènics de la *galería salesiana* (naturalment sempre en castellà), o les misses de nou, cada diumenge matí a la parròquia, o els berenars de xocolata desfeta el dia del patró després de cantar a l'uníson:

*Honor y prez a San Juan de la Salle,
patrono tutelar de la incauta niñez.
A nuestro protector, en este triste valle,
honor y prez, honor y prez.*

Val a dir, però, que el col·legi girava entorn de la figura protectora del senyor Joan Villalonga, *es canonge Virolla*, un home escardalenc i esprimatxat, de veu a penes perceptible, fill de donya Marianna de Febrer, que fou la qui va dur els *hermanos* a Alaior l'any 1908, i hereu d'una considerable fortuna que, en part, va repartir entre aquells i l'església. El senyor Joan Virolla havia accedit a la dignitat de canonge de gràcia, per decisió del bisbe Pascual, amb l'expressa dispensa d'assistir al Capítol perquè, d'assumir una tal obligació, el canonge Virolla hauria renunciat ben segur a tan preuat benefici, atès que no volia moure's del seu poble i, més concretament, de la Costa de l'Església, on la família Virolla hi tenia la casa pairal. Capellà de *missa i olla*, la màxima distracció del canonge era arribar-se a Son Bou (finca de la qual n'era propietari), assegut en la part posterior d'un descapotable marronós, amb forma de banyera i botzina de goma que el xofer feia xisclar -mec-mec, mec-mec- mentre circulava.

Quan acabàvem el curs, els alumnes anàvem a Cala en Porter a peu des d'Alaior. Sortíem de bona hora pel camí dels horts, travessant el barranc. Ens endinsàvem per entre camps esponjosos i per entre fruiters beneïts situats en un indret arrecerat de la tramuntana. Nosaltres, però, seguíem caminant fins que assolíem la platja. I allí arribàvem xops de suor sota el xibit que ens protegia, lassats per l'esforç i, sobretot, immensament feliços...

L'aigua de Cala en Porter era maragdosament transparent, pròpia d'una platja verge d'entrar molt suau, que no et cobria fins que t'endinsaves metres i metres. I l'arena es convertia llavors en un camp de batalla fantàstic on tots els al·lots clapotejàvem -xip-xap, xip-xap- fins a quedar extenuats. I oblidàvem sovint que el sol era omnipresent i deixàvem que amorosís la nostra pell tendra que sortia d'un hivern que ens havia semblat llarguíssim, fins que ens l'arrabassava materialment. Quan queia la tarda, les cares anaven transformant el somriure en un rictus de cansament que ja ningú no podia dissimular. I aleshores iniciàvem el retorn fins a un d'aquells horts del barranc on ens esperaven els camions d'en Toni Quintana i d'en Pepe Jeroni. Tots hi pujàvem satisfets i, de sobte, les cares novament recobraven el ritme modulat del somriure i es deixaven amoixar per la brisa de la tarda, pel vent suau i temperat d'aquest juny xamós que riu entre les estrelles, de què parla Joaquim Ruyra en un dels seus relats. I tornàvem cantant fins al poble, que travessàvem de cap a cap, amb els rostres vermells i les veus enrogallades. Tones immenses de joia emplenaven aquells dos camions que ens conduïen fins dalt sa Plaça Nova.

Allí baixàvem i formàvem unes files ordenadament. Les nostres esquenes repel·lien aleshores, de manera instantània, qualsevol carícia perduda. I com si portéssim tot el foc del sol a dins dels cossos, un rera l'altre, avançàvem delerosos vers la porta del col·legi on, convidats pel canonge, algú ens donava un gelat de vainilla que anava traient amb una cullera d'una bombona envoltada per una capa de suro aïllant i dipositava damunt una neula. I ben al seu costat -al costat del recipient de gelat de *Can Fernando* (oficialment “La Menorquina”)- el canonge Virolla restava assegut en una butaca, rera les seves ulleres daurades, somrient i beatífic, mirífic gairebé, amb la seva mà parada per tal de rebre un bes que, després d'agafar el gelat (però abans de fer-li la primera llepada), hi dipositàvem sonorament i agraïda. Érem els al·lots més feliços del món i aquell primer *mantecado* de l'any ens semblava la joia més preciosa que el canonge podia oferir-nos. I després marxàvem lluints, esclatants i joiosos. “*Honor y prez a San Juan de la Salle, honor y prez, honor y prez.*”

UNA CERTA MANERA D'ESCRIURE

Tot sortint de l'església de Santa Eulàlia (de la què he de parlar més endavant), al peu mateix de la porta que dóna al fossar, em trob un jove que em diu inquiet:

-Que em permetria demanar-li un consell?

-Si està al meu abast...

-Miri, és que... he decidit ésser escriptor, i voldria saber què li sembla.

-Escriptor, diu? Fantàstic, jove! això és fantàstic -que jo li dic sincerament-. I què voldria escriure, vostè: Assaig, per exemple?

-Assaig, diu?

-Sí, assaig, i ésser com Montaigne, com Laín, com Trías, com Argullol, com...

-Uf! -que ell m'interromp-. Això de l'assaig potser és massa dur. Els llibres d'assaig solen ésser -em sembla- molt llargs i, sobretot, poc llegits.

-En això té raó. Sobretot poc llegits. Potser, idò, vostè preferiria escriure novel·les. Ésser un novel·lista famós. Miri, avui, malgrat el que digui en Mendoza, la novel·la està en auge. No hi ha cap intel·lectual que s'estimi que no hi vulgui provar una mica de sort. Vegi aquí, entre noltros, en Gili, en Bosch, jo mateix...

-Oh, sí! això seria magnífic! -que em diu el jove inquiet. Tot d'una, però, em fa mala cara.

-És que una novel·la... una novel·la vol molt d'esforç. Que són, almenys, dos-centes pàgines de lletra. I ha de ser coherent... i entretinguda... i...

-També té raó. Una novel·la no és, en efecte, qüestió d'uns instants. Molt al contrari, són molts els instants -i els esforços- que exigeix escriure un bon text.

Aleshores el mir preocupat, intentant, però, d'ajudar-lo.

-Vaja, ja ho sé! -que li dic-. Vostè vol esser articulista. Els articles són curts, més bons de fer. A més són directes, del tot immediats, i són llegits per la gent... Li augur, amic meu, per poca que sigui la traça que tenguí, un gran futur als diaris. Serà un personatge d'aquells que la gent sol aturar pels carrers!

-Això és, exactament, el que jo imaginava: Escriure al diari articles picants, interessants, mortificants...

-Vaja, jove, el veig amb força il·lusió, i, sobretot, amb idees molt grans, importants, exuberants... Però, i sobre què pensa escriure, vostè, aquests articles tan lacerants?

-Això és, precisament, una d'aquelles qüestions sobre les quals jo voldria parlar-li. Què em suggereix per a fer-me un gran nom?

-Doncs miri, no ho sé. No sé què he de dir-li. Potser... potser que jo li aconselli de triar matèries punyents. I, sobretot, que no siguin científiques... Triï, en efecte, qüestions de debat.

-Per exemple...?

-Per exemple... -m'atur una mica, hi pens un instant i, de sobte, li dic-: per exemple vostè podria parlar de filologia, o de lingüística..., parli vostè del català -allò de si menorquí, si mallorquí, si valencià..., que vostè ja m'entén. O, fins i tot, de medecina. Sí, això és, de medecina! Una qüestió que, com la llengua, és força opinable, i també acientífica del tot.

-Magnífic! -que em diu aquell jove-. El problema, però... el problema és... -i en això li he de ser franc- que jo no hi entenc, de medecina. Entenc, només, de futbol.

-Problema, em diu? Això no és cap problema, redéu! Des de quan ha de ser un problema no entendre d'una matèria per a escriure un o quaranta densíssims articles sobre aquella qüestió? Vostè s'equivoca, amic meu!

-Però...

-Miri, jove, si vostè pretén triomfar fent articles, si vostè pretén fer-se un nom, no l'ha d'aturar aquesta minúcia. Bé deu tenir un amic que hi entengui: cerqui un metge que escrigui, potser un infermer...

-Ara que ho diu... Bé, exactament no és un metge, ni és tampoc un infermer. Però tenc un amic curandero...

-Diu curandero? Fantàstic! No pot tenir-ho millor! Al cap i a la fi, en una matèria tan opinable, un curandero sempre ha de ser-li molt útil. Miri, sense anar més enfora, quan Fernando Rubió feia el doctorat en farmàcia a Madrid, la Reina Victòria d'Espanya va demanar-li que fes una mixtura de caragols picats amb julivert, alls i ceba tallada a bocins, per a fregar-la a les plantes dels peus d'un dels seus fills, que era hemofílic. I ell ho va fer. Naturalment que ho va fer! I per què no podia, aquesta mixtura -que havia receptat un curandero- esser molt millor que tots els medicaments de ca l'apotecari? Què hi té a veure amb això, la ciència? Podria dir-m'ho vostè?

-No, si em sembla molt bé -que em diu aquell jove-. L'únic que em fa una mica de por és que els meus lectors (vull dir als lectors que em coneixen), en veure'm escriure de medicina amb tant de fervor, em trobin, potser... com ho diria? em trobin potser vanitós.

-Diu vanitós? Ni s'ho pensi. A més, ésser vanitós no és pecat. Que li ho dic ben segur, davant el portal de l'església. La vanitat és, només, una gran ridícula. Però... i a vostè què punyetes li importa de fer el ridícul davant quatre gats que el coneixen, si amb això es pot fer un gran nom? A més, si vostè em parlés de donar conferències... d'assistir a debats... Aleshores potser li diria altra cosa; però per publicar articles tancats i barrats al diari... Miri: que el curandero els escrigui i vostè hi posa, després, el seu nom.

-No sap, amic meu -em diu aquell jove- com em conforta parlar amb vostè. És això el que cercava. I amb aquesta conversa li ben assegurat que ho veig tot més clar. Voldria, però, fer-li encara una altra pregunta. Em permet?

-Oh, sí! cap problema. El dia és molt llarg i jo no tenc pressa. Demani, demani, sense cap por.

-És, només, una qüestió que fa referència a la forma. Imagini's vostè que això que parlem és, de fet, un article que he escrit i que enviï després al diari. Què hauria de fer per a causar un gran impacte? Com, per exemple, l'acabaria vostè?

-Aviam si l'entenc. Vostè voldria saber què s'ha de fer per acabar aquest article d'una manera que impacti la gent.

-*Ecolí qua*: que impacti la gent!

-Doncs ho tindria claríssim. Acabaria l'article -i tots els articles futurs- amb una cita rodona. Una d'aquelles que et tallen l'alè.

-I si no se m'acut?

-Doncs compri's un llibre de cites. Els venen a posta per a escriptors com vostè.

-I són rodones les cites?

-Que si són rodones, em diu? Són cites genials!

-Com per exemple?

-Apunti's aquesta que ara em ve al cap: *Como dijo Unamuno (1864-1936): "Si el grajo vuela bajo, hace en frío del carajo."*

-Fantàstic, Déu meu!

-I rimada, la cita! Que fins i tot els rapsodes la podran recitar.

-Genial! amic meu, colossal!

-Ho veu, jove? ho veu?

QÜESTIONS ESSENCIALS

Ha plogut tota la nit i ho ha fet a bots i barrals. Per un moment pensava que Clinton s'havia equivocat de país i llançava les seves bombes infectes sobre Menorca o que Menorca era l'Iraq, que a tots els efectes hauria estat el mateix. El renou dels teulats era tan ensordidor que vaig témer per la casa. Molt prest vaig veure, però, que no. Que no era l'atac inesperat de Bill Clinton, que tampoc Menorca era l'Iraq i que, a més, la pluja dequeia. Uf! quin alè, vaig pensar.

Després, quan unes hores més tard el dia ja s'aixecava, els cels ens oferien densos presagis. Els núvols, exuberants i pesadíssims, mantenien en ferm la seva amenaça. Vaig berenar calmosament mentre entrava per la porta del jardí una llum apagada, esmorteïda i trista. El mar era fosc, gairebé negre, com una balena suïcida d'aquestes que venen a morir a la costa.

Vaig sortir per enfilar la carretera general i a algunes voreres d'aquella via banyada es veien munts allargassats de calamarsa a punt de fondre's. De sobte, a la vora d'Alaior -entrada Centre (perquè Alaior té entrada Nord, entrada Sud i entrada Centre, com les grans capitals europees)-, el sol va fer una escletxa en un cel que semblava de vidre plomat i amenaçava ruïna. Bon senyal -em vaig dir. I, en efecte, de manera constant, el cel va anar obrint clarianes i la llum va envair els nostres camps. Era una llum carregada de matisos, desigual, d'una intensitat força estranya. El verd de les gramínies havia pujat de color, i el groc de la flor d'avellana despuntava sobre les fulles que encatifaven els camps. A mesura que el dia avançava, tot pareixia més nítid, moltíssim més clar. I en arribar al Pla Verd, els raigs intensos del sol actuant sobre el terra, s'obrien de ple fent com un ventall de claror que la humitat general de l'ambient dispersava en un harmònic miratge de llum. Dins les tanques, les tortugues pasturaven a pleret i...

-Que ho he sentit bé? Vostè ha dit les tortuges -que em diu un interlocutor despistat que no coneixia-. Deu voler dir les vaques, em pens.

-Escolti, amic meu: Vostè em creu tan babau per confondre les nostres vaques frisonas amb unes tortugues amb closca que estan pasturant?

-No, no, però... és que... veure tortugues que estan pasturant dins les tanques... i, a més, conduint...

-Guaiti, amic meu, si jo veig "els raigs intensos del sol actuant sobre el terra, que s'obrien de ple fent com un ventall de claror que la humitat general de l'ambient dispersava en un harmònic miratge de llum", no creu, vostè, que puc veure també com pasturaven les nostres tortugues? Eh? Ai, quines coses, Déu meu!

-Bé, bé... perdoni, que no he volgut molestar-lo. No era la meua intenció.

I tornem al que dèiem abans que ens destorbés el relat aquest homenet realista, ni que sigui sense mala intenció. Havíem passat ja el Pla Verd i pujàvem la Costa Nova. I fou coronant la carena que vaig veure el perfil de Mallorca com si estàs allí mateix, tocant Ciutadella, besant-la pel seu costat de ponent.

En arribar a la ciutat, tot era clar, resplendent, ple d'una intensa bellesa. Feia, però, una mica de fred. Havia deixat el cotxe lluny del despatx i jo caminava a llargues gambades. De sobte, em va aturar una senyora. Era jove i plantosa. Duia un abric de franel·la amb el coll ben alçat. Els seus llavis eren lleugerament vermells i portava els cabells recollits al clatell formant una coa.

-Vostè dirà -que vaig fer una mica sorprès.

-Unes setmanes enrere, i perdoni'm l'atreviment -ella em va dir-, vostè citava els capellans com a exemple d'ofici (si és que pot dir-se ofici -puntualitzà amb discreció-) que ens està vedat a les dones.

-Sí -vaig contestar-li, amb aquell indisimulable goig que provoca el fet que un estrany - en aquest cas una estranya- et parli dels de teus articles.

-No és que a mi l'ofici de capellà m'importi gaire. Sap? Bé, vull dir que a mi personalment no m'afecta que puguem o no esser capellanes les dones. Però sí que voldria dir-li'n un altre, d'ofici, que m'ha dolgut de no poder exercitar i que m'agradaria que vostè cités en un proper article, si no és demanar massa.

Després d'aquelles paraules vaig mirar-la intensament. El meu ego s'havia inflat de cop sobte i trobava la meua interlocutora d'allò més simpàtic i ocurrent.

-Digui'm quin és -vaig contestar-li.

-Em referesc a l'ofici de caixer^{*} (o potser hauria de dir de caixera? -va precisar-) a les festes. Miri, a mi m'hauria agradat molt de qualcar.

Els seus mots, però, em feren l'efecte d'un tret. Tanmateix vaig poder-li respondre:

-I per què no ho escriu vostè, això, al diari? Estic segur que el director li ho publicarà de bon gust, malgrat que la seva opinió -vull dir la de vostè- pugui ferir (que no ho sé -vaig puntualitzar de seguida-) la seva sensibilitat ciutadana -vull dir la del director, que és de Ciutadella.

Les meves paraules, però, no la van convèncer.

-És que... bé... és que jo havia pensat que vostè... vostè que és maonès...

-Senyora! -la vaig interrompre-, en un cas com aquest sempre m'agrada de reivindicar la meua alaiorenquitat de naixença. I cregui'm que fer-ho resulta a vegades força prudent. A més, això és una qüestió... com li ho diria? Una qüestió que frega l'essència, una d'aquelles qüestions que, a Menorca, cap diplomàtic no gosaria tocar.

-Bé -va fer ella-. Jo tampoc no li he demanat que vostè opinés sobre aquest punt en concret, i menys encara li he demanat que reivindicqués per escrit el dret de les dones a fer de caixer. Que tampoc no és això. Jo volia, només, que vostè, de passada, i com aquell qui no ho vol, deixés caure aquesta qüestió en un dels articles aquests, tan llegits, que publica els dissabtes.

-Miri senyora -vaig replicar-li aleshores-. Jo no dubt de la seva bona intenció, i menys consider que el seu interès de voler cavalcar sigui una cosa poc assenyada. No. Però m'abstindré, com de caure, de voler opinar en un tema pelut com aquest. Perquè, ho cregui o no, això forma part de l'essència. I cregui'm, senyora, que tot allò que pertany a l'essència no pot esser opinat. Pot esser, en tot cas, interpretat. I mai per un *amateur*. Que doctors -i no pocs- té la festa.

^{*} A Menorca es diuen *caixers* als cavallers que cavalquen per les festes populars. Doncs bé, a Ciutadella -*sancta sanctorum* de la tradició-, mai no s'ha permès (a diferència de la resta de poblacions illenques,) que les dones cavalquin com a caixeres. Diguem, però, que, segons els meus informes, mai tampoc cap dona ho ha intentat. Pel que es veu, doncs, aquesta que vaig trobar-me al carrer devia ser un rar espècimen.

Ella em va mirar desconcertada. És més, els seus ulls mostraven -segons va semblar-me- una certa inquietud.

-Guaiti, senyora, en cap moment no he volgut molestar-la. Però hi ha coses que -ens agradi o no- són essencials. Els capellans i els polítics cada dia ens ho recorden. És més, jo, durant un cert temps, quan llegia Sartre i els existencialistes amb ganes, vaig estar a punt de creure, com ells, que l'existència precedia l'essència, i que l'home -lliure del tot- era l'únic responsable de la seva experiència vital. Amb els anys, però, he arribat al convenciment que tots aquells tristos filòsofs eren, només, uns homes quimèrics, utòpics i esquerps. La prova és aquesta: al *Café de Flore* ja no hi van escriptors i filòsofs. Hi van, només, turistes curiosos que arriben del Japó. Imagini's, vostè, quin fracàs: japonesos i turistes al *sancta sanctorum* del boulevard Saint Germain!

-I així...

Però vaig tallar-la en sec.

-“*In claris*, senyora -i això va ensenyar-m'ho el canonge Florit- *non fit interpretatio*.”

No sé si em va entendre del tot, però és evident que no podíem seguir aquella perillosa conversa. Quan tornava a Maó, el cavall de la rotonda semblava esverat. Jo diria... jo diria que, tot i que era de bronze, em va fer mala cara.

L'ACADÈMIA

Hem quedat que vaig anar a escola a La Salle, dalt sa plaça Nova, a l'antic col·legi dels *hermanos*. Però en fer els deu anys, la mare veié que no aprovaria l'ingrés al batxillerat amb la preparació que aleshores tenia, i consultà la qüestió a unes parentes que regentaven una acadèmia a Maó les quals, després de temptejar-me, li confirmaren aquelles sospites. Durant uns mesos, elles es feren càrrec de mi. Les germanes Glòria i Victòria vivien (viuen encara) al carrer de ses Moreres, a una casa molt gran que tenia sortida també pel carrer de sant Albert a través d'un pati interior. Era una casa magnífica però desordenada i caòtica. Glòria i Victòria eren bessones i havien fet d'aquella acadèmia una religió. Vivien tot el dia el seu ministeri amb una dedicació absoluta i integral. El vell Bili, son pare, estava prostrat en una butaca darrera els vidres de la saleta d'estar que guaitava al carrer de ses Moreres, i la seva incontinença urinària expedia una sentor que abeurava tots i cadascun dels indrets de la casa, la qual es mesclava amb l'olor característica dels col·legis d'infants, tot creant una atmosfera tan densa i ofegant que gairebé et tombava d'esquena. Aquella gent era, però, la millor gent del món. Mai no he conegut ningú tan després de si mateix, tan donat al proïsme i amb una bondat natural tan meravellosa. La teràpia fou suficient i l'examen d'ingrés va ser superat amb prou èxit. Cal dir, per cert, que va ser en aquell examen d'ingrés al vell institut del Pla des Monestir (seu, avui, del Museu de Menorca) que vaig veure per primer cop Joan Hernández Mora, al qual record assegut al tribunal que jutjava l'aptitud dels estudiants que volíem començar el batxillerat. I és així com, el

següent mes d'octubre, em vaig veure matriculat a l'Acadèmia d'Alaior per a iniciar els estudis del primer curs de batxillerat.

A Alaior hi havia hagut una experiència d'ensenyament racionalista que aleshores jo desconeixia, malgrat que algun cop n'havia sentit parlar, però sempre -això sí- amb precaucions i de forma discreta. En realitat, aquesta fou conseqüència d'una iniciativa del Círculo Democrático y Republicano, presa l'any 1907 a suggerència del pensador maonès Joan Mir i Mir. D'entre els mestres que tingué l'*Escuela Libre* -que aquest fou el seu primer nom- cal destacar el professor sabadellenc Joan Duran i Pineda (1888-1926), un home que, en opinió de Josep Alberola, continuador de la seva obra encara que amb molt diferents mètodes,

fue un pionero que desbrozó el camino y con serena intrepidez supo abrir un rectilíneo sendero entre la enmarañada y abrupta selva de añejos prejuicios y tenebrosos atavismos que impedían en Alayor, como en otras muchísimas partes, el avance vigoroso hacia nuevos horizontes, perspectivas y estadios del progreso altamente humano, de una ética luminosa, henchida de prometedoras esperanzas de un futuro de libertad y amor.

Uf! Després d'aquests mots degué quedar descansat el personatge!

L'any 1912 l'escola va ser tancada degut a les pressions dels seus adversaris, però tres anys més tard, gràcies als diners d'uns alaiorencs emigrats a Buenos Aires, va fundar-se una societat que denominaren *Instrucción Popular*, la qual va poder reemprendre l'edificació d'una escola de nova planta que s'inaugurà l'any 1915 amb el nom d'*Escuela Nueva*, un cop els va ser denegada la petició de reimposar l'antic nom. Aquest edifici, que fou convertit posteriorment en fàbrica de sabates, resta intacte en el seu exterior.

El mestre Duran -que fou molt estimat i valorat dins la societat laica alaiorenca- era una mescla de lliurepensador i d'asceta. A les seves classes diàries, a les llargues passejades pel camp, parlava serenament, llargament. Era amable i gentil envers la majoria de la gent, i la seva ètica, molt propera a l'epicúrea, el feia parlar sovint del plaer, entès aquest en el sentit més pregon de la paraula. El plaer del qual ell parlava havia de ser pur, sense mescla de dolor, durable, ple d'estabilitat. I, en última instància, havia de deixar l'home senyor d'ell mateix, lliure, impertorbable.

Entenent així el plaer, és evident que, per a Duran, molts dels plaers sensuais havien de sublimar-se i deixar pas a d'altres de més subtils i espirituals. A les parets de la seva escola hi havia unes al·legories que mostraven la malvestat del vici. La lluita contra el vici!, una lluita constant en la utopia esquerrana d'aquells temps. Així doncs, l'home sencer no havia de fumar, no havia de beure, no havia de sentir-se lligat per cap d'aquests mal denominats plaers sensuais que, en realitat, l'esclavitzaven. L'ideal del savi era, per al mestre Duran -com també ho havia estat per a Epicur- el de l'home serè, moderat en tot, regit per la templança, l'home que conserva un equilibri perfecte en qualsevol circumstància vital. Ni l'adversitat, ni el dolor, ni la mort no l'havien d'alterar. I, com denunciava la filosofia racionalista, també per al mestre Duran les principals fonts de temor que aclaparen l'home eren la mort i la religió, que aquest havia

d'intentar superar amb totes les seves forces. Epicur no havia cregut mai que la religió pogués ésser un consol davant la mort, ans al contrari, la interferència sobrenatural en el curs de la natura li semblava un motiu de terror. Així també ho creia Duran. El laïcisme, per tant, s'imposava. “De Déu no n'hem de parlar, ni per bé ni per mal”, havia dit el mestre. I també la por a mort havia d'ésser superada:

Quant a la mort -va deixar escrit- penseu com més us satisfaci, però no oblideu mai que aquests pensaments vostres són divagacions i que, com a tals, no són pas veritats, sinó tan sols necessitats del nostre esperit investigador. I com a tals necessitats han d'estar molt lluny del fanatisme que significa imposició, i la imposició és negació de la llibertat, i sense llibertat no hi ha moral i sense moral no hi haurà humanitat feliç.

Jo no vaig conèixer el mestre Duran ni cap dels altres mestres de l'escola racionalista, però sí que vaig ésser alumne lliure d'una acadèmia -l'Acadèmia Alaior- que també va representar un esforç humà i pedagògic prou considerable. L'any 1950 Espanya havia iniciat el seu procés de reconstrucció. La postguerra immediata ja s'havia acabat i començaven llavors a fixar-se les bases econòmiques i socials que van provocar el desenvolupament social i econòmic posterior. Però aquell any 1950 –any que va néixer l'Acadèmia- el dèficit d'equipaments era encara anguniós.

Pel que fa a Menorca, l'ensenyament mitjà era cobert únicament per l'Institut de Maó (l'actual Joan Ramis) i, si bé des de la perspectiva actual, és clar que són mínimes les dificultats per a desplaçar-se dins l'illa, també ho és que, al llarg dels anys cinquanta, les comunicacions i les facilitats de moviment que avui tenim encara no hi eren. Alaior tenia gairebé cinc mil habitants i gaudia, només, d'ensenyament primari. Què es podia fer per encaminar tots aquells joves que tenien capacitat per als estudis superiors i que no disposaven de mitjans per costejar-se les despeses que el batxillerat en centres oficials suposava? M'imagin que aquesta va ser la pregunta que va plantejar-se aquell grup de persones que varen endegar l'Acadèmia. Al seu davant hi havia don Joaquín Pardo, un mestre nacional destinat a les escoles graduades. Natural de Salamanca, el mestre Pardo és un dels darrers representants que jo he conegut d'aquella raça de mestres integrals que tenien un saber enciclopèdic. Havia estudiat per salessià, però acabà casant-se amb una menorquina amb la qual fixà a Alaior la seva residència. Don Joaquín coneixia a fons els clàssics i, naturalment, el grec i el llatí.

El mot *acadèmia* -em deia- va adquirir un gran prestigi en el món modern per inspiració de la famosa Acadèmia de Plató. És un mot bell i ple de contingut, malgrat que nosaltres tenim aquí les possibilitats molt limitades.

I tan limitades, les possibilitats! Però com suplien amb esforç, aquells homes, aquestes mancances! Tots -o gairebé tots- els professors de l'Acadèmia eren mestres nacionals (don Joaquín, don Augusto, el senyor Luque, el senyor Gumersindo, la senyoreta Triay, la senyoreta Mascaró...), excepte potser el senyor Ximenes, que era el cap de telègrafs. Això feia que les

hores de classe fossin del tot intempestives, atès que s'havien de correspondre amb hores de descans. En efecte, els horaris de l'Acadèmia eren xocants i del tot inhabituals: de set i mitja a vuit i mitja del matí, de dotze a dues del migdia, i a partir de les cinc del capvespre. Els entesos - que a Alaior sempre han estat molts- criticaven aquell funcionament a deshora, però els qui assistírem a les classes que es feien en els locals de les escoles, sabem el valor que tenien precisament aquells horaris estranys. Bé, potser ho sabem ara, perquè aleshores no valoràvem l'esforç.

De tots aquells dies record, sobretot, l'hora matinera quan, abrigat i tremolós, sortia de casa amb els llibres sota el braç. La fosca envaïa encara els carrers empedrats del meu poble i jo agafava el carrer Major, girava pel carrer de la Sala, seguia pes Vergeret, i enganxava Baixamar fins que arribava a la plaça del Ramal. Pujava aleshores les llargues escales de les velles escoles i entrava en una d'aquelles tres aules enormes, de parets blanques molt nues i de sostres altíssims que una vella salamandra mai no aconseguia escalfar. Si arribàvem uns minuts abans d'hora, fèiem una petita tertúlia al passadís, recolzats a la balconada que mirava meitat damunt la plaça i meitat sobre la caserna de la Guàrdia civil, avui ja enderrocada. *"Todo por la Patria"* deia el rètol de bandera espanyola, si fa no fa com aquell de *"Tabacalera"* que teníem a casa sobre la porta de l'estanc. Al meu curs érem vuit: tres al·lotes i cinc al·lots: Casilda, esprimatxada i divertida; Maruja, rossa i sofisticada; Elita, de llargues tronelles, dolça i silenciosa. Pere, feliç i eixelebrat; Rafel, més callat i adust; Sito, obert i d'una franquesa insospitada; Juan Antonio, educat i fi. Elles eren atentes i estudioses; nosaltres, un caos total.

Però si l'anada el matí era ràpida i silenciosa, la tornada a les nou era del tot diferent: lenta, tranquil·la, interminable... Sortíem en el moment precís que la vila havia despertat i tota ella es posava en marxa. Alaior era, a les nou del matí, com un gegant que es desvetlla i comença a moure's desordenadament. Aleshores ja no tornàvem pel camí dret i més curt, que era el que cadascú feia a primera hora (és clar que em referesc, tan sols, als mascles, perquè elles, molt més endreçades, complien els deures amb força més sobrietat), sinó que travessàvem la plaça i pujàvem, ja sense presses, per la costa del Ramal. Tot just encetada aquesta, hi havia a mà esquerra un solar sense construir. Eren els camps de la part del darrera de cal mestre Xico en els quals hi record una bella araucària. I allí, tot sovint, hi començava la primera proesa del dia. Es tractava d'un gran jardí allargassat, atès que la casa de la qual aquest era annex, tenia l'entrada per l'altre carrer (pel carrer de sant Antoni, vora Baixamar). Nosaltres obríem una barrera de fusta i, estrebats en un sortint que feia la barana, començàvem la prova: Qui era el qui tenia més força de tots aquells bergants? S'obrien les apostes i, desafiant i desafiat, ocupaven els seus llocs a la barana. Els dos -si és que eren dos, naturalment- es descordaven la bragueta i... un, dos, tres, va! Aleshores un arc de líquid grogós es dibuixava per l'aire fins que el terra mullat, que era força més baix que el sortint de la barana, decidia el vencedor.

Com per fer-ho a hores d'ara, Déu meu! Com per fer-ho a hores d'ara!

Seguíem després Ramal amunt fins a la peixateria, que estava instal·lada al Carrer Nou, uns metres abans d'arribar a la plaça. Parada obligada i volta sencera per tots els mostradors de

marbre, dins aquella sala molt freda, amb els taulells plens de peix que portaven de Fornells els pescadors. Allí hi passàvem una estona molt llarga.

-I això que és? -preguntàvem.

-Una cigala!

-I què són aquests peixos tan estranys?

-Saltabardisses.

-I tots aquests altres, què són?

-Això és gerret! Que no ho veis, galifardeus?

I així cada dia. Després, en sortir, miràvem quines verdures havien tret al carrer, a ca na Bombo, i, tot seguit, ens acostàvem al mostrador del retratista que és encara allí mateix. Tot assolint ja la plaça, la creuàvem en diagonal fins arribar a la porta del Casino on entràvem per mirar les làmines de la pel·lícula anunciada per al diumenge vinent. I el debat s'esdevenia inevitable: Quina pel·lícula era més bona: la que feien a es Casino o la que feien a es Rincó? I sorgien entre nosaltres els bàndols que eren transsumpte d'un vell debat ideològic que la Dictadura havia ofegat, però que, sota les cendres, continuava prou ben encès encara. Nosaltres, però, això no ho sabíem. Ens limitàvem tan sols a seguir el corrent que marcava la tradició familiar. Perquè mai no parlàvem de política. Estranya paraula, aquesta, que algú havia proscrit del nostre univers.

ALTRE COP, LA FELICITAT

-Escolti, amic meu, necessit saber -i ho necessit de manera immediata- què opina vostè de n'Aznar.

-I això que vostè necessita, què és? una ansietat vital?, una curiositat política?

-No, no és això exactament. És... com li ho diria? una necessitat metafísica.

-Fóina! -li dic-, una necessitat metafísica!

-Sí, una necessitat metafísica.

-Doncs ho té malament. Ha tocat vostè a una porta equivocada. Prou feines no tenc, jo, per saber què és la felicitat i, com un qui fa res, vostè em demana què opini ara d'un tal senyor Aznar per imperatius metafísics.

-Bé, si vol, jo li puc ajudar en això de la felicitat...

-Aturi el carro, amic meu!, aturi el carro! que amb això de la felicitat no s'hi juga. A més, no pot imaginar-se els mals de cap que m'ha duit aquell comentari fatídic. El telèfon, el correu... no ho vulgui saber!

-...?

-Miri, el primer que va intervenir en aquesta estranyíssima història fou un senyor que, molt ben vestit, amb americana i corbata, va recomanar-me d'entrar al club dels cent quaranta-quatre mil que, segons diu la Bíblia, poden salvar-se, la qual cosa implicava... bé no cal que li

ho digui, perquè vostè ja m'entén. I si vostè no m'entén, doncs pitjor per vostè, que no és cosa meva. Després va telefonar-me al despatx una senyora (fixi's, vostè, quina barra, telefonar-me al despatx!), per dir-me que ella, això de la felicitat, m'ho resolia amb una gran rapidesa. Vaja, que m'ho aclaria en un tres-i-no-res.

-I vostè què va dir-li?

-Que què li vaig dir?

-Sí, què va contestar-li vostè a aquella senyora?

-Escolti, amic meu, vostè és molt tafaer; i no sols vol saber què pens de n'Aznar, ni que sigui per imperatius metafísics, sinó que també vol saber què vaig dir-li a aquella senyora del tres-i-no-res. I això és una passada (com diuen avui).

-No, si jo... només li volia seguir la conversa.

-Doncs segueixi-la a peu i no oblidi que, aquí, el guió l'escriu jo.

-D'acord, d'acord... Però digui, segueixi...

-Bé, deixem-ho amb això: que em va telefonar aquella senyora. Després, un home de molt bona fe m'explicà que l'àngel aquell (em referesc a allò de "*ponga un ángel en su vida*" - supòs que ho recorda), no era tampoc un problema. Ell em va dir: "Vostè que viatja tant a Barcelona, vagi al Portal de l'Àngel -a quin altre carrer havia d'esser!- i a una botiga que hi ha davant el casal de les aigües, compri un àngel de guix dels que venen allí, posi'l a casa i... patapla!, a viure feliç!" Coi!, vaig pensar, i potser té raó el tal personatge! I vaig recordar-me aleshores d'aquells venedors italians de què parla en Mollet, que venien a vendre sants i angelets, i cridaven pels nostres carrers de Menorca: "Santibel·li de guixi, ni cagui ni pixi, ni mengi ni bevi ni fa sacrifici." Vaja, no sé si m'explic, però la cosa és prou clara.

-...?

-No, si ja ho veig, la cara que posa vostè de punts suspensius... Pensi, però, que això que li dic és força més greu que parlar de n'Aznar. Potser no ho és tant com parlar de la COPE, perquè... això de la COPE... això sí que ho és, metafísic! Però tornem al que dèiem. Érem... on érem? Se'n recorda vostè?

-A l'àngel de guix.

-Ah, sí, a l'àngel de guix que, per cert, mai no ha de confondre amb l'*Àngel rebel*, que és una obra no massa reeixida -però que s'ha de llegir- de Llorenç Villalonga i que parla d'un personatge força confús -ambigu diríem- que es Flo La Vigne. Bé, i ara no sé perquè ho deia, això. Ah, sí, ja ho record! És que també va cridar-me un poeta -i un poeta que estim (tant com valor), el qual va demanar-me que fos més precís en allò de *sa plaça*. Que ell és d'*Aló*, sap?, i diu que no m'imagina allí, davant el Casino, o a ca na Divina, demanant a la gent si és feliç. I jo li responc que és ben ver, que ell s'ho ha de creure, perquè acab d'escriure un assaig que es diu *Alaior*. Sí, *Alaior*, tal com sona, i esper, només, que el batle em convidi a donar una lliçó dant la Sala, si és que, entre debat i debat, li queda una mica de temps.

-I què més li va dir el poeta?

-Escolti, amic meu, que ja li ho he dit: vostè és molt tafaer. I mai no oblidi qui signa aquesta columna.

-Au, doncs, segueixi, parli d'allò que li sembli més bé.

-I és que no fou, tan sols, el poeta, atès que vaig rebre també una carta que guard vora el cor. Era d'una lectora major, d'una senyora que, segons sembla, quedà preocupada per tot el que jo exposava a l'article aquell. I em deia:

Soy una lectora de Opinión y usted pide este sábado si sabrían decirle en qué consiste la felicidad. Yo le diré mi parecer: Usted tiene una familia maravillosa, una esposa muy inteligente, muy trabajadora y muy humana y, según tengo entendido, también usted es un señor muy inteligente y ocupa un sitio de gran prestigio. Además goza de perfecta salud y mucho trabajo.

¿Puede decirme qué más le pide a la vida? Yo creo que usted goza de la Perfecta Felicidad. Un saludo.

I signava al final.

-Ostres Goethe!, em vaig dir. I, encara no havia tancat la carta aquella tan bella quan, altre cop, va sonar el telèfon.

-El cridaven, també, per a parlar de l'assumpte?

-Doncs sí, de l'assumpte, com bé diu vostè. I sap qui em cridava, amic meu? El tenor Diego Monjo en persona. I no em cridava tan sols per parlar, que fins i tot va cantar-me una romança. I escoltant-lo, no sap com vaig ser de feliç!

-Però, no estava malalt el senyor Diego Monjo?

-Sí que estava malalt. I això és, precisament, el que ara vull destacar-li. Que tot i que estava malalt, el senyor Diego Monjo cantava! I és que no sols semblava feliç, és que era feliç! i, bon amic meu, ell volia transmetre'm a mi el goig tan immens que comporta la vida.

-I així...

-Imagini's vostè com vaig quedar-me. Una senyora de seny em diu que em deixi ja de romanços i m'assegura que jo -pobre de mi!- m'aixec cada dia, convisc, menj i dorm, fins i tot, amb la felicitat. I, per si no fóra prou, el gran Diego Monjo en persona, tot i malalt com està, per telèfon em canta una bella romança. És que, com deia ma mare: "Fill meu, no tens perdó!"

-Bé, idò, el felicit. I ara que ja ha resolt el problema, digui'm què pensa vostè de n'Aznar?

-Miri que n'és de pesat, amic meu! I què punyetes importa a la gent el que pensi un home com jo de tan important personatge?

-Però... és que era d'Aznar que havíem de parlar vostè i jo aquest dissabte.

-Escolti, això ho diu vostè. A mi, però, em fa la impressió que haurà de seguir investigant pel seu compte. A més, se m'acaba el paper, i ja no podem allargar la conversa.

-Però...

-Prou! I estigui bonet. Ja hi tornarem una altra hora.

LA QUARESMA

Però no s'ha adonat vostè, amic lector, que ja estam acabant la Quaresma? No ha olorat encara la flaire sucosa i humida del vent de llebeig? Passen les hores, el temps... aquest soci callat que comparteix amb nosaltres la vida i acaba devorant-nos finalment. Hem entrat en uns dies on la natura desperta i tot sembla renéixer al bes de la llum. Obres, de sobte, el matí, la finestra i aspirem un altre tipus d'olor, una olor humida i intensa, groga, vital, que t'encén la memòria i apropa tot l'univers als teus ulls. El dia sembla més clar, tot porta el signe d'un aroma sedós que filtra aquest aire humit i pesat que diu a l'orella: “és la Quaresma, és la Quaresma que novament ha arribat.”

Nadal, vegetal i fèrtil [-ha escrit el poeta Narcís Comadira-], es convertia en el desert quaresmal, sorrenc de dejunis i abstinències -no pas exempt de bellesa-, que era el pròleg necessari al sacrifici i al dolor i a l'esclat pasqual, metafísic i increïble, floral i renovellador, clau de volta de la fe i de l'esperança, fonament de la caritat. *O tempora, o mores!*

I uneix Comadira aquest temps al record de les violetes. Una flor que, com el vent de llebeig (el garbí de Catalunya), Pla lligava també al temps quaresmal: “La Quaresma passa avall, perfumada per l'olor de les violetes”, va escriure.

A casa, Gràcia va penjar *s'àvia Corema* (o *sa vea Corema*) i ja coixeja d'uns peus. Fa dies que vàrem soterrar Carnestoltes i, llegint els diaris, hom veu com exgovernants socialistes del nostre país ens exhorten tostemps a demanar-los perdó...

-Deu ser perquè és temps de Quaresma...

-Sí, té raó, perquè és temps de Quaresma. I això em transporta altre cop a Alaior, en concret a la parròquia de Santa Eulàlia, que és -no ho oblidis vostè- de fundació reial.

La construcció del temple que avui tenim es va dur a terme a finals del segle XVII. L'arxiduc Lluís Salvador cita, per cert, les capelles de la Verge de l'Esperança i de Sant Sebastià com acabades l'any 1559, però les primeres visites pastorals del segle XVII estudiades no anomenen cap capella sota aquestes advocacions, cosa que no permet d'esbrinar quines serien les capelles acabades, la qual cosa fa que aquest testimoni ens sigui de poca utilitat.

Els historiadors, amb poques diferències, donen l'any 1674 com l'any de la col·locació de la primera pedra del presbiteri i l'any 1684 com l'any de la inauguració del temple, però les obres no van acabar definitivament fins l'any 1690, segons recorda una segona inscripció de la volta. Tota la nau és coberta per una volta de canó i el presbiteri hi comunica mitjançant un gran arc triomfal a menor altura d'aquella el qual permet l'obertura d'una petita rosassa que, amb la més gran situada a la façana principal, han constituït durant molt de temps les úniques obertures que donaven llum a aquell espai grandíol, fent així que dins l'església hi regnés la penombra. En efecte, l'església solia presentar, gairebé sempre, una fosca matisada i intensa. Hi havia, però, moments d'excepció: eren aquells del capvespre que ara em reté clarament la memòria.

Solia haver-hi sermó, els diumenges de Quaresma, a les cinc. I llavors Santa Eulàlia cobrava un gran interès perquè era en moments com aquells -ja ho he dit- que el sol besava de ple la rosassa de la façana major i acoloria la nau com per a una gran festa, amb els tons irrepetibles d'uns vitralls multicolors. Aleshores el rector, revestit amb un roquet de randes finíssimes, sortia de la sagristia acompanyat per dos escolans. S'aturava davant del presbiteri, s'agenollava, i pregava uns moments. Seguia després fins la trona a pas reposat per a fer-hi la prèdica. Jo l'admirava. Ho record dolçament.

El senyor Gumersindo ens manava sovint de fer una redacció escolar sobre els sermons de Quaresma. Ell no volia que perdéssim el temps. Devia pensar: “Així confegiu les vostres paraules mentre escoltau la paraula de Déu”, i ja em veu a mi, lector que em suporta, al peu mateix de la trona amb un quadern a la mà, com un d'aquests periodistes atents que prenen notes a l'Ateneu, mentre el savi de torn ens fa la conferència. Era -dic- a l'hora de Nona, acaronat pels raigs d'un sol quaresmal que devien flairar -naturalment!- a violetes. I, entre paraula i paraula, miràvem allí, al costat de l'epístola, les joves aquelles rosades de flonjos cabells i mirades molt lànguides. Record un nasset espigat i petit, ple de suggerències, i la mirada innocent -que aleshores devia semblar-me indiscreta- d'una jove el nom de la qual ja no record.

-Escolti, amic meu -que em diu un senyor purità que m'ha vingut a veure, queixós-. No li sembla que és, tot això, una mica irreverent?

-Irreverent? No, vostè s'equivoca. En tot el que he dit no hi ha cap irreverència.

-No em digui que no és irreverent enamorar-se dins una església, tot escoltant el sermó.

-Em sap greu contradir-lo, però no li puc acceptar aquesta opinió tan rotunda. És més, pot haver-hi un lloc més sublim que una església per a sentir el toc lacerant de l'amor? Miri, Francesco Petrarca s'enamorà de la seva idíl·lica Laura al llarg de l'ofici d'un Divendres Sant. I d'aquest puríssim amor forjat dins l'església, nasqué la inspiració per a alguns dels seus memorables sonets. I Dante Alighieri -sí, el gran Dante!-, tot i que era casat amb Gemma di Manetto Donati, féu de Beatriu -que també conegué dins una església- la musa del *Dolce stil nuovo*, fins el punt de convertir-la amb la guia que va acompanyar-lo pel seu passeig al Paradís, a la *Divina Comèdia*. I si un dissabte capvespre (quan hagi acabat el futbol) vostè encara té temps de llegir una estona, agafi la *Fiammeta* de Giovanni Boccaccio i veurà on s'enamora aquesta del seu Pamfilio estimat. Vol que continuem encara?

I aclarit aquest malentès, com que era un matí de dissabte, vaig sortir de passeig pel carrer, on vaig trobar-me un polític que ocupa un alt càrrec.

-Què! -li vaig fer-, m'han dit que tornarà a presentar-se.

-No corri tant, amic meu! -ell em diu-. Que no hi ha res decidit, encara.

-Com que no hi ha res decidit? A mi, un dels seus, m'ha donat la notícia com una cosa tancada.

-Bé, sap... en realitat... jo no voldria presentar-me, n'estic ja molt fart. Però...

-Sí, ja ho comprenc -que li dic tot posant una cara de pena.

-El càrrec aquest és molt dur, poc gratificant... Tothom et ve amb exigències: que si els uns et demanen això, que si els altres volen allò, que si els de més enllà voldrien allò altre. Ja li ho he dit: un càrrec ingrat.

-Sí, ja ho comprenc -que li repetesc, agreujant el dolor en el gest de la cara.

-No es pot imaginar com n'arriba a ser de pesat anar cada dia al despatx i sotmetre't al foc dialèctic dels teus adversaris. Que si això no ho fas bé, que si mai no els escoltes, que si dret, que si tort...

-I, a més, la família...

-Oh, sí! sobretot la família! Gairebé no la veig per res.

-És a dir que una tragèdia.

-Ja ho pot ben dir -em fa ell-. Una tragèdia!

-Doncs així tornarà a caseta i deixarà el càrrec a un altre... supòs.

-Ai, amic meu! Què més voldria!

-I...?

-Que no em deixen els meus.

-Com, que no el deixen els seus?

-Tal com ho sent, que els meus m'impedeixen deixar la política. Fins i tot m'han cridat de Mallorca. I també de Madrid! "No ens deixis -em diuen-, que sense tu ho perdrem tot!"

-Sí, ho comprenc.

-I tan bon punt gir l'esquena, tot són baralles. Ja ho veu.

-Vejam... si jo l'he entès bé, vostè em vol dir que farà un sacrifici...

-Ja ho pot ben dir, amic meu, farà un sacrifici, un gran sacrifici, un cop més.

-És la Quaresma... -faig en veu baixa-, ja ho veig.

-Què és el que ha dit?

-No, si jo no he dit res. Només pensava en veu alta.

-Doncs a reuveure, amic meu.

-Doncs a reveure.

Podeu estar-ne segurs, no és sols el vent aquest humit de llebeig, ni és tampoc el perfum moderat de les violetes. La Quaresma és això i molt més: és veure com exgovernants del país ens cominen a demanar-los perdó cada dia. És veure, també, com aquest amic meu, el polític, ha decidit sacrificar-se per a salvar tots els seus.

És la Quaresma, és la Quaresma, redéu!

LA PRIMAVERA: TORTUGUES I ROSSINYOLS

Per què serà que les tortugues tenen tan mala premsa entre els poetes? En canvi els rossinyols... En podeu estar ben segurs: raons corporatives.

*Al Parlament espanyol
se sentirà una veu bella,
forta com una esquella,
dolça com un rossinyol,*

cantaven els partidaris de dony Gabriel (Squella Rossinyol) quan aquest va presentar-se a les eleccions a diputats per Menorca l'any 1914. I és que els rossinyols -com he dit- tenen bona premsa. Fins i tot Tomás de Iriarte, el fabulista (*“El gorrión y el ruiseñor”*), canta les seves excel·lències, i això que són petits, negres, esquifits, fugissers... però són com els poetes! canten, és ben cert. I és per això que els poetes els adoren, alhora que segueixen fustigant les tortugues que -dit sigui entre nosaltres- els són superiors malgrat que s'arrosseguin. Perquè... quin poeta que es tenguí en una certa estima no ha escrit alguns versos dedicats als rossinyols?, uns ocells, per cert, dels quals s'ha arribat a dir (i permeteu-me que sigui prudent a l'hora de callar-me el nom del plumífer) que “tenen una qualitat de fruita madura, de pell vellutada i densa, de magrana, d'arrodonida vivència, i alhora de teixit prodigiosament suau”. I jo dic: “El que arriba a fer la propaganda!” I, tan bon punt destaca una soprano italiana, la premsa ja parla del “rossinyol milanès”. En canvi, mai no he sentit parlar als poetes (ni a Hölderlin, ni a Heine, ni a Rilke, per anomenar-ne alguns d'aquells que queda bé de citar en un llibre), de les meravelles dels nostres *testudi*. I jo em deman: què punyetes diuen els rossinyols que no puguin dir les tortugues? Sabria explicar-m'ho vostè?

La Fontaine, que era un *cantamanyanes*, es fa ver famós per les seves faules, que són uns poemes ridículs en els quals ja havien excel·lit Isop, entre els grecs, i Fedre entre els romans (amb la inconfessada esperança que seria traduït, un dia, al català per Ignasi Mascaró). I, com no podia esser d'altra manera, aquell -vull dir La Fontaine- dedicà a la tortuga un poema amb l'objectiu inconfessat de deixar-la malament:

*Hi ha una tortuga, de tarannà lleugera
que farta del seu cau volia veure món.
N'hi ha que sols fan cas d'una terra estrangera,
menyspreen la llar pròpia,
mai no estan bé allà on són.*

Com podia acabar bé una faula que comença amb aquests versos? I Félix María de Samaniego, un altre *cantamanyanes*, es riu també de les tortugues en una faula (*“El águila, la corneja y la tortuga”*), escrita, sens dubte, de molt mala fe.

I jo em deman: ha escoltat algú els rossinyols què punyetes canten? Sap algú què s'empatollen amb els seus interminables discursos primaverals? En canvi, les tortugues... Bé, sense anar més enfora, el primer que he vist aquest matí en aixecar-me, ha estat una tortuga

femella que pasturava a la tanca de davant. “Ostres, tortuga, i què fas?” jo li dic. I ella em respon molt prudent, gairebé sense immutar-se: “Doncs procurant-me la vida, ja ho veus.”

-Quèèè...! -m'interromp aquell homenet realista de qui ja us vaig parlar fa un cert temps-. Sí, quèèè...!, i amb aquest mateix to, com si hagués escoltat una bestiesa.

-És que té res en contra de les nostres tortugues? hi té res en contra, vostè?

-Però... -em fa el personatge-. Ha dit, vostè, les tortugues? Potser que no ho he sentit bé.

-Sí que he dit les tortugues. Ho ha sentit moltíssim bé. I jo li he demanat si és que hi té res en contra, vostè.

-No, no!, que no hi tenc res en contra, Déu meu, però...

-Però què? Si és la tortuga un ésser força discret. Què dic jo, discret, discretíssim! Mai no he sentit una tortuga queixar-se. L'ha sentida queixar-se vostè?

-...?

-Miri, amic meu, la tortuga aquesta, tan nostra, que pastura pels camps, és un animal com no n'hi ha d'altre. La femella sol ésser silenciosa, educada i, sobretot, pacientíssima. Ella campa tranquil·la per verdes pinedes, per denses garrigues i per terrenys arenosos que besi el sol. A més, dorm fins a la primavera i mai no es fica amb ningú. Per cert que, aquest any, ha estat matinera, la tortuga. Deu ser, ben segur, per mor del bon temps. Perquè, ja ho veu, el temps és benigne, no fa gaire fred...

-Sí, té raó, el temps és benigne. És ben ver. Però...

-I només s'avalota -vull dir la tortuga- quan va de trot. Aleshores tot es complica perquè, ja ho veu, amb la closca aquella tan dura, els mascles no ho tenen fàcil de fer. I, a més, aquelles femelles mai no s'aturen. Res d'estirar-se a la gespa, tranquil·lament. O d'asseure's a l'ombra d'un pi per tal d'esperar amb parsimònia. Elles -no ho vulgui saber!-, tresca que tresca, i són aleshores els mascles que les han d'empaitar! I si resulta que tu estàs ben tranquil, llegint, per exemple, el diari, és evident que et distreus, perquè fan un soroll respectable: cataclíc-cataclóc, cataclac-catacluc. I així. Total, un desastre. Però, com li deia, són moderades i, sobretot, molt prudents.

-És que...

-I fixi's, també, quina mirada que tenen. Faci un dia la prova i veurà. Bé, cal reconèixer que costa una mica agafar confiança. Encetar la primera conversa amb una tortuga no és fàcil del tot. Primer treu el cap lentament i, tot seguit, et clava una ullada d'allò més escèptic, com si digués “i ara què vol aquest boig!”, però al cap d'un cert temps, quan et comença a conèixer, tot marxa sol. I, pel que fa al diàleg, ja li ho he dit: fi com la seda, molt educat i, sobretot, força discret.

-Perdoni, però, que li digui una cosa -aquell homenet em demana-. I això que no vull destorbar-lo. Però és que no sé si l'he entès: Vostè... vostè... conversa vostè amb les tortugues?

-Guaita quina una! -li dic-. Naturalment!

-Però -em fa ell desconcertat-... Que les tortugues conversin... És que no ens cal ésser racionals per mantenir una conversa?

-Racionals diu vostè? Quines coses, Déu meu!

-Com, quines coses! Jo -i perdoni la meva insistència-, sempre havia cregut que calia ésser racional per parlar o escriure. Sempre havia cregut que calia tenir un mínim de seny, diguem que una pols d'intel·ligència, uns granets de sentit comú...

-Miri, no ho sé -que li dic-. Mai no he estudiat psicologia i no sabia explicar-li el perquè. Però faci una prova: Vagi vostè al casino o al bar, i escolti el que diu molta gent. O connecti la COPE els matins, i escolti aquells homes com parlen. Ni un rossinyol milanès! O posi la tele a l'hora que sigui i, sobretot, després d'un partit. Calli aleshores i pari atenció. Sol ésser molt genial, i més si el qui parla és un d'aquells presidents tan il·lustres. O, si tan vol, vagi vostè al quiosc i compri un muntet de diaris. S'assegui després al jardí, ben al costat -si és possible- d'una tortuga, i comenci a llegir-los amb calma. Hi trobarà llargs articles escrits per homes i dones presumptament racionals i condrets. I podrà comprovar aleshores com moltes d'aquelles paraules que ha escoltat o llegit, no és que no diguin gran cosa, és que no diuen res. I jo em deman: Si aquests rossinyols amb tanta raó i ciència saben escriure i parlar sense dir res, per què no poden les nostres tortugues callar amb eloqüència? Sabria dir-m'ho vostè?

L'AMERICAN BAR

Aquest matí de dissabte feia un dia netament primaveral. El cel tenia una intensa claredat metàl·lica i el sol lluïa sense cap entrebanc sobre el nostre univers. Les terrasses dels cafès de Maó mostraven ja els colors bigarrats de la gent que al migdia aprofitava el bon temps. L'aire, però, corria d'amagat per les voreres ombrívols, com esperant -traïdor- d'agafar els despistats pel ganyot, per tal d'inculcar-los aquell refredat ineluctable de què ens parlava el prosista.

He passejat per Maó esperant de trobar algun polític per veure si em donava conversa, però no he tingut sort. Potser per això he decidit d'acostar-me a l'American Bar. Com que era dissabte, he cregut que allí trobaria alguns vells amics. I alguns (val a dir que molt pocs) n'he trobat, en efecte, asseguts rere els vidres, entorn d'una taula. Hem conversat una estona. Finalment, ha arribat Emili de Balanzó que acabava de tornar de París on, per cert, segons que ell ens ha explicat, "fa un temps que enamora".

En escoltar aquests mots, els ulls de Tomeu Gili han espurnejat intensament. "París -he dit-, una bella paraula". I ell ha assentit en un to de veu delerós i carregat d'enyorança. "París, París..."

Però tornem al que deia. L'American Bar estava gairebé solitari al migdia. Érem a aquell racó de la sala i estàvem allí nosaltres quatre sols. I en aquells moments -la memòria és sovint, una amarga companya- he tingut una estranya impressió. L'escena se m'ha evocat en silenci, com en un somni d'aquells que els vells guionistes feien sentir als actors. No era, però, una pel·lícula, era el text d'un relat que va escriure fa temps un suposat escriptor:

En el millor indret de Solterra, dessota les arcades de la Plaça Major, hi havia el bar més concorregut per l'ample sector de ciutadans que s'identificava a ell mateix com a part d'aquell magma de contorns indefinits que formaven totes les esqueres. Els homes i dones que allí es reunien, totes aquelles recordades tertúlies que allí s'havien format, assumien la clara consciència de pertànyer al món del progrés, al món que, com a col·lectiu més o menys homogeni, havia estat bandejat del poder durant l'època franquista. En realitat, però, les tertúlies del Cantàbric (que així es deia el bar) eren una barreja de tipus i de personalitats molt diverses, que anava des dels vells republicans nostàlgics de l'Esquerra, fins als joves més obcecats amb el marxisme-leninisme no recordes ja de quina internacional.

[...]La segona tertúlia del Cantàbric era, potser, la més àmplia i la que reunia més gent. Començava entorn de les cinc de la tarda amb els vells i honorables patricis d'abans de la guerra: el doctor Adrover, don Jaume Bertran, el mestre Montcades, don Pere Llumà i alguns altres més. I s'anava engrandint a mesura que el capvespre avançava i anava arribant la gent que plegava de les fàbriques, de les oficines o dels tallers. Aquesta era una tertúlia extremadament diversa que, segons quins fossin els assistents, s'estirava fins a estripar-se en dues o tres. Allí es parlava de tot sense entrebancs ni problemes. Es clar, però, que sempre hi cabia la possibilitat d'aprofundir en el tema tractat i era llavors quan Pere de Puig -qualsevol que fos la qüestió debatuda- aixecava les mans i deia de manera contundent: "Al·lots, callau un moment, que Mestre Jai ha dit cosa". Aquell "Mestre Jai ha dit cosa" era quelcom definitiu que tothom entenia i respectava. D'immediat es feia el silenci i Mestre Jai llençava la seva sentència anava congriant al llarg d'un discurs precís i solemne pronunciat amb la força i l'aplom del qui se sent posseït de la veritat.

[...]Devers les set de la tarda, minut amunt minut avall, arribava cada dia don Jaume Puigjaner, home de mitjana estatura, de cara rodona i posat metafísic que era el joïós propietari d'una pròspera serradora i que havia invertit una part considerable de la seva fortuna en una urbanització. Don Jaume Puigjaner era genèticament socialista i respecte de la seva adscripció ideològica no hi calien més indagacions. De la mateixa manera que hom neix mascle o femella, hom pot néixer també socialista o conservador, i això és qüestió de genètica, per tant quelcom etern i immutable. Quan aquest travessava la plaça amb el seu barret calat i aquell caminar tan característic, algú dels qui ja eren al Cantàbric donava la veu: "Que arriba don Jaume!" i la concurrència deixava d'immediat la conversa disposada a escoltar les darreres notícies que s'havien succeït a la ciutat.

[...]Una tarda, la conversa del Cantàbric tractava de qüestions ecològiques (matèria aquesta desconeguda anys enrere i que havia assolit aquells temps un lloc prominent en els debats progressistes). Tractava, més concretament, de l'amenaça que s'anava congriant entorn de l'estany de la Coma d'ençà que la família Verdaguer havia venut les terres veïnes a una companyia alemanya que volia aixecar en aquells paratges naturals una urbanització de repòs... L'esquerra estava esverada. La destrucció de l'equilibri natural i ecològic d'aquell privilegiat paratge natural implicava, sens dubte, la demostració més contundent d'un règim insensible a la bellesa i que estava venut al capital monopolista internacional. "Si les esqueres governessin, tot això s'hauria acabat -pensaven les ments assenyades del Cantàbric-. Els arbres creixerien pacíficament, les plantes, per minúscules que fossin, viurien deleroses d'infinit la seva amenaçada existència; els al·lots jugarien pels carrers i les bicicletes s'esdevindrien novament el símbol d'una saludable energia activada pel mateix cos humà, que és la més natural i ecològica; la sanitat perdria el vessant actual, marcadament pessimista, de ciència que guareix la malaltia, per a prendre aquell altre vessant, optimista, de ciència que entén la salut com el

goig de viure amb una plenitud joiosa, i l'existència humana mai no es veuria abocada vers el trencament de l'equilibri entre el camp i la ciutat”.

[...]Recordes encara n'Esperanceta de la Costa, un personatge marginal que molts dissabtes entrava al Cantàbric. Era una vella alienada i somiadora que es passava les hores parlant del seu mar, d'un mar que visqué a Port Bou durant la seva infantesa, filla d'un carrabiner de la duana, que havia estat testimoni d'un amor impossible que li havia pertorbat el cap. També recordes na Marieta de les Flors, una doneta doblegada pels anys, que entrava vestida de negre portant uns pomets de ramells a les mans i oferia flors als senyors a canvi d'unes petites almoines. “Senyor, una floreta per a la seva senyora”, anava dient amb una veu tremolosa. “I d'on treurà les flors aquesta dona?”, es demanava la tertúlia i ningú no ho podia saber. Un dia, però, la seguiren Miquel Vilà i Pere de Puig amb l'aire misteriós del qui duu a terme una missió secreta, i aviat endevinaren on anava aquella dona tan estranya i enigmàtica. Na Marieta de les Flors anava cada dia al cementiri per tal de recollir les roses més fresques que la gent hi anava portant. Un dissabte, però, deixà de passar per la tertúlia del Cantàbric. I no hi tornà ja mai més. Ningú no va saber donar raó de na Marieta. Una comissió improvisada investigà registres civils i indrets habituals, però na Marieta de les Flors no va aparèixer. Ningú tampoc no la va reclamar. I fou llavors quan la tertúlia del Cantàbric arribà al convenciment que aquella doneta que havien vist durant molts anys cada dissabte, mai no havia existit realment i havia estat, per ventura, un miratge col·lectiu, com tantes altres il·lusions que vanament es forjaren en aquell entranyable cafè de la Plaça Major.

Comparant l'escena plàcida i somorta d'avui, contemplant-nos a nosaltres quatre sols, allí, en aquell racó de l'American Bar, aquest dissabte assolellat de primavera, he tingut la vaga impressió que em despertava d'un somni en el qual un vaixell havia sotsobrat, i que érem nosaltres els supervivents d'un immens i vastíssim naufragi.

“LINGUA VERNACULA”

A més de l'església parroquial, a Alaior hi ha l'església de sant Diego, situada a la falda de la ciutat, a l'antic camí de Maó que es coneix amb el nom des Banyer. De fet, aquesta i el seu claustre constitueixen un conjunt arquitectònic de gran bellesa que ha assolit la categoria de Bé d'Interès Cultural i s'ha integrat, com a tal, en el Patrimoni Històric Espanyol.

El convent i el pati del claustre, denominat popularment sa Lluna, són els únics testimonis, avui molt alterats i amb no massa bon estat de conservació, de l'antic convent de sant Diego, el primer, cronològicament, dels edificis alaiorencs aixecats durant el segle XVII. Sabem, en efecte, que, a partir d'una proposta feta l'any 1615 per Marc Trèmol, que era aleshores magnífic claviari de la Universitat d'Alaior, el Consell va cedir l'any 1623 una tanca que, segons ens conta Marquès Sintes, era denominada “ses penyes des figuerat”. També se'n cedí una altra que era propietat de Marc Trèmol, un coster de terra, de mestre Antoni Saura, i 150 lliures per a la construcció del convent. A canvi, la Universitat d'Alaior exigia als religiosos l'erecció del convent i un mestre de Gramàtica. Però la construcció del convent -com moltes

obres de l'Esperit- va haver de superar grans entrebancs, entre els quals no fou el més petit la gran oposició, encapçalada pel Paborde i Vicari General de la Diòcesi, l'alaïorenc Bartomeu Pons, que va intuir el greu perjudici econòmic que l'erecció conventual podia ocasionar als clergues seculars de la parròquia, sobretot el derivat dels enterraments, que aleshores es feien dins les esglésies, els quals generaven, segons sembla, considerables beneficis. Hi hagué un plet sorollós davant el Tribunal Eclesiàstic de Mallorca que provocà una sentència episcopal de 1628, la qual decretava la possibilitat de continuar les obres. I, un cop aquesta fou ratificada, no sols pogué aixecar-se el nou convent dels franciscans, sinó que també s'hi pogueren enterrar els morts fent la corresponent processó a creu alçada.

Doncs bé, el claustre del convent -el popular pati de sa Lluna- passà a mans privades després de la desamortització i, paulatinament, va sofrir un procés de degradació considerable (fou convertit en habitatges i, fins i tot, allotjà alguna indústria), malgrat que continua essent un dels racons més típics i estimats de la ciutat. L'església, que és tota blanca i molt sòbria, presenta una façana nua en la qual hi destaca la porta que es va concebre en el mateix estil que la resta de les esglésies construïdes a Alaïor en aquell temps.

Desamortitzat el convent, l'església quedà en mans de la clerecia secular i ha estat fins fa poc oberta al culte. Jo record com el diumenge de Rams, sant Diego es convertia en l'eix de la processó que recorria els carrers de la ciutat a partir de mitjan capvespre. Ara no sé exactament si la processó acabava al convent (que amb aquest nom s'ha conegut sempre l'església) o si continuava, després, fins a la parròquia. Sí que record, en canvi, que, en un moment determinat, la processó s'aturava a sant Diego on, amb l'església plena a vessar, un prevere feia el sermó de la Dolorosa. Tot just s'havien encetat aleshores els fruits del Concili Vaticà II i era obert el debat sobre la utilització del que, mediàticament, va qualificar-se com a llengua vernàcula. Acostumats al llatí, calia emprar aleshores la llengua del poble en el culte. Però això, que a Madrid no va causar cap problema, sí que va provocar-ne a Menorca, perquè... quina era la nostra *lingua vernacula*? Era el castellà? Era el català? El vicari creia que era el castellà, una llengua que, en la seva opinió, vestia més que la llengua que nosaltres empràvem a la vida quotidiana. I record la seva imatge (gran i solemne) en un sermó de la Dolorosa, a sant Diego, un diumenge de Rams. Era nit fosca. La processó havia entrat dins l'Església després d'una llarga caminada i tothom esperava el sermó. De fet, els sermons del vicari eren un enfilall de mots desballestats que la gent escoltava amb un cert sofriment. Cop en sec s'aturava i els fidels obrien els ulls com dient: "Ara!", però res, ell tornava a partir de manera irremeiable. Acabar els sermons era per aquell home de Déu una tasca quasi impossible. I aquella nit el vicari pujà dalt la trona del convent abillat amb un roquet damunt la sotana i el bonet de quatre puntes al cap. Ell era alt i molt gros. Majestuós. Féu el senyal de la creu i amb una veu parsimoniosa començà el sermó amb aquestes paraules:

In nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. Dijo Pilatos a los judios que llenaban el atrio del Pretorio: ¿Qué quereís que haga con ese hombre? Y los judíos gritaron: ¡Crucifijale, crucifijale!

I jo, dret allí davant la Dolorosa, en sentir aquell “*crucifijale*” amb jota, vaig pensar per mi mateix: “*Lingua vernacula, Déu meu, lingua vernacula!*”

LA PROCESSÓ

La façana principal de l'església de Santa Eulàlia, avui molt restaurada, conserva possiblement certa configuració de l'església primitiva d'Alaior. Observada des del carrer, se'ns mostra força imponent. És tracta d'un gran rectangle dividit en dos cossos: L'inferior queda limitat per un ampit ben llis, en el centre del qual hi ha un escut estreat en una cartel·la. Els costats de l'ampit són abalustrats i en el centre del cos inferior s'obre l'arc ogival de l'entrada. El cos superior ens ve definit bàsicament per la rosassa, voltada de relleus florals, que, en opinió de Gabriel Julià, recorda la façana de l'església del Roser de Ciutadella. Sobre la rosassa hi discorre una cornisa, de part damunt de la qual s'obren set finestrons. Els dos costats del cos superior queden delimitats per dues torres octogonals, amb les arestes recorregudes per esveltes pilastres i rematen en un ample entaulament a la mateixa altura de la cornisa central. Corona el conjunt una balustrada anàloga a la del cos inferior. Les torretes rematen finalment en un capitell octogonal amb coberta de pavelló empinat.

La portada principal encerclada per l'arcada gòtica, ha evolucionat l'esquema manierista vers una solució més apropiada al barroc i el cos superior de la portada queda definit per una fornícula semicircular amb coberta de copinya. En el frontó hi destaca l'escut de la vila. I els costats de la fornícula s'adornen amb grans volutes decorades amb perles, motius florals i angelets.

Per la porta major de l'església sortia la processó del Divendres Sant que tenia la participació de diverses confraries, entre les quals hi destacava la dels centurions de Sant Corneli i la del Sant Sepulcre, que formaven tan sols propietaris rurals. La processó del Divendres Sant voltava la vila pels seus carrers principals i, en arribar a la plaça, s'aturava uns instants per a procedir a fer l'enterrament del sant sepulcre a la petita església de Gràcia, situada a començaments del Palmer, al costat de l'antic Hospital; una esglesieta, per cert, que començà a construir-se a meitats del segle XVI i que fou refeta per complet l'any 1734. Deixat allí el cos de Jesús, la processó seguia després pel carrer Menor fins que arribava a l'església, en silenci. I llavors, amb la nau de gom a gom, escoltàvem el sermó -sempre patètic- de la soledat.

L'any aquell del qual ara us vaig a parlar, els problemes començaren, però, el dimecres. En efecte, la banda de música s'havia dissolt i la processó del divendres hauria de fer-se en silenci. “Haurem de cantar barres”, deia el vicari compungit. Però d'immediat ens demanava: “No reuniríeu uns músics que es prestessin a sonar?”

Hi quedaven només dos dies i allò semblava impossible. Però nosaltres encara no teníem vint anys i teníem més il·lusió que vergonya. El meu amic Antoni Pons digué que sí, que

era possible, i que si havíem de fer un paperot, doncs que el faríem plegats i, dret o tort, la nit del dijous havíem recollit ja un grup de músics disposats a animar la processó de l'Enterrament. Però aquell any tot s'improvisava i no hi havia massa temps per a vestir el sant. Assajàrem una peça. Parsimoniosa i llòbrega, com s'escau en unes exèquies i, al cap de poc temps, els sons mínimament conjuntaven. Ben mirat, la música podia escoltar-se i el temps no donava per més. No en tocaríem cap altra, de peça, la repetiríem tot el camí. Tanmateix la gent que, dreta damunt les voreres, mira passar la processó, sempre és una altra gent. Teníem, però, un problema: no havíem trobat timbaler. I això era greu, francament greu, per al futur immediat d'aquella improvisada banda de música. “No voldràs que sortim sense timbal!”, que ens deia n'Antoni, preocupat. I afegia prou condescendent: “Només que sàpiga dur una mica el ritme... i amb això ja en farem prou!” I finalment en trobàrem un, de timbaler, en Manolo Bonet, el seminarista, al qual entestàrem el bombo. “Tu agafa la maça i segueix el compàs”. Quan Manolo, però, aixecà l'instrument, els músics més vells començaren a riure. “Vés alerta que pesa!, que el bombo duu molt de pes!”, deien crípticament. I riu que riuràs, i així sense aturar-se. Manolo Bonet no ho entenia. Nosaltres tampoc en captàvem, de la missa, la meitat. “Guaita que està ple de carn!”, insistien els músics. I més riotes encara.

A la fi, però, esbrinàrem què provocava aquella hilaritat. I és que el bombo en qüestió tenia un forat a la caixa per tal que les vibracions de la membrana poguessin expandir-se sense problemes en esser colpejada amb la maça. I el forat quedava a la visual del timbaler que així podia observar a través seu tot l'interior d'aquell instrument enorme. Manolo hi mirà alhora que envermellia de sobte. I això que era bru el seminarista! La caixa sencera del bombo estava folrada de nus femenins, provocatius i esplendents. Vet aquí el perquè de les rialles, i d'aquells enigmàtics “alerta que pesa!”, “guaita que està ple de carn!”, que cridaven els músics més vells.

El divendres, però, tot succeí com esperàvem: La processó avançava tranquil·la als compassos d'una música florida i pesant. L'orquestra improvisada sonava tostemps l'única peça que havia assajat. Antoni dirigia la xaranga. Manolo marcava el ritme a cops de timbal. El vicari es mostrava joiós i les senyores lleugeres de roba continuaven en l'íntim secret de la música sagrada. I mentre això succeïa, la gent del carrer exclamava amb posat d'admiració: “Quina processó més polida!, quin gran Divendres Sant!”

LA PASQUA

I el desert sorrenc de la Quaresma llenegava suaument fins a la Setmana Santa, rere la qual esclatava la Pasqua de Resurrecció. Avui, ni el desert és sorrenc, ni sabem gairebé què és la Quaresma. Però com cada any, la Pasqua arriba, florida i intensa, amb l'olor dels fruits primers de la terra que ja ha deixat els freds de l'hivern. Els nispres del jardí han brodat tot de groc el seu arbre, i les llegums primerenques es mostren ufanes dins l'hort. De fet, la taula de casa s'omple aquests dies de verdures que tenen el sabor i el perfum irrepetible del temps.

Sí, temps era temps... I la foscor de l'església s'omplia amb salms i nocturns de l'Ofici de Tenebres, del Dijous i del Divendres Sant:

El presbiteri havia quedat nu després de la missa que la litúrgia manava celebrar a l'hora *post nonam*, i que la tradició, per allò del dejuni eucarístic, havia traslladat al matí. A les vuit en punt del capvespre, els preveres ompliren tots els setials del vell cadiram de noguera i al bell mig de l'altar major de l'església hi havia parat el gran tenebrari de fusta. Aquest tenia forma de triangle, i era sostingut per un peu de gran sobrietat. A cadascun dels dos costats superiors del triangle, hi havia encesos set ciris -fassos en deien- de cera groga tots ells. I en el vèrtex superior del triangle, un gran ciri blanc, que acabava d'encendre el sagristà. Hi havia, però, poca llum dins l'església, una tenebra cercada, que realçava així la claror dels quinze ciris encesos damunt del vell tenebrari que presidia l'altar.

I l'orgue de tubs, aquell instrument molt preuat del segle XVIII que estava situat en un lateral de l'església, donà aleshores el to per començar la cerimònia. Era el primer nocturn de matines que encetava l'Ofici de Tenebres. D'aquell Dijous Sant.

A fora, l'oratge era fresc. Una pluja lleugera queia sobre la ciutat que romania callada aquella nit solemnia. Crist moria el dijous, l'enterraven el divendres, ressuscitava el dissabte i al cel pujava el diumenge, es deia aleshores en una interpretació que l'Església va corregir uns anys més tard. I la nit del dijous era una nit de silencis externs i de callades visites als respectius monuments que guardaven el cos del Santíssim. Entre palmes i rams i centenars de ciris encesos. De lliris perfumats i planters de blat nascuts dins la fosca. Estranyament blancs. De flors oloroses i centurions custodiant.

Vaig visitar un d'aquells monuments per la tarda, i la flaire de tot el seu cos bigarrat va fer-me sentir la nostàlgia dels dies, i vaig recordar Maragall, el poeta, que havia llegit horabaixes senceres, assegut al balancí de la sala. Temps de silencis mirant el paisatge llunyà i profund de la serra, aquells anys a Mallorca. Records impresionants.

*Avui he sentit lo Diví
en el camp, en el vent i en les plantes,
i en la majestat de les pedres santes
que s'alcen en temple al mig del camí.*

*Avui he sentit que dura la vida
més enllà del cos i dels seus sentits:
he vist un vellet amb cara entenedrida
i alegres infants de sobte entristits.*

*He vist guerrers armats punta en blanc,
davant d'un anyell rendir les espases,
he sentit les brases
de l'Amor Diví en el Dijous Sant.*

I al primer Nocturn seguí el segon. I a aquest, el tercer. I les lectures s'intercalaven entre els salms i els responsoris. Fins a nou salms i també nou lectures, les Matines del Divendres, *Feria VI, in Parasceve*, la nit del Dijous Sant. I mentre s'apagaven els ciris, el cor cantava a

capella la música fonda que Tomás Luis de Victoria havia escrit per a ser només entonada amb la veu: *Caligaverunt oculi mei a fletu meo: quia elongatus est a me, qui consolabatur me.*

L'església s'omplia a mesura que al tenebrari s'apagaven els ciris, i era plena a vessar quan, acabant-se les Laudes, el rector recità en veu alta l'antífona que precedia el *Benedictus* final: *I el traïdor donà aquest signe: és el que jo he de besar.*

I mentre un dels preveres es dirigia amb gran parsimònia vers el tenebrari per recollir el ciri blanc, com a símbol del Crist que mor *in Parasceve*, i lentament el retirava darrera l'altar, el rector iniciava aquella darrera pregària de l'Ofici de Tenebres en un to de veu que no podia ser percebut per la gent. *Qui tecum vivit dicitur sub silencio* -deia el llibre usual-. *Et finita Orationi fit fragor sacerdos, et strepitus aliquantulum.* I féu una lleugera fragor i aleshores tothom dins l'Església, com era costum, esclafí en un gran estrèpit.

I arribava el dissabte a cop de fasser (“ratapinyades sortiu, que el bon Jesuset ja és viu!”) i després, el diumenge de Pasqua. Però entre el joc dels missals i la foscor de les tenebres, els homes vivien -com ara- les mateixes passions. I tanmateix ens atrau la litúrgia, i sobretot la paralitúrgia, el foc d'encenalls, el teatre vistós i escènic, malgrat l'amargor, la tristesa, el dolor o els obscurs sentiments que tenim allotjats tot sovint dins els cors.

Pietro Mascagni, en aquella òpera curta que l'ha fet immortal, *Cavalleria Rusticana*, ens ofereix una mostra crua i fantàstica d'aquest món interior, amarg i rural, d'enganys i falsedats (tan seu i de vegades tan nostre), amb un verisme musical i dramàtic d'una força irrepetible.

El poble festeja la Pasqua. Turiddu està perdudament enamorat de Lola, la dona d'Alfio, el carreter. Per ella decideix d'abandonar la jove Santuzza, amb la què havia estat promès abans de partir al servei militar. Santuzza sofreix per la traïció i finalment interroga Turiddu, que li respon de males maneres i, fart ja de baralles, l'esquiva, preferint d'acompanyar Lola que, coquetament, passa entonant una bella melodia. Santuzza no es resigna i jura prendre venjança de la infidelitat del seu antic enamorat. Va a veure Alfio i, sense embuts, li revela els amors adúlter entre Lola i Turiddu. Mentrestant, el poble, enmig de la festa de Pasqua, emplena la plaça i Alfio cerca l'ocasió per provocar el seu rival. Mentre beuen es barallen rabiosament i Turiddu li mossega l'orella: és el senyal sicilià d'un repte a mort. Poc temps després, darrera l'Església, els dos enemics es batran a punyalades i el crit estripat d'una dona del poble anuncia el tràgic final: “*Hanno ammazzato compare Turiddu!*”, mentre tothom a la plaça -temps era temps- cantava:

*Inneggiamo,
Il Signor non è morto,
Ei fulgente
ha dischiuso l'avel!
Inneggiamo
al Signore risorto,
Oggi asceto
Alla gloria del Ciel!*

Regina Coeli letare!, cantam nosaltres per Pasqual florida. *Al·leluia, Al·leluia!* El Senyor ha ressuscitat!

ELS INTEL·LECTUALS

-Escolti, vostè em decepciona. Jo, que em consider un intel·lectual, sempre havia pensat que els escriptors havien de ser uns homes molt compromesos i, com a tals, destralers. És a dir força durs. En canvi vostè... que si la felicitat és això o allò, que si acabam la quaresma, que si la primavera ens arriba carregada de tortugues i rossinyols... Vaja! mariconades, com diria un amic meu, i que consti que no el vull ofendre.

-No, si a mi no m'ofèn, però... i per què cal esser destralers a l'hora d'escriure?

-Doncs, perquè el més important és -em sembla- de fustigar els corruptes polítics.

-Home, no sé què he de dir-li. Però... i què aclarim colpejant els polítics tan durament?

-És l'únic llenguatge que ells, per desgràcia, poden entendre.

-La veritat, amic meu, dubt que el llenguatge els afecti, als nostres polítics.

-Creu, per ventura, que ens caldria tractar-los encara més dolçament?

-No. Tampoc no és aquest el sistema. Passa -per dir-ho amb paraules molt fines- que als polítics sovint se'ls complica la vida i nosaltres ho hauríem d'entendre. Miri, ells són actors, i acaben creient-se el seu personatge. I això de vegades és greu. Convé, per tant, respectar-los, esser comprensibles amb ells.

-La qual cosa, però, no l'allibera a vostè del compromís que ha de tenir amb el seu intel·lecte.

-Oh, el compromís! Ha dit vostè una preciosa paraula.

-Com que preciosa?

-Sí, una paraula preciosa. *Il faut s'engager* -cridaven els joves filòsofs francesos, fa més de trenta anys.

-Sí, és això exactament el que ara vull dir-li.

-Però recordi vostè que quan els pensadors existencialistes predicaven aquesta bellíssima màxima, van esser increpats pels marxistes els quals els van objectar que la idea aquella del compromís era un producte burgès.

-És que són complicats els filòsofs...

-Sí, és possible. De fet, complicats ho som tots.

-D'acord, li ho accept. No em digui, però, que no té cap sentit, per vostè, comprometre's. O és que no té cap sentit per vostè?

-Doncs clar que en té, de sentit. Però el que no deduesc d'aquest compromís és haver d'obcecar-me amb els nostres polítics. I fustigar-los, com demana vostè.

-Digui'm, idò, com hem de tractar els polítics sense abdicar d'aquest compromís amb l'intel·lecte.

-Miri, jo crec que, en principi, el nostre intel·lecte no han de voler dirigir els polítics. O no ho ha de voler primordialment. I això -entre altres raons- perquè, com vaig recordar-li a un jove d'Alaior -que sí que és polític-, ells no solen ésser els guies dels homes, ans més bé són els homes que els guien a ells. Avui -fixin-s'hi bé-, els polítics no poden ja dedicar-se a l'assaig, ni pretenen tampoc cultivar la ciència. Ells són, només, uns grans servidors del mercat. Que la gent vol això, doncs donem-los això; que la gent vol allò, doncs donem-los allò. A més, els polítics solen ésser refractaris -i ho són per pròpia defensa- a tot el que vengui dels intel·lectuals (i perdoni'm que empri aquesta paraula que em sembla pedant i molt buida, però que, a efectes del que ara parlem, ens serveix).

-No sé que he de dir-li.

-“*Rocamora, Rocamora, desconfíe Vd. de los intelectuales*”, va ser la resposta que Franco va dar a aquest personatge quan li postulava a favor d'Ortega y Gasset.

-Però és que Franco no era un demòcrata.

-Vostè té raó, no era un demòcrata. Però és que els polítics demòcrates no són -pel que fa a aquest aspecte- gaire millors. I com, a més, aquests tenen vots al darrera, doncs encara es creuen amb molta més força per a parlar impunement.

-No li sembla que ara exagera?

-Sí, és possible. Però no de manera excessiva. Sense anar més enfora, quan el filòsof Julián Marías va opinar que era un disbarat aprovar certa fórmula que utilitza la Constitució per a referir-se al nom de la llengua espanyola, un senador socialista va dir-li que faria millor de callar, perquè ell -Julián Marías (que era senador reial)- no havia estat elegit pel poble. Com si l'elecció democràtica vacunés el polític de dir (posem que en matèria lingüística) grans disbarats.

-Doncs, segons sembla, l'intel·lectual -per vostè- ja no té res a fer. Creu, per ventura, que hauria d'anar-se'n a casa?

-No. No ha d'anar-se'n a casa. Però tampoc no ha de dir cada dia als polítics allò que han de fer. Ni cal tampoc que parli només de política, i menys encara que sigui -per força- un destraler. La intel·ligència, amic meu, és cosa més fina. Cal que s'esmerci en d'altres afers.

-Com no s'expliqui un poc més.

-Doncs miri, ho faré. Antonio Tabucchi, arran d'un debat que va sostenir amb Umberto Eco, ens recordava un article d'aquest, molt enginyós, que parlava del paper de l'intel·lectual. Eco l'havia intitulat d'aquesta estranya manera: “El primer deure dels intel·lectuals: callar-se quan no serveixen per res”.

-Vaja, si que començam bé!

-Sí, en efecte, començam força bé.

-Però, què explicava el pensador italià en aquest estranyíssim article?

-Doncs explicava dues grans coses, especialment. Deia primer: Quan una casa es cala foc, l'única cosa sensata que pot fer l'intel·lectual és cridar els bombers.

-Vaja quins genis, Eco i Tabucchi: cridar els bombers! I la segona? Quina era la segona proposta?

-Doncs la segona proposta era aquesta: Que era inútil intentar de convèncer amb idees un eventual alcalde o una autoritat (ell es referia al batle de Milà, on s'estava manifestant, segons sembla, una xenofòbia molt gran respecte dels albanesos), pel simple fet que aquestes mentalitats -s'entén les dels polítics- eren del tot refractàries als suggeriments dels intel·lectuals.

-Així doncs -com he dit- no hi ha res a fer. Els intel·lectuals podem tirar la tovallola, com es diu vulgarment.

-Si em permet li diré que els intel·lectuals ja fa molts anys que varen tirar la tovallola, si és que mai l'han tinguda a les mans, com pressuposa vostè. Però no es precipiti tampoc, perquè Eco i Tabucchi creuen que encara hi ha coses a fer.

-Home, no sé quines coses si, com ells han dit i vostè ens ho recorda, la mentalitat dels polítics és del tot refractària a les nostres idees... vull dir a les dels intel·lectuals.

-Doncs li diré el que Eco suggeria per a un cas com aquell. Deia: "Atesa la refractarietat dels polítics i atès que intentar convèncer l'alcalde no resultava possible, a l'intel·lectual li quedava encara la possibilitat d'escriure un bon manual escolar per a educar el net d'aquell estultíssim polític perquè, quan ell sigui gran, no tenguí el mal gust de pensar com el seu avi". És a dir que sí que hi ha coses a fer.

-Home, si que em posa difícils les coses, vostè!

-No oblidí, amic meu, el seu intel·lecte. Que vostè no és un polític. Que és un intel·lectual. O no és això, per ventura, el que ha començat confessant-me vostè?

ELS SENYORS

A una diguem-ne novel·la d'un suposat escriptor, es conta com el protagonista -un jutge acabat de sortir de l'ou-, quan va arribar al seu primer destí, es va trobar amb un home -el Vicenç de cal Quico- al qual va demanar si sabia on eren els Jutjats. I diu l'hipotètic novel·lista que, per al Vicenç de cal Quico, els signes del temps no eren favorables atès que, en la seva opinió, el món estava molt barrejat. No és estrany, doncs, que, amb aquest tarannà tan poc optimista, el Vicenç de cal Quico confessés al jutge aquell que al seu estimat poble les coses ja no eren com sempre havien estat, afirmació que va provocar, segons sembla, una estranya mirada del jutge novell: "No són com abans?", va fer aquest en un to de sorpresa. "No -contestà el Vicenç de cal Quico-. Aquí, abans, l'hivern era hivern, l'estiu era estiu, els senyors eren senyors i els capellans eren capellans..."

-Ja ho pot ben dir, amic meu! -fa el meu interlocutor pessimista-. Quin home de seny, aquest Vicenç de cal Quico!

-Home, potser exagerava... No ho creu?

-Com que potser exagerava? Gens ni mica, amic meu!

-Però els senyors... Què tenien abans els senyors que no tinguin ara?

-Redéu què tenien! I m'ho demana vostè? La veritat és que em sembla mentida.

-...?

-Miri, abans, dèiem senyors als propietaris rurals. I ésser propietari era -i perdoni'm la tautologia- bàsic per a esdevenir un senyor. Sense anar més enfora, agafi vostè, per exemple, una *Revista de Menorca* de les primeres èpoques, i llegeixi els membres del seu Consell director. Veurà coses tan serioses com aquesta:

Vocal de Ciencias Morales y Políticas, don Fulano de tal, abogado.

Vocal de Ciencias Exactas, don Fulano de tal, coronel de Ingenieros.

Vocal de Literatura y Música, don Fulano de cual, propietario.

I és que, com deia el meu amic Joan Hernández Mora, “en aquell temps, ésser *propietario* era com ésser enginyer de camins”. Vaja, que marcava caràcter.

-I ara?

-Doncs miri, ara... Què vol que li digui. Tots sindicats, els senyors! Que si *agrames*, que si *fagmes*, que si *melousas*...^{*} No ho vulgui saber! En canvi, abans, els senyors només s'ajuntaven per anar al casino o per a dur el Sant Sepulcre, el Divendres Sant!

-En això té raó, amic meu. Jo record molt bé què succeïa a Alaior. I és exacte el que diu: Només podien pertànyer a la confraria del Sant Sepulcre els propietaris rurals. I feia bonic de veure aquells homes vestits tots de negre i guants blancs, duent el sepulcre entre quatre guàrdies civils amb l'escopeta a la funerala, custodiant el Sant Cos, mentre la banda de música tocava fúnebres marxes.

-Veu com ve a la meva, finalment?

-I a la del Vicenç de cal Quico!

-I a la del Vicenç de cal Quico, és clar! Per cert que fa algunes setmanes parlava vostè de dony Gabriel Squella Rossinyol. Tot un senyor!, en efecte. El va conèixer, vostè?

-No, no el vaig conèixer.

-Doncs miri, deu fer quaranta anys -o potser ja en fa més- li van oferir una milionada per les platges de La Vall, de les quals -gràcies a Déu!- la seva família n'és encara propietària. Sap que els va respondre n'Squella?

-No, que no ho sé.

-“Tants de milions em donau per La Vall?” “Sí, tants de milions li donam per La Vall. És que no són suficients?” “Com vol que ho siguin -n'Squella els va dir amb gran contundència-, si aquesta és sa platja on jo me bany!” I és que, com deia, els senyors eren senyors. I els capellans també eren capellans...

^{*} Agrame, Fagme i Melousa són noms d'associacions que agrupen els propietaris rurals de Menorca.

-Miri, en això jo discrep una mica. Li accept, si tant vol -i li alab- el bon gust dels senyors, d'aquells que, com diu, abans no se sindicaven. Li respect el bon gust d'aquells propietaris rurals que es posaven, cofois, a les seves targetes, el títol aquest -*propietario*- que s'escau de manera perfecta a la seva condició, i portaven, com vostè em recorda, el sepulcre a la processó de l'*Enterro*. Però els capellans... No creu, vostè, que els capellans -i em referesc sobretot als més joves-, tornen a ser capellans?

-Home, què vol que li digui!

-No, si jo no vull que vostè em digui res, però ja que m'ha tret aquest tema... Ells... com ho diria? Amb el seu collet blanc semblen tots funcionaris, avui... I amb unes idees tan clares al cap...

-Potser ben mirat té raó. Però només una mica -em va fer.

-Pensi, amic meu, que el Vicenç de cal Quico va dir aquelles paraules fa més de vint-i-cinc anys, i aleshores els joves cadells de l'Església tenien encara el Concili molt fresc...

-Oh, d'això no me'n parli! No vull que me'n parli, vostè, del Concili! Ell fou la causa de tots aquests mals.

-Doncs així, segons creu vostè, si no hagués estat pel Concili, els senyors serien encara senyors i els capellans, capellans...

-Pot posar-s'hi de peus!

-Miri, no sé... Què vol que li digui. Potser té raó. Però no n'estic tan segur. I ara, per cert, record una anècdota que va contar-me un dels joves aquells que eren al seminari els anys del Concili...

-Si és així, potser que m'assegui -em diu aquell amic meu.

-Va succeir arran de la mort del bisbe Pascual, un home molt savi, per cert, i molt recte que havia governat l'Església a Menorca d'ençà el final de la Guerra Civil. El seminarista aquell feia de patge al palau i rebia la gent que volia visitar el fèretre que estava exposat dins una alcova vora la sala del tron. De sobte, va entrar un senyor. I quan dic un senyor, vull dir un senyor (supòs que m'entén), que va expressar el seu condol al jove seminarista i va explicar-li, però, per què no volia passar a veure el mort. "Preferesc -li va dir- recordar-lo amb vida". Però, vés a saber per quina raó, va entaular amb el jove aquell una sucosa conversa. Els dos tenien temps. "Els capellans joves d'avui -li va dir en un to paternal i del tot confident-, s'equivoquen". I aquell seminarista va posar, segons sembla, la cara de no entendre res. "Sí, s'equivoquen. S'equivoquen posant-se avui as costat de s'obrer. I açò és un error, amic meu, perquè s'obrer... s'obrer sempre ha estat contrari a l'Església. En canvi ets senyors... Miri vostè sa història passada, i veurà com sempre hem estat ets senyors es qui mos hem llevat sa camia per a defensar-lós a vostès".

-Això és exacte del tot! -cridà el meu amic pessimista.

-Home, no ho sé. Que ho digui, això, el Vicenç de cal Quico, encara ho comprenc, però que ho sostengui vostè... Que els anys no passen debades!

-Potser que no passen debades, els anys. Però el món, amic meu, és sempre el mateix. I expliqui'm, per cert, què li va contestar el seminarista?

-Guaiti per on!, això no va dir-m'ho el jove aquell.

-Ha! -va fer en un to força càustic-. Segur que haurà estat finalment un capellà del Concili, un progressista d'aquests...

-Doncs no. Que ell no ho va ser, capellà. I potser que no fou, ni tan sols, progressista.

-I què se'n va fer?

-No li he seguit gaire la pista, però crec que es va fer advocat... i escriptor, finalment.

-Mare de Déu del Rosari! -cridà el nostre home.

-Perdoni -li faig tot sorprès-. És que això és dolent?

-Com que si és dolent? Això és un desastre! Escriptor, diu vostè? I qui ens assegura que el jove aquell no explicarà en un llibre la nostra conversa, eh? M'ho assegura vostè?

CINCOGEMA

En la nostra cultura, gairebé totes les festes religioses tenen el seu correlatiu pagà o judaic. Doncs bé, avançada la primavera, quan l'estiu s'albira ja amb les ulleres de mirar a prop i els camps de sobte s'assequen, els pagesos agafen (o agafaven, més bé) la falç. I, amb aquest motiu, es celebrava en el món antic i, especialment, en la cultura jueva, la Festa de la collita, que era una de les tres grans festes anyals del judaisme, la qual s'esqueia set setmanes després del segon dia de la Pasqua. Era una festa que tenia un vessant clarament religiós i d'acció de gràcies per agrair al bon Déu els fruits de la terra -en aquest cas la collita- en una època que el camp s'omple d'olors i colors, i quan els nostres sentits es desperten, com mai, en veient la natura que esclata. Aquesta festa, per tant, es feia el dia cinquantè (en grec *penthkosth*) després de la Pasqua i l'any aquell de la mort del Senyor, agafà els apòstols reunits i cap cot, tots decebuts per la mort del seu mestre. De sobte, però “se sentí del cel una remor com d'una ventada impetuosa que es girés, i omplí tota la casa on es trobaven asseguts. Els aparegueren unes llengües com de foc, que es destriaren i es posaren sobre cada un d'ells. Tots foren aleshores omplerts de l'Esperit Sant, i començaren a parlar en altres llengües, segons que l'Esperit els donava d'expressar-se” (Ac 2: 2-4). Fou una catarsi i els apòstols es posaren a predicar de tal manera que tots -parts, medes, elamites i els qui habiten la Mesopotàmia, la Judea i la Capadòcia, el Pont i l'Àsia, la Frígia i la Pamfília, l'Egipte i les contrades de la Líbia de prop de Cirena, i els vinguts de Roma, jueus i prosèlits, cretencs i àrabs, els sentien proclamar en les seves llengües respectives les grandeses de Déu. I diu la Bíblia que la gent els escoltava esbalaïda i perplexa. Tanmateix, n'hi havia alguns que deien: “És que estan plens de most” (Ac 2:13).

La Pentecosta és -continua essent- una festa capital per als cristians malgrat que la secularització creixent de la nostra societat -que manté, però, la festa-, oblida cada cop més el seu sentit religiós i s'aboca -almenys pel que fa a alguns sectors de la nostra illa- en una mena de

disbauxa de la qual el most -en aquest cas sí que cal parlar del most en un sentit propi- sol elevar a la cinquena potència. D'alguna manera es tracta, potser sense saber-ho, d'una banalització d'aquell moviment carismàtic protestant, dit pentecostal, que dugueren a terme dos anglesos -els senyors E. Drumond i E. Irwing- pels volts del 1830, el qual tenia per objecte assolir la glossolàlia (que, en psiquiatria, fa referència, segons sembla, a aquell llenguatge en idiomes desconeguts o inventats, que es presenta en els estats hipnòtics i psicopàtics, en els èxtasis i en els estats mediúmics) per mediació de l'Esperit Sant. Una filosofia que ha de considerar-se herètica des del punt de vista religiós, naturalment.

Però ultra els esforços glossolàlics que provoquen els excessos etílics en molts menorquins durant la festa de Cincogema (>Cincogesma >Cinquagesma >Quinquagèsima) i el dilluns subsegüent ("*post festum, pestum*" -deia el senyor Salord), ultra aquests esforços, dic, hi ha també els qui malden gaudir de la natura i surten al camp.

No podré sortir-hi enguany, però record un passeig de Cincogema de fa un cert temps. Diu això el meu quadern:

Passejar pel terme d'Es Migjorn és fer-ho pel cor de la terra. Sortim del blanc cementeri, pel camí de Binigaus, contemplant un paisatge alterós i harmònic. Només una hora ens separa de la platja pel barranc redossat i verd. Pere, que ha fet l'excursió amb l'escola no fa massa dies, ens guia satisfet. Parada a la Cova dels Coloms i camí per senderes cobertes de pins, algun ullastre corbat, considerables matolls i ginesta florida. Cantars d'ocells que la meva ignorància no identifica, però que escolta amb atenció mentre avançam barranc endins. L'estiu arriba a les palpentos portant amb ell flaires de goig i de bonança.

El paisatge em retorna a la infantesa, concretament a Son Mercer, una finca del terme de Ferreries. Hi passava totes les vacances. Son Mercer... hi pens sovint aquests dies. Hi anàvem tot just acabava l'escola i romaníem allí fins que l'estiu es tancava definitivament. Aire, sol, silenci, flaire, llibertat..., cinc mots que em penetren encara quan record les hores passades dalt l'era mirant com batien a potes el blat que hi portaven els homes aquells de pell bruna i resseca en forma de garbes lligades amb aspres vencisos. De la sega fins a les mesurades, tot el procés de recollida i preparació del blat es desenvolupava sota un cel atuïdor que presidia senyorívol la vida del camp. I jo, per les nits, arribava brut i lassat a les cases. Pouava aigua fresca de la cisterna del pati i feia bugada. Era l'hora de l'àpat, horabaixa divina, cadenciosa, d'una suavitat indescriptible. Les cigales havien callat, només algun grill perdut ens feia oir el seu bleix rítmic i estrident. S'encenien els llums de carbur que penjaven de llocs estratègics i sopàvem en família. Era un sopar sense presses, pausadament ric, que acabava amb el res d'un rosari monòton i una revetlla a l'exterior. Si feia vent del nord, a la terrassa de davant; si bufava l'aire humit de migjorn, a la de darrera. Si l'aire no es bellugava, al pati del menjador, envoltats de malves i sota un emparrat del qual penjaven uns brots de raïm que no madurava.

Moltes tardes agafava un cabestre i anava a la quintana dels estables. Obria la barrera i l'ase em mirava posant una cara de resignació evident. L'animal girava les seves llargues orelles i es deixava emportar no sense resistència. A casa hi havia un carretó lleuger, esvelt, que prèviament havia parat davall la palmera del pati. Arribava amb l'ase, li treia el cabestre i li posava la cabeçada de cuir. Primer el mòs, que la bèstia repel·lia tancant les dents amb tota la força. Després el collar. Finalment el bastet i la retransa. Quan l'ase estava guarnit, la feina era de fer-lo recular. Jo acabava vencent ajudant-me amb el fuet, i el junyia a les vares. Posava

aquestes dins les anelles de la sofra, enganxava els tirants al collar, ajustava el davall-ventre i... tira petit! Les anades a Ferreries eren lentes, fetes a disgust per l'animal. Les tornades -i això que hi havia la costa-, ràpides i coratjoses. Amb les regnes a la mà em sentia ja tot un home, era extremadament feliç.

Els matins em llevava a trenc d'alba, agafava l'escopeta i partia pels camps de rostoll. Quan arribava a les tanques dels vilassos, resseguia la paret de pedra seca amb un pas esmorteït, guaitant a l'altra tanca per veure si endevinava la rastellada d'un conill o podia albirar, si més no, un eixam de perdius que pasturaven cercant els lletsons o els grans perduts a l'època de la sega. Resseguia aquells camps i m'endinsava per senderes mal traçades que matolls havien envaït impunement. Entre les esgarrinxades dels esbarzers i el frec de les mates arribava al fons del barranc d'en Fideu, semblant a aquest que ara trepitjam, barranc ple de molses vora el torrent, algunes figueres i canyissars espessos. Al fons, una torrentera mantenia sempre prou aigua per abeurar el bestiar que hi pasturava. Allí, el barranc feia una clariana humida i fresca fins que el sol eixia per damunt dels penya-segats. Jo solia quedar dins uns matolls que havia netejat prèviament per tal de poder-m'hi amagar, agotzonat i atent, i esperava que arribassin els coloms. Quan sentia el brogit de les ales, el cor se m'encongia. Després escoltava el seu parrupeig i, finalment, l'estrèpit traïdor de l'escopeta quan, tot prement el canet, disparava. De vegades m'enfilava pels penya-segats fins a penetrar en algunes coves d'on podia veure les lleixes a les quals es posaven els coloms. I a frec del mig dia tornava a casa, sempre a peu, sota un sol ofegant i altíssim. Regalimava suor i cansament.

-Escolti -em diu una senyoreta de mirada molt dolça i que fa molt de goig-, el veig molt nostàlgic, avui. O potser molt poètic, que no li ho sé dir exactament.

-Oh!, no és això, senyoreta. És que avui faig els anys, i potser m'he posat melancòlic.

-Va néixer vostè en diumenge?

-No, senyoreta. Vaig néixer un dilluns. Era -la mare em va dir- un dilluns de Cincogema.

ELS JURISTES

Amb la cara que mostrava una certa (però continguda) indignació, un viu representant d'aquells senyors de què parlava l'altre dia, va venir a trobar-me i em va dir el següent:

-Miri, jo no sé si els capellans s'hauran donat per al·ludits, perquè tenen prou feina a estudiar teologia dogmàtica i, sobretot, dret canònic, que és el pilar sobre el qual es fonamenta l'Església. Però, pel que fa als senyors, francament he de dir-li que no estam satisfets amb les seves paraules. A més, jo voldria demanar-li una cosa: Per què vostè, que no és capellà ni és tampoc un senyor com Déu mana (i que mai no ho serà), no parla avui dels notaris i dels registradors, posem per exemple? Digui'm: per què no ens en parla, avui, del club aquest de juristes selectes que dins les classes burgeses són tan considerats?

-Vaja! -li dic-. Aquí, pel que veig, qui no fila, debana. Però podem fer-ho quan vulgui, i, a més, crec que vostè té raó quan m'assegura que els juristes aquests són més valorats pels burgesos que no pels senyors, els valors metafísics dels quals deuen ser de més alta volada.

-Què vol dir amb això?

-Res d'importància. Vull només confirmar el que ha dit vostè. Li posaré un exemple: Gaziel, que ha estat un dels més grans periodistes que hem tingut al nostre país, exemple de *maître à penser*, director de *La Vanguardia* i, sobretot, un gran escriptor, ens explica a les seves memòries (*Tots els camins duen a Roma*) que, abans de fer-se doctor en filosofia i periodista, va començar els estudis de dret perquè son pare -que era un industrial del suro de la província de Girona, és a dir un burgès- volia que el seu fill fos notari. Escriu Gaziel:

Ell anava dret al gra, al guany segur i a la situació fixa [virtuts, aquestes, burgeses, certament]. Volia, en una paraula, que un dels seus fills fos notari i l'altre registrador de la propietat. Ell ens volia portar a asseure'ns en una poltrona immutable i vitalícia, a redós i en propietat, coberta contra tots els terratrèmols i les maltempsades de la vida a l'aire lliure [...] Voleu una visió més justa, una perspectiva més clara i un seny més racial?

En canvi, vostè, que no és un menestral ni un burgès, sinó un senyor, veig que té dels notaris i registradors (i, en general, dels juristes) la mateixa idea que en tenia un altre escriptor notabilíssim que es deia Joanot Martorell.

-Sisplau no s'emboliqui, que jo no sé qui era Joanot Martorell.

-Doncs era un senyor com vostè. Bé, potser una mica més culte, això sí. Martorell era, en efecte, un senyor valencià del segle XV que pertanyia -exactament com vostè- a una família de la mitjana noblesa que, en el cas de Martorell, s'havia establert de feia molt temps a Gandia. És a dir -i per entendre'ns- que si Joanot Martorell hagués nascut a Ciutadella, l'hauríem tractat sempre de *dony* i hauria estat caixer senyor.

-I què va fer aquest element que no pugui fer jo, encara?

-Doncs miri, va escriure un llibre que es diu *Tirant lo Blanc*, un llibre, per cert, que un altre personatge il·lustre, que es deia Alonso Quijano (que era, diguem, senyor de mig pel) va salvar de la cremada de llibres que explica en el "*famoso escrutinio*" del capítol 6 de la primera part del *Quixot* amb aquestes paraules:

Válgame Dios! -dijo el cura, dando una gran voz-. Que aquí esté Tirante el Blanco! Dádmeme acá, compadre; que hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos [...] Dígoos verdad, señor compadre, que, por su estilo, es éste el mejor libro del mundo...

-Bé, no li ho discuteix. Però no era d'això que parlàvem. Jo parlava dels juristes i vostè ara em ve amb el *Quixot* i amb el *Tirant* aquest...

-No, no cregui que vull despistar-me. Li ho dic, simplement, per a explicar-li que Joanot Martorell que, com li he dit, era un senyor com vostè, tenia una opinió ben peculiar dels notaris (als quals he d'equiparar els registradors, naturalment) i molt despectiva també.

-Raons no devien mancar-li.

-Possiblement.

-Però...

-Miri, Joanot Martorell era un home de tarannà lluitador i bregós, com tants d'altres cavallers valencians de l'època, que va deixar una copiosa correspondència de "lletres de requesta i de batalla a ultrança", és a dir, de duels i de baralles a vida o mort.

-I...

-Doncs que, en una ocasió, la seva germana petita, Damiata, fou posseïda (i perdoni'm la franquesa en el parlar) pel seu cosí Joan de Monpalau, el qual, segons diu el nostre escriptor, li havia donat paraula de matrimoni sota jurament. Bé, això del matrimoni secret -com vostè sap molt bé- era cosa corrent en aquella època (basta, per veure-ho, llegir el *Tirant*). Però el seu cosí no acceptà la versió de Damiata, i Joanot Martorell, irritat fora mida per la sort de la seva germana que -segons ell ens explica- havia estat "deshonestament tacada e deshonrada", creuà una sucosa correspondència de batalla amb el seu cosí.

-Però... i què té a veure tot això que vostè ara em conta amb la idea que jo li he proposat de fer una crítica als notaris i als registradors?

-Doncs ho veurà tot seguit si té una mica de paciència. Cavallers tots dos, Martorell i Monpalau s'ofenen mútuament i -fixi's bé en això- s'ofenen, sobretot, quan l'un i l'altre es titllen de *juristes*. I, com sia que Monpalau retragué a Martorell que s'expressava "ab paraules assats impròpies", aquest li replicà:

La improprietat de paraules no pertorben nostra batalla, car la rectòrica més se pertany a notaris que a cavallers, e per tal no em cur jo de rectoricar mes lletres.

I insisteix que no es vol equiparar a ell (a Monpalau) perquè

[la retòrica] no és acte que a cavallers ne gentils hòmens pertanga, sinó a *dones* i a *juristes*, los quals [-escolti-ho bé-] en la ploma i en la llengua tenen tota llur defensió.

Imagini's vostè, Martorell posava les dones i els juristes dins un mateix sac (el sac dels ben *poca-cosa*, diguem-ho així per entendre'ns), perquè, en la seva opinió, les dones i els notaris (i també hauria dit, ben segur, els registradors d'haver-n'hi hagut aleshores) tenen en la ploma i en la llengua llur defensió, mentre que ell -que era un senyor com vostè- havia de tenir-la en l'espasa. I el que resulta curiós és que Monpalau -que també era noble- li fes el mateix retret. Per això li contesta amb aquesta contundència:

Les paraules, qui són femelles, ab poc afany ixen de la boca, mes en executar los fets, qui són mascles, ha molt a fer, e pot-se dir que havets verificat l'exemple qui vulgarment se diu, que del dit al far ha cent per centenar.

-Sap què li dic? -em fa el meu interlocutor-, doncs li dic que tot això és retòrica buida que els senyors no hem de menester.

-No, si jo no pretenc explicar-li a vostè allò que ha de menester o allò que no ha de menester, simplement he volgut fer-lo content aportant-li una cita d'autoritat per a poder criticar els notaris i els registradors o, si tan vol, per a fer una autocrítica de la meua professió, tal com vostè em demanava. I, vés a saber!, tal vegada Joanot Martorell tenia raó perquè, com veu, tot i que han passat cinc-cents anys d'ençà que ell exposà aquestes idees, avui -l'any 1998-, a cent anys de la guerra de Cuba, les dones encara no poden esser capellanes ni tampoc caixers senyors. I, per a ser reines d'Espanya, cal que no tenguin germans pel davant -que, al cap i a la fi, això és comprensible- ans tampoc en poden tenir pel darrera, la qual cosa ja és més discutible des del punt de vista racional i, fins i tot, constitucional. Si més no, en la meua manera d'entendre les coses. Però... si així ho vol la gent i és tradició acceptada... què vol que li digui!, no seré jo qui batalli amb el dret.

-Ja veig que vostè i jo no ens arribarem mai a entendre.

-Bé. Tractem, com a mínim, de respectar-nos amablement...

L'ÒPERA

Un amic meu que és soci de l'òpera m'ha interpel·lat de manera directa:

-Ja veig que és *Aida* que fan aquest any.

-Sí, fan *Aida*. No li sembla encertat?

-Doncs no sé què he de dir-li. Però... ja hi han pensat bé, en triant aquesta òpera?

-La qüestió no és fàcil, ja ho sé, perquè *Aida* és tan gran, que sempre hi ha el risc de vessar-la. Pensi que són més de cent els coristes -segons els entesos m'han dit-, i més de cent els figurants, entre comparses i ballarines... I vuitanta membres d'orquestra. Això, naturalment, sense contar les primeres parts...

-Foteses!

-Què ha dit vostè?

-Foteses, he dit.

-En diu foteses, d'això?

-Ja sap vostè que no vull molestar-lo. I si li dic que això són foteses és per destacar-li que, a *Aida*, l'únic que importa de ver és el tenor.

-Només el tenor?

-Homo, és clar que exager, perquè ja sé que no vol, només, un tenor, aquesta òpera. Vol també una tiple, i una contralt, i un bon baríton... I vol uns baixos segurs, que puguin cantar.

Que tampoc no som un ignorant, en matèria operística. Però *Aida*... allò que li diuen *Aida*, vol sobretot un tenor.

-Sí, però...

-Ah, i un tenor mascle! No un mariqueta d'aquells que tenen veueta de dona, que semblen *castratis* (i observ que va dir-ho així, amb una -s al final). No, amic meu, *Aida* vol un tenor i, com he dit, un tenor mascle, que tengui la veu com un tro. Aquella que surt dels c..., diguem-ho així per entendre'ns. I tenors com aquests ja no n'hi ha.

-Què vol dir que no n'hi ha?

-Doncs simplement, vull dir que no n'hi ha.

-I Pavarotti?

-Està acabat, Pavarotti.

-I Plácido Domingo?

-Aquest, diu? També s'està acabant.

-I... el gran Alfredo?

-Escolti, amic meu, el creia a vostè amb una mica de cultura operística. Des de quan aquest gran Alfredo, que diu, ha cantat una *Aida*, eh? Des de quan? Miri, aquest tenoret (que està també a les darreres) pot cantar, com a molt, una *Lucia*, on un *Werther* d'aquells, en francès, que no hi ha qui l'escolti... Res. El que jo ja li he dit: que no hi ha tenors mascles, avui.

-No sé què he de dir-li. És que vostè tot ho veu malament.

-Com, que ho veig tot malament?

-Miri, no sé com li ho he d'explicar. Jo puc escoltar-li, si vol, totes les crítiques, però... d'aquí a acceptar-li que els tenors ja no siguin tenors... Francament, em sembla que és massa. A més, m'han explicat com a cosa segura que, en opinió del baríton Joan Pons, Boiko Zvetanov és, no sols un tenor, sinó un tenor admirable.

-Quin innocent que és vostè! I què vol que digui Joan Pons d'aquest tal Zvetanov que han contractat? Encara no sap que el nostre baríton és tan bona persona que mai no és capaç de parlar malament de ningú?

-Bé, sí, d'acord, que ja ho sé jo, això, que és una bona persona... No deu pensar que em vengui de nou! però també li he de dir que el crec prou capaç de dir, en privat, als responsables: "No contracteu el tenor perquè no té prou nivell per als socis puristes i entesos que hi ha per aquí". I no sols no ho ha dit, ans sembla que ha predicat el contrari: que el Boiko aquest té la veu com un tro...

-Ah!, com un tro! I què vol dir per vostè una veu com un tro?

-Vaja, no ho sé. És que vostè em confon amb les seves preguntes. Una veu com un tro deu voler dir... jo què sé! Deu voler dir una veu com un tro. I supòs que, traduït en el camp de la música, vol donar a entendre que té una veu mascle, el tenor. Sí, és això! una veu mascle!, una veu que li surt... diguem... dels dallonses, com ha dit vostè.

-Miri, amic meu, perquè a un tenor li surti la veu dels dallonses -diguem-ho així de finet, si tant vol-, el primer que precisa és tenir-ne.

-Mare de Déu! -que li dic-. No em deu voler dir que els tenors ja no tenen dallonses, avui!

-Doncs sí, amic meu, això li vull dir, que no tenen dallonses, i perdoni vostè la franquesa. En canvi al meu temps, quan jo era jove... allò si que eren tenors, Mare de Déu! allò si que eren tenors!

* * *

No cal dir que aquesta conversa em deixà aclaparat. I és que... vaja amb el soci, aquest!

I ara a vostè, amic lector, vull donar-li un consell de lectura. Si per les causes que sigui no s'ha enfrontat encara amb Tolstoi i, més en concret, amb la seva esplèndida *Anna Karènina*, provi de fer-ho aquestes vacances d'estiu perquè -li ho ben assegureu- n'ha de sortir alabat. I quan arribi a l'últim capítol de la cinquena part d'aquesta gran obra que va publicar-se l'any 1877 (és a dir, ja fa més de cent anys), trobarà una escena que passa a l'òpera, enmig d'un entracte, crec que a Moscou. O a Sant Petersburg, que no ho record exactament. La vella comtessa de Vronski, mare del jove amant de l'Anna Karènina, manté una conversa amb uns coneguts, quan aquest se li acosta. El text diu així:

-Comte, la vostra *maman* us demana -digué la princesa Soròkina, traient el cap per la porta de la llotja.

-T'espero fa estona -li digué la mare amb un somriure mofeta-. No se't veu enlloc.

El fill veié que no podia contenir un somriure de joia.

-Hola *maman*. Venia a veure-us -digué fredament.

-Per què no vas a *faire la cour à madame Karénine*? -afegí quan la princesa Soròkina els deixà-. *Elle fait sensation. On oublie la Patti pour elle* [Diguem que la Patti era la soprano de l'òpera que contemplaven].

-*Maman*, us prego que, d'això, no me'n parreu -féu ell, arrufant les celles.

-Dic el que diu tothom.

Vronski no va respondre res, i, després de dir unes quantes paraules a la princesa Soròkina, es retirà. A la porta trobà els seu germà, el qual li digué:

-Ah! Alexiei! Quina cosa més repugnant! És una totxa i no res més... Ara volia anar a veure Anna. Anem-hi junts.

Vronski no l'escoltà. Amb passos ràpids se n'anà cap a baix; tenia la sensació que calia fer alguna cosa, però no sabia què. El disgust pel fet que s'hagués posat en una situació tan falsa i l'hi posés també a ell, juntament amb la llàstima que li inspiraven les seves sofrances, l'agitava. Baixà a la platea i se n'anà de dret a la llotja d'Anna, en la qual hi havia Stremov.

-Ja no n'hi ha, de tenors. *La moule en est brisé* -deia aquest.

És a dir, “ja no n'hi ha, de tenors. Se n'ha trencat el motllo”, afirmava aquest personatge d'una de les millors novel·les realistes del dinou. I ho deia l'any 1877. Fa més de cent anys! “Ja no n'hi ha, de tenors. Se n'ha trencat el motllo!”

I jo em deman: Què farien els nostres entesos si no poguessin tenir discussions com aquestes respecte de l'òpera? Què farien els nostres entesos si no poguessin mantenir unes converses -mai més ben dit- d'aquest bellíssim tenor?

EL CORPUS

Sembla que fou santa Juliana de Lieja (1193-1255) la que impulsà la celebració de la festa del Corpus, una festa que era fruit de la pietat popular i que establí Urbà IV l'any 1264, i que universalitzà Joan XXII l'any 1316.

A les Illes Balears, aquesta festa d'entre-setmana (situada el dijous següent al diumenge de la Santíssima Trinitat, que darrerament ha passat a celebrar-se en diumenge), té (o tenia) clares arrels medievals, si bé no ha mostrat la parafernàlia de celebracions profanes que l'acompanyen a molts indrets de la Catalunya interior, com a Vic, Solsona o Berga, per exemple. La festa popular es concretava principalment en una processó religiosa precedida d'una part profana en la qual destacaven els entremesos, representacions de tema bíblic, a peu o damunt roques, castells o cadafals transportables, i és d'aquesta festa popular que en subsistiren alguns elements dispersos: com l'àguila, els gegants, la mulassa, el drac, els cavallins, el ball de bastons etc., que, a un lloc com Solsona, fan una gran festa. A Berga es conserva encara el gran espectacle de la Patum, i a Pollença, la dansa de les Àguiles i de Sant Joan Pelós, que mai, però, no he tingut oportunitat de veure.

Pel que fa a casa nostra, la festa solemne de Corpus tenia, només, un vessant estrictament religiós, que jo recordi avui. I la festejàvem, sobretot, els infants que aquell any havíem fet la primera comunió el dia de l'Àngel. O el que és el mateix, la *dominica in Albis*, el diumenge dels vestits blancs.

Record, en efecte, que darrera el presbiteri de la parròquia de santa Eulàlia hi ha un cor molt capaç, amb un absis semicircular cobert amb una copinya. Avui, però, aquest cor no comunica ja amb el presbiteri, atès que l'accés fou cegat anys enrere (però molts anys després de la meua primera comunió). I, en lloc del retaule, cobreixen avui les seves parets tres olis de molt gran format, obra del pintor Andreu Galbis (1798-1874), que estaven situats originàriament a la capella del baptisme, al fons de l'església, els quals se salvaren de la destrucció durant la guerra civil gràcies al fet d'haver estat arrabassats i conservats en una casa particular. Els títols d'aquests tres grans quadres són: *El baptisme de Crist*, *Sant Pau batia Esteve*, i *Sant Pere batia Corneli*.

No he de parlar, tanmateix, d'aquests olis, ans he de fer-ho del cor, perquè fou dins el cor que el vicari maldava explicar-nos la doctrina aquell any que havíem de fer la primera comunió. Teníem set o vuit anys i érem soldats: "*soldados de Cristo*", com deia el vicari, joves

disposats a morir per l'Església defensant la veritat. I era una sort -que ho cal reconèixer- pertànyer a la religió vertadera de la qual n'acabàvem d'aprendre el principal. Una religió que tenia aleshores respostes a tots els interrogants i una doctrina que recitàvem de cor, sense dubtar cap resposta. “On érem ahir?” que ens demanava el vicari. “A la *segunda persona de la Santísima Trinidad*”, li contestàvem. “*Vamos a veure, idò: ¿quién es la segunda persona de la Santísima Trinidad?*” “*Jesucristo*”, li responíem. “*Y... ¿quién es Jesucristo?*” Doncs, “*Jesucristo es el Hijo de Dios que fue enviado al mundo para redimirnos del pecado.*” I jo, amb la doctrina no tenia problemes perquè la mare me l'havia ensenyada darrera el taulell de l'estanc. Hores i hores tots els capvespres. I quan jo protestava, “tu en podries fer més” m'etzibava la mare. I jo intentava defensar-me: “Però és que...” i mai no passava d'aquí: “No hi ha *peros* que valguin”, que ella em replicava. I fou així com, entre *quarterons* de dues pessetes, *ideals* de dues deu i *caldo* de sis pessetes comptades, vaig aprendre, una a una, totes les respostes que calia saber d'aquella mena d'extracte teològic del més fonamental.

I quan el vicari ens va demanar, asseguts dins el cor de l'església, qui en sap res, de sa Doctrina? li vaig poder contestar: “Jo la sé tota, senyor” I ell em posà una cara de pa cuit, com desconfiant de tanta intrepidesa. “*Vamos a veure, bergant, si açò que dius és cert.*” I el vicari va examinar-me a consciència. I en quedar convençut que em sabia totes les respostes del quadern, no va dubtar-ho ni mica: “Veig que ets un bon cristià”, em digué amb una gran contundència. I jo vaig quedar molt satisfet d'aquella afirmació, que vaig córrer a explicar a la mare i en la qual he pensat tot sovint quan, a cop de decepcions, he descobert el perquè de tot plegat.

Érem, però, a la festa del Corpus i dèiem: “*Tres jueves hay en el año que relucen más que el sol: Jueves Santo, Corpus Christi y la Ascensión.*” I el Corpus arribava, després de Cincogema amb un cel irritant de tanta nitidesa, un cel en el qual hi brillava ja un sol omnipotent. Però aquí, a la terra, teníem la gran processó. I... qui no recorda la processó del dia de Corpus, la més bella d'aquelles que es fan i es desfan? A Alaïor, els centurions es vestien de gala amb la capa vermella i amb els seus calçons blancs, perquè era dia de joia, de festa insuperable en el qual passejàvem el cos del Crist dins la seva magna custòdia pels carrers de la ciutat. I la gent de les voreres es prostrava davant el tàlem aquell, majestuós i daurat, sota el qual hi anava el rector amb la capa posada i sostenint tot un Déu amb les mans.

Pètals de flors oloroses cobrien el terra i flairoses olors de primavera sortien per tots els costats mentre la banda de música sonava adequades melodies, algunes, fins i tot, amb lletra de José María Pemán. I al bell mig de la plaça del poble s'hi aixecava un altar, ornat amb roses blanquíssimes, amb lliris i palmes del dia de Rams, un altar al qual es pujava a través d'unes grades que el feien altíssim, i la plaça aquella s'omplia de gent sota un cel net i blau que solcava un aire molt prim de primavera. I el rector feia una plàtica vibrant, d'un gran efectisme, que acabava amb la benedicció solemne i final. “*Cantemos al amor de los amores*”, entonava aleshores l'orquestra, “*cantemos al Señor*”, seguíem tots entonant a l'uníson, mentre se'ns posava la pell de gallina, embolcallats com estàvem de glòria i majestat.

EL DIA DES BE

Vam arribar a Ciutadella a les tres de la nit. Era la vetlla del Dia des Be. Era, per tant, una nit emblemàtica. La porta, però, de la casa on guardaven el be estava tancada. Tanmateix, ens obriren a posta i, amb una cordialitat admirable, van convidar-nos a veure'l i a provar uns pastissos. Dormírem -és un dir- a Ciutadella. De fet, descansàrem només unes hores perquè a les vuit del matí ens dirigíem plegats al palau de la família Olivar on havia de començar el gran dia i des d'on havia de sonar per primer cop el fabiol. El matí s'havia despertat en silenci i el cel es mostrava radiant. Feia una claror adamantina i un aire primíssim del nord besava les ombres dels carrers fent-les agradables com en un jardí. Tot era net, tot era clar, tot era extraordinàriament pacífic. Entràrem en el palau on els aires de festa que se sentien a fora contrastaven amb l'ambient sobri i noble de la casa senyorial. Ciutadella era, aquell matí, una ciutat com Palerm, l'eix d'una cultura mediterrània ancestral, d'una cultura antropològica viva, transparent, actual i també antiga, com aquell palau que té el seu origen l'any 1633, quan Bernat Olives comprà una enfilada de cases davant el portal major de la l'església per edificar-hi la seva residència personal. Dins aquest palau de pedra netejada recentment, el sol hi penetrava de ple. Hi entrava, però, matisat pel teixit d'unes cortines finíssimes, que es movien dolçament, tènuelement, quan, a través dels balcons penetrava aquell aire suau de l'estiu. Tot era nou i tot era vell alhora. Els olis que reproduïen els homes d'aquella noble família, els quadres d'il·lustres militars i cavallers de temps passats, les històries d'amor reproduïdes en làmines que reposen sobre les blanques parets en silenci, el retrat del paborde doctor Martí, així com també el del noble senyor Bernat Josep, les memòries del qual han desempolsat no fa molt els estudiosos Canut i Amorós en un llibre interessantíssim.

I arribà el moment. Eren les nou en punt del matí quan el fabioler va sortir al balcó i tocà les notes precises. Una música senzilla, primitiva, que acompanyaven uns tocs de tambó els quals provocaren l'esclat. Jo era molt a prop seu, rere les cortines que separaven la noble sala del palau i el balcó des d'on el fabioler indicava l'inici de la festa. D'allí veia la gent del carrer que omplia la plaça d'un cap a l'altre. D'allí veia com unes joves ploraven d'emoció. D'allí veia com al meu amic Joan Pons se li estarrufava la pell. D'allí veia també com tothom feia un esclat entre els ocres de la casa Olivar, la immensa façana neoclàssica de la Catedral i la sobrietat estètica d'una plaça despullada i bellíssima. Amb el so aquell entràvem, sens dubte, dins una història que no pot escriure's amb paraules que siguin fàcils d'entendre. O potser no és així i era la història la qui entrava dins noltros o, si més no, ens embolcallava amb el seu inextricable encís. Vés a saber! És tan mal de fer a vegades definir els sentiments, descriure la bellesa de les coses, penetrar dins el seu secret més profund... I és encara més difícil voler interpretar-les, perquè, com he llegit no fa molt en un article sobre la festa, Sant Joan no és una data, no és una efemèride, ni és pròpiament una celebració. No és tampoc un conjunt de fets que, any rere any, se succeeixen. Sant Joan és una experiència, un sentiment. I... qui pot descriure els sentiments?

Qui pot explicar amb paraules allò que s'amaga a l'interior més recòndit dels cors i de les ànimes? Jo era allí un espectador. Això sí, un espectador de privilegi, que es trobava acollit com un més d'entre els seus.

El meu amic Andreu Murillo va definir-me un dia com un menorquí nascut a Alaior, que viu a Es Castell, que treballa a Ciutadella i se sent maonès. No sé si això és cert, però resulta tanmateix una descripció original que accept com a bona. I un cop acceptada, també he de dir que em trobava a gust aquell matí a Ciutadella, vorejat d'una gent i d'uns fets que tenien una força indescriptible i eren d'una gran bellesa plàstica i formal.

Després vàrem anar a l'Ajuntament on, dalt del mateix bastió, sota una gran tenda de campanya, se'ns va servir un berenar. Quin lloc més esplèndid! Sobre un terra de gespa, mirant el darreres del bell edifici consistorial, el bastió s'aixeca alterós com una gran torre. És un lloc de privilegi, únic, ample, obert. D'allí s'enfila la boca del port i tot l'espectacle marítim que l'envolta. I sota el cel immaculat, les aigües cobraven amb la llum del matí un to verd blavós molt intens, ple de fosforescències argentades. Tothom tenia cabuda davall d'aquella gran carpa que a mi em suggeria l'Acte III d'*Il Trovatore* quan, en el campament del Comte Luna, els soldats preparen les seves armes per a la comesa i enalteixen les glòries de la guerra tot cantant majestuosament i solemnement:

*Squilli, echeggi la tromba guerriera,
chiami all'armi, alla pugna, all'assalto;
fia domani la nostra bandiera
di quei merli piantata sull'alto.*

L'òpera!, l'òpera altre cop que em venia a la memòria. Decididament, Josep Pla no tenia raó quan parlava de l'òpera com d'un fragment del temps passat, ni tampoc com l'excusa per a servir el record de l'espatlla meravellosa d'aquella senyora que va veure al San Carlo de Nàpols quan ell era jove. L'òpera és molt més que això. És un esclat, un espectacle global, ordenat i caòtic alhora, immens, insubstituïble. És la festa de sant Joan.

RÚSSIA: NOTES D'UN VIATGE

11 de juliol

Arribam a París a mitja tarda. El sol és encara prou alt i el cel és clar. Allotjats en un petit hotel de la Rive Gauche, al costat dels Invàlids, sortim a caminar tranquil·lament. Uns guàrdies estan drets davant la porta de l'Hotèl Matignon, a la Rue de Varennes. Enfilam el boulevard Saint Germain on les botigues encara són obertes. No fa gaire calor, l'aire és molt sec i la gent gaudeix del dissabte. El Café de Flore, Les deux Magots, Saint Germain de Près... Giram pel boulevard Saint Michel que, ben al costat del pont sobre el Sena, presenta un aspecte enfebrosit

de joves que seuen i parlen. Creuam el pont i descansam davant Nôtre Dame. El retorn és pacífic. Sopam a un restaurant de la Rive Gauche i retornam a l'hotel. La cúpula daurada dels Invàlids és plena de llum en la nit estrellada de París.

12 de juliol

A les set i mitja som ja a l'aeroport Charles-De Gaulle on prenem contacte amb el grup. Tots són francesos menys Gràcia i jo. El vol d'Air-France surt a les 9'30 i arriba puntualment a les 12'15 a Sant Petersburg. Arribar-hi i submergir-se de ple en les conseqüències del vell sistema comunista és quelcom que es produeix tot alhora. Feim coa davant una porta estreta que dona a un hall decorat a l'estil stalinianà. Sota d'una pobra teulada d'uralita. Com que la temperatura és bona, res a objectar. Què succeiria, però, a trenta graus sota zero? Ja dins l'hall, ens trobam que hi ha, només, una petita cinta automàtica d'uns cinc metres de llargària, que tenia accés per un sol costat. Les maletes arriben una hora i trenta minuts després de nosaltres i cal recollir-les entre empentes i dificultats. Paciència. Una altra coa per a declarar diners i joies (cal deixar constància de l'aliança d'or, per evitar de tenir problemes a la sortida del país). Sortim finalment al carrer i un autocar ens porta a l'hotel (1.200 habitacions) que s'aixeca majestuós al final de l'illa Basil'evskij, mirant sobre el Golf de Finlàndia.

Arribar a Sant Petersburg és sempre una sorpresa. Ho fou també per Gide:

*Je ne connais pas de ville plus belle; pas de plus harmonieuses fiançailles de la pierre, du métal (coupôles de cuivre et flèches d'or) et de l'eau. On dirait rêvée par Pouchkine ou par Baudelaire. Parfois, aussi elle rappelle des peintures de Chirico. Les monuments y sont de proportions parfaites, comme les thèmes dans une symphonie de Mozart. Là tout n'est qu'ordre et beauté. L'esprit s'y meut avec aisance et joie.*¹

Accedir a Sant Petersburg és no moure's d'Europa. Res hi ha a aquesta ciutat que reflecteixi l'art oriental o rus pròpiament dit. Gogol deia que Sant Petersburg era una mena de colònia europea, sense personalitat pròpia. Josep Pla tenia de la ciutat de Pere el Gran una visió molt peculiar:

Arribant-hi de Moscou, Leningrad és una sorpresa, un cop de teatre. En desembarcar a l'estació, que per cert us posa davant els ulls tota la Perspectiva Nevsky (avui Perspectiva de la Revolució d'Octubre), no us podeu estar de dir:

-Ja som a Occident altra vegada.

[...]

Caminant pels carrers, us adoneu aviat que el més gran encís de Leningrad es troba en la seva banalitat. És una ciutat que no té res a veure amb Rússia, que no té cap color, ni cap forma, ni cap olor de Rússia. És, potser, una ciutat construïda a posta per enlluernar, per donar

¹ André Gide, Retour de l'U.R.S.S.

de Rússia una idea completament falsa. Leningrad és un escenari per a ensenyar que Rússia és un país occidental, és a dir, per a donar gat per llebre. D'aquí estant no es veu res, és facilíssim de parlar d'aquest país enorme i monstuós. La idea que hom tenia de Rússia abans de la guerra^{*} era la que s'emportava de Leningrad el tenor que hi venia a cantar el Rigoletto, l'ambaixador que hi venia a jugar al pòquer, el carambolista que hi venia a jugar al matx de billar, el periodista que treballava per a la col·locació d'emprèstits. Quin truc més grandios i més tràgic!

[...]

No vull pas discutir els mèrits de Leningrad. Construir una ciutat banal en aquestes latituds deu tenir un mèrit enorme. Vull fer constar l'artificiositat d'aquesta ciutat i dir només que era com un barret magnífic posat sobre el cos miserable de Rússia.^{**}

La meva impressió sobtada és, però, més seca, menys brillant. Els anys no han passat debades. A mi la ciutat em sembla un immens palau abandonat i solitari. És diumenge capvespre i pels carrers no hi transita ningú. La grandesa dels parcs i la bellesa de tots els edificis és sorprenent i alhora pesant. Quina és la història d'aquesta enorme i enigmàtica ciutat que Pere el Gran somià damunt un grup d'illes i pantans, on el vent del Bàltic xiula glaçant i inhòspit? El Neva presenta aquest horabaixa els tons d'un color blau vinós i les façanes reflecteixen el sol que s'emmiralla en les seves bastides barroques i neoclàssiques, sobre els ocres de Rossi o els verds aigua de Rastrelli.

Havent sopat, ens acostam a la platja i el sol, encara alt, cega els nostre ulls quan contemplam per primer cop el Golf de Finlàndia. Són les onze de la nit, d'aquesta primera nit blanca.

13 de juliol

Segon contacte amb la ciutat. És dia feiner i la gent freqüenta els carrers i les places. Hi ha cotxes que circulen per sobre d'un ferm esquarterat i ple de sots. Lamentable. Ens aturam davant l'*Aurora*, el mític vaixell d'on partí el senyal de la revolució per assaltar el Palau d'Hivern del Tsar. Davant seu, venedors ambulants exposen mercaderies de record. Tot fa preveure que la situació econòmica és terrible. La pobresa general amb mínims coberts que pretenia assegurar el comunisme s'ha convertit ara en pobresa absoluta per molts, i en rares i creixents riqueses pels pocs que han aconseguit de penetrar en els monopolis del tràfec. Ha viscut, tanmateix, la gent d'aquest estat (la *foule*, per entendre'ns) moments econòmicament suportables?

Els testimonis de la primera època de la revolució deixen clara una imatge d'apocalipsi. A *La Révolution derrière la porte*, Iouri Annenkov mostra un Petrograd (vell nom de Sant Petersburg) exsangüe, unes vegades tremolant, unes altres ofegat sota un sol de plom. Boris

* Pla es refereix a la guerra europea de 1914-1918.

** Josep Pla, *Viatge a Rússia*.

Pilniak, en el recull *Les Chemins effacés*, conta l'agonia de les viles on no es trobava ni tan sols unes ortigues per a la sopa. * Escriu Anne Coldefy-Faucard:

De 1918 à 1921, la Russie vit trois ans de Jugement dernier. La nouvelle politique économique (NEP) survient comme une accalmie en mars 1921. C'est une pause forcée pour les dirigeants, une respiration pour le pays et ses habitants. Tout soudain, la Russie sort du cauchemar sanglant où elle avait été plongée, pour revenir à un semblant de réalité. Sans être abandonné, le rêve communiste est mis à l'écart. La locomotive est contrainte de faire une halte, sauf à risquer de voir périr ses passagers dans le voyage.

De la NEP en dóna testimoni Josep Pla a través de l'opinió d'un comunista del qual no en coneixem el nom. El comunista és dels purs i, tot i que considerava la NEP com a inevitable, es mostra extraordinàriament crític pel que té d'abandó dels postulats ortodoxos.

-La vida deu haver canviat molt... [-li comenta Josep Pla].

-Enormement [-li contesta el comunista]. -Ara hi ha de tot [contraposa l'any 1925 a l'època 1918-1921]: prostitució, criatures abandonades pels carrers, mendicitat (com podem veure, l'humor del comunista no deixa d'esser una mica càustic), es donen propines, hi ha cotxes de lloguer, embriacs, tavernes, notaris; hi ha sobretot nepmen, això és, persones que s'aprofiten de la Nep, nous rics. Seria, doncs, temerari de dir que la nostra vida és absolutament diferent de la que es fa en règim capitalista. Avui, el qui té més diners viu millor, fuma millor: al teatre seu millor que el qui no en té tants. Al tren hi ha dues classes: la classe dura o seca, que és igual. A l'espectacle hi ha classe de preferència i classe general. Hi ha magatzems de luxe, hi ha dones que tenen pells i altres que tenen fred. A l'època del comunisme de guerra tothom era igual i tothom estava malament. Ara hi ha persones que viuen millor que les altres, però el benestar s'ha generalitzat més.

Confirma aquesta opinió Anne Coldefy-Faucard:

La NEP, en effet, ne marque pas la renaissance du modèle d'avant 1917, elle n'est pas le capitalisme. Les riches des années 1921-1926, s'ils possèdent l'argent, n'ont plus le pouvoir, entièrement aux mains des fonctionnaires du Parti. Provisoirement laissés en paix, les représentants des anciennes classes, paysans, intellectuels, commerçants, vivent dans l'aisance, sans aucune garantie que cela va durer. Quant aux ouvriers, au nom desquels on a fait la révolution, leurs difficultés s'accroissent, leurs conditions de vie ne cessent de se dégrader.

El somni d'aquesta petita obertura que la NEF representava s'acabà amb Stalin. En efecte, quan aquest declarà que “nosaltres marxam a tot vapor per la via de la industrialització” i inicià l'època dels plans quinquennals, va retornar-se a la col·lectivització forçada, a l'anorreament de capes senceres de la població. Al regne, en un mot, del terror ordinari. Paradoxalment, tant com més insuportable era la vida quotidiana, les imatges que Stalin donava de Rússia

* Obres, totes, citades per Anne Coldefy-Faucard, *Quelle Russie?*

apareixien com tretes d'un conte de fades. Els films soviètics sobre el camp mostraven els kolkhozièns de galtes rodones, els rius de llet, els camps de blat fins a perdre's de vista. Era la multiplicació dels pans efectuada pel bon rei mostatxut, petit pare dels pobles, sever, però just. La realitat, tanmateix, era ben altra: les viles durant aquest temps estaven literalment afamades.

Davant del Monestir Smol'nyj (on Lenin instal·là el quarter general per a dirigir la revolució), uns joves russos intenten de vendre'ns quincalla. Que en són de bells! rossos, alts, forts, d'ulls blaus i pell blanca. Semblen una raça superior, que envelleix, però, de seguida. Entrem a la Catedral de Sant Isaac, joia de l'art ortodox rus, feta a major glòria i esplendor de la fe utilitzant serfs i esclaus. La història de la religió és, certament, una història rara.

Visitam també el Russkijmuzej, allotjat al vell palau Mijailo, on es conserven joies de la pintura russa: dels icones medievals als pintors del segle XIX. Les sales són, però, mal il·luminades. Tot i això, cal dir que el palau i l'art que contemplam és bell.

Després de sopar ens espera el *Llac dels cignes*, de Txaiovski, al Teatre Pushkin. És la companyia de ballet de Sant Petersburg. Espectacle muntat per als turistes estrangers (els qui pagam en dòlars, s'entén). No hi ha les primeres figures i l'orquestra està formada per 36 músics (perquè diguin després de l'òpera de Maó!) i la coreografia és molt convencional. No hi ha, però, més crítiques a fer. El teatre és molt bell i, com tot el que hem vist fins ara, una mica tronat. Aquest país viu en una perfecta ruïna.

14 de juliol

Es confirmen les impressions que teníem (increïbles per a la nostra mentalitat d'occident, és clar). Duim dos dies aquí i no hem gastat un duro. No hi ha hagut en què gastar-lo. De fet no et calen rubles per viure aquí, perquè tanmateix no et serveixen per res. Ningú no els vol, atès que l'única moneda que ara interessa és el dòlar. Em person a l'oficina d'*American Express* a Sant Petersburg i, després d'una interminable coa, aconseguisc dos-cents dòlars (el màxim per dia i per persona). Tenint-ho tot pagat, ens bastarà fins a Moscou. Ja veurem si allí el canvi és més fàcil. No és, però, tan sols el diner, és que el mercat es troba també totalment desabastit i els pocs productes que ofereix són d'un gust inassumible.

André Gide experimentava l'any 1935 aquestes dues mateixes realitats:

Que font ces gens, devant ce magasin? Ils font la queue; une queue qui s'étend jusqu'à la rue prochaine. Ils sont là de deux à trois cents, très calmes, patients, qui attendent. Il est encore tôt; le magasin n'a pas ouvert ses portes [...] Je m'étonne: que sert d'arriver à l'avance? Qu'y gagne-t-on?

-Comment, ce qu'on y gagne?... Les premiers sont les seuls servis.

Et l'on m'explique que les journaux ont annoncé un grand arrivage de... je ne sais quoi (je crois que, ce jour-là, c'étaient des coussins). [...] Les besoins sont si grands et le public est si nombreux, que la demande, durant longtemps encore, l'emportera sur l'offre, et l'emportera de beaucoup. On ne parvient pas à suffire.

Respecte de la segona qüestió (el gust, la qualitat) escriu Gide:

J'aurais voulu rapporter quelques souvenirs à des amis; tout est affreux.

En un primer moment, Gide creu que la manca de qualitat és provocada per la deficiència d'elements essencials.

Mais pour s'occuper de la qualité il faut d'abord que la quantité suffise; et durant longtemps elle ne suffisait pas; elle y parvient enfin, mais à peine.

Aviat, però, s'adona del parany. Escriu Gide:

Le goût, du reste no s'affine que si la comparaison est permise; et il n'y avait pas à choisir. Pas de "X habille mieux". Force est ici de préférer ce que l'on vous offre; c'est à prendre ou à laisser. Du moment que l'Etat est à la fois fabricant, acheteur et vendeur, le progrès de la qualité reste en raison du progrès de la culture.

Alors je pense (en dépit de mon anticapitalisme) à tous ceux de chez nous qui, du grand industriel au petit commerçant, se tourmentent et s'ingénient: qu'inventer qui flatterait le goût du public? Avec quelle subtil astuce chacun d'eux cherche à découvrir par quel raffinement il pourra supplanter un rival! De tout cela, l'état n'a cure, car l'état n'a pas de rival. La qualité? "A quoi bon, s'il n'y a pas de concurrence", nous a on dit. Et c'est ainsi que l'on explique trop aisément la mauvaise qualité de tout, en U.R.S.S., et l'absence de goût du public.

I acaba amb aquesta constatació que també nosaltres experimentam avui:

Les étalages aux devantures des magasins de Moscou sont consternants.

La Fortalesa de Pere i Pau, situada en un illot tocant el Neva, es conserva com a l'època de Pere el Gran, el fundador i creador de Sant Petersburg. La catedral aixecada per l'emperador és de formes occidentals (no sembla ortodoxa) i conté els cenotafis dels tsars. El dia és fosc i l'aire ha refrescat una mica. Des d'un dels molls contemplam el perfil irrepitible de la Ciutat.

La visita a l'Ermitage és a primera hora de la tarda. *Étonnant!* que criden els francesos que ens acompanyen. Hi ha molta gent, però val la pena de passar llargues hores recorrent les sales (no podem veure-les totes, certament) d'un museu que conté joies immenses de l'art europeu de tots els temps. I pensar que el tsar vivia en el luxe d'aquest palau d'hivern fa només vuitanta anys!

Nit folclòrica amb un ballet siberià. Altre cop molt pensat per als turistes, però bé. Francament agradable.

...

Els francesos celebren avui la seva festa nacional. Tot dinant ens demanen quina és la nostra.

-No ho sé -que jo els dic.

Després record que ara celebrem el 6 de desembre (festa de la Constitució), però no estic molt segur que siguin coses comparables.

15 de juliol

Hem començat el dia navegat amb hidrofoil fins Petrodvorek, el palau d'estiu del Tsar. Tot ell és en reconstrucció puix quedà destruït íntegrament durant la segona gran guerra. Els alemanys hi tingueren el seu comandament durant els tres anys d'assetjament a Leningrad i acabaren calant-li foc. A partir dels anys cinquanta començaren la reconstrucció respectant l'estil barroc d'Elisabet i el més neoclàssic de Caterina la Gran. Els jardins que encerclen el palau són esplèndids. Entre els arbres, grups de músics (alguns vestits segle XVIII) interpreten música barroca.

La tornada és en autocar. Cal travessar un bon tros de Sant Petersburg, i no precisament el centre. Ciutat industrial, pesada, bruta, inaixecable. Supòs que els barris més industrials de Barcelona o Bilbao als anys quaranta devien assemblar-s'hi. L'economia planificada provocava concentracions: on hi havia tomàtics no hi havia carabó, i on hi havia fàbriques no hi havia cereals. Ara, amb una economia capitalista incipient (els obrers han pogut adquirir accions del capital de les seves fàbriques), el país és un caos, que la immensitat de Rússia fa encara més gran.

Aprofitam la tarda per travessar a peu tota la Perspectiva Nevski, el centre neuràlgic de Sant Petersburg. Són quatre quilòmetres que ens permeten d'entrar i sortir de les botigues, dels magatzems, de les farmàcies. L'espectacle que veim ens deixa sense paraula. Brutícia, pobresa, desabastiment.

Pla, escriu l'any 1925:

Que devia fer bonic, abans de la guerra, de passejar-se per la Perspectiva Nevski amb la cartera plena de bitllets! Hi havia les primeres Banques del món, les cases de modes de París, hotels ostentosos, botigues de pells torbadores, esglésies, casernes amb els últims progressos de la tècnica militar, clubs de joc brillantíssims.

Montserrat Roig ofereix molts testimonis de la Perspectiva Nevski abans de donar-nos-en el seu, ja més fred.

Desde la estación de Moscú, antes llamada de Nicolás, bajamos por la Perspectiva Nevski hasta el hotel Europa. Lo primero que vi fue una aguja dorada que se alzaba al final de la calle. Ossip Mandelstam escribió que las casas que hay al lado de la estación eran grises como los gatos. Me encontraba en la calle más lírica del mundo, según Alejandro Blok, y no me hacía a la idea. Estaba de acuerdo con Andrei Biely: "La avenida Nevski, como cualquier avenida, es una avenida pública." Y yo sentí tristeza, una tristeza activa. Cuando Pushkin venía de Moscú para estudiar en el Tsárskoie-seó, se topó con un Petersburgo más uniforme,

glacial, administrativo e impersonal que la pacífica y provinciana Moscú. Yo sólo era capaz de ver gente apresurada y, al fondo de un cielo nublado, la aguja dorada del Almirantazgo. Nada más.

*[...] Hacía un frío pelón, caían algunos copos de nieve. Era un día húmedo, gris, y me encontraba en una calle que había contemplado mucha historia. Desde las calesas europeas y los guardias armados con hachas del tiempo de Pushkin, hasta los tranvías y trolebuses que en esos momentos cruzaban la avenida. Pero las fachadas color bermellón, el azul del Neva, el gris de los muelles y de la niebla eran los mismos. Los grabados del siglo XIX muestran una perspectiva idéntica: trazos modernos, simples, surcados por los canales. Me había imaginado la Nevski más larga y ancha, como un bulevar parisino. Pero desde la estación misma te podías orientar con la aguja dorada del Almirantazgo. Cuando ves por primera vez una calle o una plaza que forma parte de tu propia leyenda literaria, casi nunca la reconoces. Como si tu memoria, hecha de papeles y palabras escritas, se negase a acoplarse al objeto real. La Perspectiva Nevski me pareció en aquel momento anodina y grave. Serían las personas que viven ahora en Leningrado las que me acercarían a sus piedras y me enseñarían a mirarlas de otra manera. Pero para entonces la literatura estaría al margen.**

La travessam de cap a cap, lentament, encuriósidament, i és clar que avui la Perspectiva Nevski és, tan sols, un record del que era. Està plena de gent. Cadascú fa el que pot: uns venen llibres; d'altres, plàtans que han dut de Finlàndia (ens en donen tres per un dòlar); d'altres, matriushkas; alguns, julivert o tomàtics. Uns pintors bruts s'ofereixen per a fer-nos un retrat al carbó. Entrar dins les botigues és depriment. Totes fan una mena de pudor insuportable. El terra és vell, ningú no ha arranjat res de fa cinquanta, seixanta... vés a saber quants anys! És com si els setanta anys de comunisme no haguessin servit, sinó, per a institucionalitzar la misèria i per a posar una llosa pesada damunt del país. I que difícilment podrà aixecar-se.

La principal llibreria de la ciutat està situada dins un gran edifici *art nouveau* al bell mig de la Perspectiva. Hi entram. És plena de gent i fa una olor desagradable. Hi ha diferents pisos amb uns prestatges sinistres. Mai no havia vist una llibreria tan desabastida.

Quan a les nou del vespre ens dirigim a l'estació, un reguitzell de persones (dones, bàsicament) són allí per vendre'ns alguna cosa: una barra de pa, una llimonada, unes pastes fetes a casa, unes mitges de senyora, un pintallavis vermell... M'envaeix un sentiment depressiu mentre el tren arrenca cap a Moscou en un viatge que ha de durar tota la nit.

16 de juliol

Arribam a Moscou després d'una nit de tren. El cel és gris i hi ha basses en terra. Camí de l'hotel, la guia ens diu que fa calor, que el cel està tapat i que plou sovint. De fet no en fa, de calor, cal dur una jaqueta aquest matí. Bé, ens allotjam a l'hotel (un monstre que es diu Cosmos, a prop del monument homenatge a Iuri Gagarin, el primer cosmonauta rus que donà la volta al món) i prenem contacte amb la ciutat trepitjant la Plaça Roja, vora les muralles del Kremlin.

* Montserrat Roig, *La aguja dorada*.

Pla la definí com una de les places més impressionants d'Europa. Digué:

Passada la porta entreu a la Plaça Roja, que té una forma de rectangle. Abans de la Revolució ja se'n deia la Plaça Roja, perquè s'hi feien les execucions. Entreu i quedeu bocabadat, primer per les dimensions enormes de la plaça, després per l'espectacle que es presenta davant els ulls. Per les dimensions, aquest detall: he vist a la Plaça Roja una manifestació de dues-centes mil persones, a honor d'una delegació d'obriers suecs i alemanys que estan fent un viatge a Rússia. Ho creureu? Les tres cinquenes parts de la plaça eren buides [...] I l'espectacle és únic: a la dreta s'alça la muralla del Kremlin, per sobre la qual emergeixen un seguit de cúpules daurades i de creus filigranades i les mitges llunes d'or de les esglésies. Contra la muralla hi ha una ditada de verd: és el cementiri de les víctimes de la Revolució d'Octubre. Al centre del cementiri s'alça el mausoleu provisorí, de fusta, de Lenin.

Les proporcions de la plaça són tan perfectes que a mi em sembla més petita. A penes la trepitjam. Ara fem, tan sols, una vista panoràmica de la ciutat. Aquest matí es tracta de veure-ho tot sense conèixer res. Moscou no és, certament, Sant Petersburg. És una ciutat enorme, entre boscos immensos. L'endarreriment que hem constatat aquests dies aquí no es veu. No és que no hi hagi edificis vells o tancats, o que necessitin refacció; però en conjunt Moscou és una ciutat plena d'edificis stalinians dels quals han desaparegut les velles estàtues de Lenin.

Havent dinat visitam Kolomenskoe, l'antiga residència d'estiu dels Tsars, quan aquests residien a Moscou. De fet, aquí hi havia un gran palau d'estil pròpiament rus (és a dir, oriental) que Caterina la Gran féu desmuntar. Ella preferia Sant Petersburg. Avui hi ha un museu força interessant guardat, com tots, per dones velles (o envellides) amb mitjons, espadenyes i una bata casolana. Penós. El lloc, però, és bell. Alterós, té al seu peu el Moscova i, més enllà, la ciutat. En tornant, la guia ens explica les dificultats de viure avui al seu país:

Tenc cinquanta-dos anys i tota la vida m'han format en la idea que l'Estat ho era tot i ens ho donava tot: l'escola, la seguretat social, el pa, la feina. Ara, de sobte, veim que l'Estat deixa d'atendre'ns i que ens hem de guanyar la vida competint. I no en sabem. Els preus s'han disparat i el sou no ens basta. Què podem fer?

La resposta és difícil.

Nit al Bolshoi. Dos ballets: l'un clàssic, sobre música de Chopin, valsos especialment, damunt un escenari (21 metres d'ample i 18 de profunditat) que s'il·lumina amb tons blaus. Bellíssim. La segona part és un muntatge sobre la vida de Casanova, amb música de Mozart, dialogant alhora orquestra, piano, clave i, finalment, orgue. Tot el més conegut de Mozart per a una *mise en scène* extraordinària.

El Bolshoi, amb una façana clàssica de columnes amb frontó triangular damunt del qual hi descansa la quadriga d'Apol·lo, és un teatre molt bell, gran, amb una llotja imperial magnífica. D'ençà la revolució fins l'any 1960, aproximadament, serví de seu per als congressos del Partit Comunista que canvià totes les àguiles bicèfales dels tsars per la creu i el martell. El

teló tot sencer ha estat decorat amb les sigles i els símbols del partit i, damunt seu, hi posaren una gran partitura amb dos retrats de Lenin. Feren una bona destrossa.

Quan tornam a l'hotel cauen unes gotes sobre la ciutat.

17 de juliol

Visita al Kremlin, el centre neuràlgic de Rússia a gairebé totes les èpoques. Hi entram empesos per la magnífica impressió de Josep Pla:

Havíem quedat, però, que parlàriem del Kremlin. De la Plaça Roja es veu només la muralla construïda pels tàrtars, per damunt la qual emergeixen les cúpules, creus i mitges llunes de l'interior de la fortalesa. La Plaça Roja permet de veure només una petitíssima part del monument. Per veure'l bé, cal baixar fins al riu i encarar-s'hi de la riba dreta estant. Llavors se us desplega davant els ulls íntegrament. El que impressiona primer la vista per la seva grandiositat és el palau residència dels tsars, avui estatge de diversos congressos, nacionals i internacionals, que tenen lloc a Moscou. És un palau de gust francès, correctíssim, una mica fred. A la dreta del palau hi ha, però, allò que del Kremlin impressiona per la seva bellesa i la seva vivacitat: les esglésies, els convents i les capelles, coronades amb un bosc de cúpules posades a diferent altura, de diferents dimensions, de diferent color, de diferents èpoques. Hi ha cúpules d'or i cúpules blanques, cúpules en forma de pera i cúpules rodones, creus llatines i creus gregues, creus brodades i creus pelades, mitges llunes innombrables, cúpules petites i cúpules solemnes, cúpules primitives, construïdes matusserament, i cúpules dels últims emperadors. Tot això està complicat amb el quadre divers i pintoresc dels teulats, vermells i daurats, de les torretes, de les terrasses, de les escales minúscules i de les passarel·les. És un conjunt arquitectònic d'una vivacitat única, sobretot quan mireu el Kremlin de biaix, per exemple, del pont que hi ha més enllà de l'antic col·legi d'orfes de la noblesa, avui Palau del Treball. Del pont estant, es veu tot de gairell.

La imatge que en tenim ara, del Kremlin (setanta-tres anys després de la visita de Pla), és semblant, però no és exactament la mateixa. Quan entram a la plaça que conformen les tres catedrals, les cúpules daurades i la bellesa de l'arquitectura ens aclapara. Això és art rus. Això és el que buscàvem. És la mostra més clara d'un país diferent de l'Europa que nosaltres coneixem.

Entram a dues de les tres catedrals (la de Sant Miquel i la de l'Anunciació; a l'altra, el patriarca hi celebra un ofici i la porta és tancada) i ens capbussam a l'època d'Ivan el Terrible, el primer tsar de totes les Rússies. Les parets són cobertes de frescos que representen escenes de la història sagrada. Convertides en museus per la revolució, avui s'han obert novament al culte. Veim monjos arreu, llargs cabells i enormes barbes roges que ressalten sobre les vestes negres del seu hàbit. La religió floreix en el seu estil més arcaic. De fet, mai no ha estat inhumada. Diuen que la mare de Brejnev, darrera la foto de Lenin hi guardava l'ícone familiar. Molts infants eren batejats a la clandestinitat per les àvies, d'amagat (o amb la connivència tàcita) dels pares. Avui, quan el mite de Lenin s'ha esmicolat, quan el partit no és ja l'intermediari entre la Humanitat i l'home, la religió s'esdevé un suport al qual s'agafen moltes persones. I certament

que és complex. Els ortodoxos no han canviat res del que sempre ha estat la seva litúrgia. Celebren darrera l'iconostasi, mantenen costums ancestrals, no deixen participar a l'eucaristia sense el tradicional dejuni eucarístic... El fet de mesclar aquest món propi d'una època absolutament superada amb la sortida del comunisme és, em sembla, un còctel explosiu. L'esclat d'aquesta Rússia que està emergint és encara una incògnita.

...

Visita al Museu Pushkin. Magnífic. Aquests dies hi ha una exposició volant de Matisse superba. Tot ben posat, ens passejam unes hores plàcidament per les sales i llavors ens perdem per la ciutat. Agafam el metro (els caràcters ciríl·lics de l'alfabet rus són, per nosaltres, tot un problema). Travessam a peu l'avinguda Gorki (avui amb un altre nom) i acabam a la Plaça Roja. És l'horabaixa i les cúpules daurades de Sant Basili es retallen sobre un cel que és molt clar. No hi ha gaire gent. Allí, en silenci, m'identific amb Pla de manera absoluta:

[...] hi ha una incandescència entre daurada, verdosa i purpúria sobre la ciutat. El sol esquitxa l'or de les cúpules, i la sang de bou de les llaunes que cobreixen les teulades treu un baf de color de taronja. Els blancs són de calç viva. Res del que hom ha vist a Occident no és semblant a l'espectacle. Penseu en un Orient una mica desfet, desencaixat, més gros: penseu en l'Àsia.

18 de juliol

Ben al costat meu, al Teatre Pushkin de Sant Petersburg que visitarem fa uns dies, s'hi assegua un senyor gran, membre del grup de francesos amb els quals feim el viatge. D'aspecte bonhomios, parlarem al descans de les nostres procedències.

-Je suis un ancien évêque à la retraite -que ell em diu.

I m'explica que alguns membres del grup l'han convidat a fer el viatge com agraïment als molts anys de ministeri. Havien triat Rússia perquè ell hi va està empresonat durant la guerra.

Entre el grup hi ha el bisbe actual de Luçon, monsenyor François Garnier i el Vicari General de la mateixa diòcesi. És a dir que, sense saber-ho, estam ficats en un grup força compacte de cristians francesos.

Monsenyor Garnier és un home jove (em diuen que és un dels bisbes més joves de França), alt, fort (deu fer un metre noranta i pesa, segur, els cent quilos), extravertit, obert, fuma i beu cervesa, fotografia tot el que se li posa al davant. Una personalitat gairebé excessiva.

-Je ne vous imagine pas revêtu d'évêque -que li diu Gràcia.

-Moi non plus -ell li contesta. I ens posam a riure.

...

Aquest matí visitam el monestir de Novodevicij, lloc on prefessaven (més o menys voluntàriament) les dones nobles que es retiraven de la vida civil. Quan tomba la tarda, després de passejar-nos a pas calm pel carrer Arbat, assistim a la missa que els francesos han organitzat a la parròquia de Saint Louis des français, l'única de culte catòlic a Moscou. Concelebració de dos bisbes i tres sacerdots. Afer inaudit a Rússia. Tornant a l'hotel trobam altre cop els venedors ambulants. Moscou n'està ple. Cadascú ven el que pot: un moix, un ca, un bòtil, dues cebes, una ampolla de vodka, un pollastre mort, una bossa de concombres... Ben al costat de tota aquesta misèria, el superb monument als herois de l'espai, de cent metres d'alçada, tot ell recobert de titani, que representa l'estelada que deixa el coet en aixecar-se i partir vers l'univers.

19 de juliol

Sortim de Moscou. Plou. Durant tot el viatge cau una aigua desigual d'un cel nuvolat i fosc. Són tres hores d'autocar fins a Vladimir, vella capital russa on començam la volta entorn de l'anomenat "anell d'or": Vladimir, Souzdal, Kostroma i Serguei Posad. La guia ens parla amb tota llibertat de la situació. Aquesta és una dona jove, de màxim quaranta anys, potser no tants, universitària i discreta. La generació dels seus pares, filla directa de la revolució, se sent frustrada i absolutament incapaç d'acceptar els esdeveniments. Ells han treballat honestament i no tenen res: ni casa pròpia, ni cotxe, ni a penes jubilació (l'equivalent a unes 12.500 pessetes al mes). Són el prototipus de ciutadans que han viscut dins un vas clos.

Quan Stalin accedí al poder, va aconseguir d'aïllar completament el seu país. I si fins als anys vint els contactes i els intercanvis amb la resta del món foren constants i nombrosos, a partir dels anys trenta, ningú no va saber res de l'exterior, res del que passava al veí de davant. La cortina de fum que envoltà l'U.R.S.S. va ser tan densa que la propaganda soviètica arribà a dominar-ho tot.

Le citoyen soviétique -constata Gide- reste dans une extraordinaire ignorance de l'étranger. Bien plus: on l'a persuadé que tout, à l'étranger, et dans tous les domaines, allait beaucoup moins bien qu'en l'URSS. Cette illusion est savamment entretenue; car il importe que chacun, même peu satisfait, se félicite du régime qui le préserve de pires maux.

Gide va mantenir un diàleg amb estudiants del qual ens dona aquest testimoni:

Les questions que l'on vous pose sont souvent si ahurissantes que j'hésite à les rapporter. On va croire que je les invente: -On sourit avec scepticisme lorsque je dis que Paris a, lui aussi, son métro. Avons-nous seulement des tramways? des omnibus?... L'un demande (et ce ne sont plus des enfants, mais bien des ouvriers instruits) si nous avons aussi des écoles, en France. Un autre, un peu mieux renseigné, hausse les épaules; des écoles, oui, les Français en ont; mais on y bat les enfants; il tient ce renseignement de source sûre. Que tous les ouvriers, chez nous, soient très malheureux, il va sans dire, puisque nous n'avons pas encore "fait la

révolution.” Pour eux, hors de l'URSS, tout c'est la nuit. A part quelques capitalistes éhontés, tout le reste du monde se débat dans les ténèbres.

Aquest testimoni escrit l'any 1935 no difereix molt del que ens dona Alexandre Zinoviev l'any 1980:*

Avant et pendant la guerre, on nous faisait de la vie en Allemagne (et d'ailleurs en Occident) un tableau tel que nous imaginions une misère effroyable, la ruine, la famine, une oppression constante dans tous les domaines. Quand nous sommes arrivés en Allemagne, nous avons découvert avec stupéfaction l'image inverse de celle que nous nous étions faite: une image d'ordre, de confort, de propreté, d'abondance, une douceur bien plus grande que chez nous dans les relations entre les gens. Nous en avons aussitôt conclu -aussi facilement que nous avions cru à la propagande officielle- que tous les discours sur les horreurs de régime hitlérien étaient mensongers, au mieux exagérés...

Els pares de la guia, que van creure tot el que la propaganda oficial els va dir durant la seva joventut, han entrat ara en una crisi terrible de la qual culpen bàsicament Gorbtxov, que consideren un traïdor, l'home que ha desfet tot un sistema en el qual ells havien cregut i pel qual van treballar de valent tota la vida.

Per a la guia, en canvi, les coses no són com diuen els seus pares. La seva generació accepta i admira Gorbtxov perquè és ell qui va destapar la immensa hipocresia que el sistema comunista sustentava. Tot era fals. Només l'oligarquia d'uns pocs dominava tota la societat, una societat endarrerida i incapaç de valer-se per ella mateixa.

La guia ens conta un acudit ben significatiu. L'acció passa a una escola de l'URSS, posem que als anys setanta, sota l'ègida de Brejnev, quan la propaganda encara estava ben vinculada a la vida del país.

La mestressa alliçona els alumnes fent-los algunes preguntes estudiades.

-Digueu-me fillets, quin és el país més fort del món?

-La Unió Soviètica -que tots li contesten a cor.

-Molt bé fillets meus. I digueu-me ara: Quin és el país del món on la gent és més feliç?

-La Unió Soviètica -contesten.

-Bé, fillets meus. I quin és el país on tots els infants mengen la millor xocolata?

-La Unió Soviètica.

-I... on es fan les millors joguines del món?

-A la Unió Soviètica.

De sobte, un petit es posa a plorar a llàgrima viva. La mestressa l'agafa tendrament i l'acarona.

-I doncs, fillet meu, què és el que et passa?

Ell li contesta sanglotant:

* Alexandre Zinoviev, *La Maison jaune*.

-Que jo vull viure a la Unió Soviètica!

...

Passam la tarda a Vladimir admirant velles catedrals. Quan arribam a Souzdal, la nit clara de Rússia ens invita a passejar per uns camps on l'herba és esponerosa al costat d'una meravella de cúpules de color verd-oliva, testimoni d'un art religiós que ens aclapara.

20 de juliol

Jornada a peu per Souzdal en un dia esplèndid de sol i bonança. Aquest és un poble increïble, d'una tradició rica i extraordinària. El Krèmlin (recinte emmurallat de l'època medieval), catedrals de la més pura ortodòxia, monestirs, museu d'icones... Dins una sala capitular sòbria i ampla, tres monjos joves ens ofereixen un petit concert. Quines veus! Una vertadera delícia!

Dinar al refectori d'un vell monestir. Com pot afrontar aquest poble la reconstrucció de tanta riquesa? És pràcticament impossible si tenim en compte que més d'una tercera part dels russos no tenen avui el mínim necessari per viure.

Escoltam a TV5 un reportatge sobre l'exèrcit rus. Dóna notícies com aquesta: un seixanta per cent dels cridats a files deserta o es nega a complir el servei militar. Hi ha casernes on els soldats passen fam. I ens mostra unes imatges increïbles de joves famèlics i d'unes mares que s'han organitzat per iniciar les protestes.

És cert que la revolució va fer-se en un poble que vivia gairebé a l'època medieval (o sense gairebé), sotmès per l'absolutisme del tsar i per una església esplendorosa i estrictament tradicional. Però... què s'ha fet durant tants anys? Pot d'alguna manera comparar-se el progrés dels pobles d'occident amb la trista realitat de l'Europa excomunista? És cert que a París i a Madrid hi ha mendicants i bosses immenses de pobresa. Què hem vist, però, a Moscou i a Sant Petersburg sinó hordes immenses de captaires?

Quan havent sopat sortim fora, el terra és moll per l'aigua que ha caigut mentre menjàvem. El camp és verd, les Isbas dels russos mostren un joc de colors vius sobre les filigranes de fusta. I una llum clara il·lumina el recinte del vell monestir. Quantes vegades no han descrit aquest panorama Tolstoi o Dovstoieski?

21 de juliol

Sortim cap a Kostroma seguint la ruta de l'"anell d'or". A les 12'30 divisam el Volga des de l'autocar i aviat arribam al centre de la ciutat. Kostroma és el bressol dels Romanoff i presenta un aspecte sorprenentment agradable. Fa bo. Començam per visitar el monestir d'Ipat'evskij sobre el Volga, un museu d'animals de la regió fet per un naturalista del segle passat i una ciutat a l'aire lliure símbol de l'arquitectura rural del segle XVII. Tot està bé, però el que ens deixa sense alè és el Volga, el riu més gran que hem vist mai: tres mil cinc-cents quilòmetres de llarg,

un quilòmetre d'ample i vint metres de profunditat. Les voreres verdes, els embarcadors de l'època dels tsars, un espectacle que podria atreure el turisme més ric de tot el món. Però a penes hi ha visitants. De fet, fins fa pocs anys, la ruta de Kostroma era prohibida als estrangers. Ningú no podia contemplar la bellesa que tenim a la vista.

22 de juliol

Segueix la cursa per l'“anell d'or” de les ciutats russes. Aquest matí visitam Iaroslav, una bella ciutat on un dels afluents del Volga s'ajunta amb aquest. Parcs i jardins que permeten uns passeigs deliciosos i cases luxoses que pertanyeren als grans comerciants de la ciutat. Visitam diferents recintes (el Kremlin és esplèndid) tot i que les esglésies estan en una situació difícil. Dinam a l'hotel (l'únic hotel de Ieroslav) i comprovam el seu estat lamentable. Els hotels que habitam aquests dies em recorden els que visitàrem al desert algerià (a El Oued, per exemple), quan Algèria era encara visitable.

La guia local -una jove culta que parla un francès acadèmic- ens traça de la realitat russa un quadre extremadament fosc.

-No és vostè una mica pessimista? -algú li demana.

-No. Jo visc aquí i dic, tan sols, el que veig.

Arran d'aquesta conversa deman a la guia habitual (la que ens acompanya per tot el circuit de l'“anell d'or”) què és el que ella trobà d'atractiu en Gorbtxov.

-La sinceritat -em contesta-. Ell fou el primer que analitzà amb ulls crítics la realitat del país, la gran mentida en la qual havíem estat immersos.

I em destaca una cruel evidència: a Rússia mai no hi ha hagut llibertat de pensament.

Gide ho constatà durant el seu viatge:

Dans une société d'officiers de marine, à bord d'un cuirassé que l'on vient de me faire admirer [...], je me risque à oser dire que je crains qu'on ne soit moins bien renseigné en URSS sur ce qui se fait en France, qu'en France sur ce qui se fait en URSS; un murmure nettement désapprobateur s'élève: “Le Pravda renseigne sur tout suffisamment.” Et brusquement, quelqu'un, lyrique, se détachant du groupe, s'écrie: “Pour raconter tout ce que se fait en URSS de neuf et de beau et de grand, on ne trouverait pas assez de papier dans le monde.”

És particularment cert que sota el règim soviètic, a partir dels anys vint, els caps pensants foren embridats per l'Estat, sota el pretext de servir el poble. El sistema considerà absolutament necessari que els intel·lectuals esdevinguessin literalment la corretja de transmissió de les autoritats. I deixaren de tenir existència pròpia. No escriuen, no pensen, no creen sinó per indicació del poder. Alguns sofreixen, certament; d'altres, recolzats i beneficiats pels avantatges materials, queden a redós d'un cinisme perfecte.

Gide, que conegué Rússia sota l'ègida de Stalin, contemplant la realitat es demanava si no seria millor de reconèixer que l'esperit revolucionari (i, fins i tot, l'esperit crític) ha estat decantat de manera absoluta. Aleshores va escriure aquests terribles mots:

Ce que l'on demande à présent, c'est l'acceptation, le conformisme. Ce que l'on veut et exige, c'est une approbation de tout ce qui se fait en URSS; ce que l'on cherche à obtenir, c'est que cette approbation ne soit pas résignée, mais sincère, mais enthousiaste même. Le plus étonnant, c'est qu'on y parvient. D'autre part, la moindre protestation, la moindre critique est passible de pires peines, et du reste aussitôt étouffée. Et je doute qu'en aucun autre pays aujourd'hui, fût-ce dans l'Allemagne de Hitler, l'esprit soit moins libre, plus courbé, plus craintif (terrorisé), plus vassalisé.

Mort Stalin, la idolatria no pot repetir-se en el qui, uns anys després, el succeirà en la secretaria general del Partit, Nikita Khrustxov, però el que ja no torna enrere és allò que Friedrich Gorenstein* ha qualificat com l'estalinisme real dels funcionaris. Dins d'aquesta situació, els intel·lectuals continuen movent-se en la impotència. I és davant els successos de 1962 quan es comprova novament que a la l'URSS, la societat i l'opinió pública no existeixen. No hi ha altra cosa que el poder del Partit.

Brejnev s'encarrega després de tancar encara més l'argolla del món soviètic. Ningú no pot sobresortir. L'Estat reprimeix immisericorde tota temptativa d'obrir l'esperit. Camps, presons, hospitals psiquiàtrics devoren incansablement els desviats de l'ortodòxia. I si un país del bloc té vel·leïtats de prendre alguna distància (recordem Txecoslovàquia), Brejnev hi envia els tancs per posar-hi ordre. Més encara, l'URSS, rearmada, augmenta la seva força i guanya terreny a tots els continents.

...

Rostov, que visitam havent dinat, fou antigament seu metropolitana. Avui és un recinte semi-abandonat. Les cúpules d'or oculten uns frescos que cauen a trossos.

23 de juliol

Serguei Posad. Quan ens aixecam a l'hotel Zagorsk (nom que tenia també la ciutat a l'època comunista), plou sobre la gran esplanada. La fosca, però, s'esvaeix en creuar la porta del Kremlin i el sol regna altre cop sobre el país. Serguei Posad és, ara per ara, l'únic lloc viu de la litúrgia ortodoxa. Un recinte habitat amb un seminari de més de sis-cents estudiants i també un dels majors centres espirituals de Rússia. A la catedral de l'Assumpció es diu una mena de missa conventual. Els oficis ortodoxos són llargs, llarguíssims. Hores i hores de cants, d'encens i de lectures. Tot d'esquena al poble, mirant sempre l'altar que és darrera l'iconostasi. La gent resta dreta dins l'església, seguint el seu món i absolutament aïllada del que està succeint darrera la rica paret dels icones. Preguen, se senyen contínuament, fan capades, entren, surten, s'agenollen, besen el terra... Hom té la impressió que la litúrgia ortodoxa és de lloança d'un Déu enorme,

* Friedrich Gorenstein, *La Place. Roman politique tiré de la vie d'un jeune homme*.

terrible, allunyat... un Déu que ens aclapara. Aquest Déu de la Bíblia que ningú no pot mirar fit a fit i que esdevé als humans del tot inassequible.

Tot això que succeeix davant nostre, entre cants i encensos (i quins cants! i quines veus!) pot molt bé traslladar-se segles enrere. Cap variació, cap reforma, cap revisió. Els creients, majoritàriament dones, són de procedència humil. En realitat aquí tot és pobre i brut, tret potser de les casulles i les dalmàtiques d'or amb les quals es revesteixen els celebrants, de cabelleres llargues i barbes sense afaitar, amb les ungles negres i les sabates que ningú mai no ha enllustrat amb una mica de betum o de cera.

Tornam a Moscou per a passar-hi la nit. Havent sopat ens queda temps encara per a visitar la Plaça Roja. La més bella. En tornant a l'hotel s'il·luminen les estrelles roges de les torres del Kremlin. Les àguiles bicèfales que Josep Pla va veure l'any 1925 fa molts anys que desaparegueren.

24 de juliol

Duim ja molts dies de viatge i comencen a notar-se els símptomes de fatiga. Quan a les quatre i mitja del matí el telèfon em desperta, amb prou feines puc dir el mot de rigor, *spasiva*, gràcies, l'única paraula que he après al llarg del viatge. De fet, l'avió que ens ha de dur a Kíev surt a les vuit, però cal prendre's el temps amb parsimònia, la burocràcia administrativa russa és de les més complexes que he conegut. Quan emprenem el camí, el dia se'ns presenta calitjós i espès. La boira i unes gotes d'aigua de pluja enfosqueixen el panorama, que mescla edificis altíssims amb espais de til·lers esponerosos. En arribar a l'aeroport de Moscou són ja les sis i mitja i la sala d'espera presenta un espectacle desolat amb alguns viatgers que dormen estirats a les butaques. És increïble la brutícia que s'observa en aquest aeroport (que em recorda l'antic de Maó, tot i que força més gran), desordenat i vell. Ahir vespre, llegint un resum dels darrers anys de l'etapa comunista, vaig trobar aquesta definició de la desapareguda URSS: “És una gran superpotència subdesenvolupada.” I és, potser, la contradicció interna que trobam en aquests mots allò que més bé defineix aquest monstre que es disposa a viure el final del nostre segle entre interrogats de difícil resposta.

Aprofit el viatge per a llegir un article sobre Gorbtxov. I és que, supòs que com molts, no puc deixar de fer-me aquesta pregunta: Per què, davant l'admiració de tot el món occidental, va fracassar a Rússia la seva política? Potser perquè, tot i prendre una actitud radicalment contrària a la dels seus predecessors, Gorbtxov va emprar els mateixos mètodes que aquells empraren: la reforma des de dalt.

Conscient del marasme econòmic i social en què es troba l'URSS després de la mort successiva de tres secretaris generals (Brejnev, Andropov i Txernenko), Gorbtxov imposà la seva política: la perestroika, i adoptà un mètode, la glasnost. Però què fou la perestroika sinó una política imposada des del poder? Desapareixen els eslògans de propaganda als carrers, els diaris s'obriren i començaren a dir el contrari del que havien dit fins aleshores (amb directors

imposats per Gorbtxov), Soljénitsyn fou rehabilitat, es permeté de publicar la literatura prohibida, els intel·lectuals foren autoritzats a viatjar a l'estranger...

Gorbtxov, però, sempre actuà totsol, al marge de la gent. A Rússia -ha escrit Nathan Eidelman- tot va a l'inrevés. També les reformes d'Ivan el Terrible i de Pere el Gran vingueren de dalt. Fins i tot vingué de dalt l'alliberament dels pagesos que féu Alexandre II, el tsar reformador. És aquest un aspecte en el qual no havia reparat. Diu Anne Coldefy-Faucard:

Une fois de plus, l'intelligentsia joue les courroies de transmission. Une fois de plus, elle y trouve des avantages et -plus important peut-être- un refuge auprès du "souverain éclairé" contre la masse dont elle redoute l'ignorance brutale, les réactions imprévisibles. Les relations du fameux triangle pouvoir-élite-peuple, évoquées précédemment, expliquent la popularité dont jouit Gorbatchev auprès des intellectuels dans les premières années, et l'immédiate et durable aversion qu'il suscite dans les couches populaires.

Gorbtxov no demanava, sinó, a la societat que acceptés cegament la seva política, una política que, en la realitat interior, significava sovint un pas endavant i tres cap enrere. Potser per això, ràpidament la glasnost (que havia seduït el món occidental) aparegué davant la gent com una semiveritat que no resolía cap de les tares d'un sistema que havia submergit els ciutadans dins la misèria més absoluta. I és així com, tot i ostentar més poder del que mai s'havia imaginat, Gorbtxov es mostrà incapaç de fer res per a resoldre els problemes. La política interior s'exhaurí aviat en petites querelles de cuina entre el president i el que ben aviat es va confessar com el seu adversari: Boris Ieltsin, un polític format també al sí del poder del partit, el qual va decidir d'explotar els sentiments i no les idees, un polític que no tenia altre programa que la denúncia quasi obsessiva dels privilegis de la nomenclatura i que finalment es féu amb la situació.

Durant el cop d'Estat de 1991, Ieltsin jugà magníficament la seva carta transformant-se en un autèntic campió de la democràcia, en el més gran valedor del progrés. Ho ha estat, tanmateix?

Anne Coldefy-Faucard ha escrit aquesta sentència:

Une fois de plus, la question "Que faire?" a été fatale à la Russie. Une fois de plus, la Russie a eu le tort de ne pas lui préférer la question de l'"être". En se jetant tête baissée dans l'action, en précipitant les choses et en renonçant à l'Union, la Russie a simplement oublié de se demander ce qu'elle était désormais.

Després d'una hora i mitja de vol, arribam a Kíev, vella capital de Rússia i capital avui del nou estat independent d'Ucraïna. La burocràcia no millora, presenta tots els trets més destacats de l'escola comunista. La novetat radica en això: cal pagar cinquanta dòlars com a peatge de frontera (la meitat del sou mensual d'un jubilat rus). Superats els tràmits, cal dir que el contacte amb Kíev ens frapa. Ciutat coberta en un seixanta per cent de boscos i jardins, presenta un aspecte atractiu i habitable. És, val a dir-ho, una ciutat tota nova, construïda després de la

guerra, perquè Stalin va dinamitar-la sencera abans de deixar-la en mans de l'invasor alemany (cada vegada que em parlen de Stalin és per a conèixer noves barbaritats, les més inimaginables). L'Ucraïna és, doncs, una sorpresa. Tot i els seus mancaments, hom hi troba diferències amb Rússia. No hi ha mendicants (o n'hi ha menys) i tot sembla més ordenat i menys dirigit. Visitem els monuments més importants (l'arc commemoratiu del tres-cents aniversari de la Unió perpètua de l'Ucraïna amb Rússia és imponent, ironies de la història!) i, tot i sentir-nos cansats, no podem resistir-nos d'entrar a l'òpera de Kíev, un magnífic teatre, reconstruït segons els patrons dels vells teatres d'òpera europeus, per veure allò que cal contemplar aquí: Una òpera de Prokofiev, *La Dueña* (1941), basada en un tema espanyol del qual no n'entendem paraula. Tenc el director a dos metres i seguir la seva intervenció és, per mi, un espectacle fascinant.

25 de juliol

El dia s'aixeca plujós i fred. Paciència. Igualment cal seguir l'itinerari marcat que acaba amb la visita a la catedral de Santa Sofia. Fora del culte, gairebé no hi ha ningú. El turisme és escàs i el dia no convida a grans passejades. A mesura que passen les hores, tot ens confirma la idea que Ucraïna se n'ha de sortir amb més facilitat del seu impàs polític, econòmic i social. Condemnada a fer una economia concreta i dirigida des del poder central a Moscou, és evident que l'estat ucraïnès haurà d'orientar de bell nou tota la seva política industrial i agrària. Visitem els museus (el d'objectes preciosos guarda les joies de l'església ortodoxa confiscades per l'estat i un tresor escita francament excepcional), entrem i sortim de les botigues, trepitjam els mercats... En caient la tarda, navegam unes hores pel Dnieper, un dels grans rius europeus, amb les voreres plenes de boscos i també de cúpules daurades de vells monestirs. El temps ha millorat. Ara el cel és rogenc, claríssim, i la lluna s'aixeca primerenca sobre la ciutat. De sobte, s'il·lumina un gran monument, faraònic, enorme: la Mare Pàtria, que féu aixecar Brefnev (més alt que la torre més alta de l'església més gran de Kíev, i que costà, ell tot sol, com una línia de metro, de les tres que té la ciutat), monument que s'esdevé avui el símbol d'un patètic sarcasme.

26 de juliol

Arribam a París a les cinc de la tarda, quan els Camps Elisis viuen encara l'eufòria del *tour*. A l'aeroport ha caigut una tromba d'aigua espessa i potent, però ara el sol regna sobre l'empedrat del terra. Unes hores més tard, asseguts al Café de la Paix (*"où le tout Paris se donne rendez-vous"*, com diu la propaganda) recuperam el sabor de l'Europa que tot l'est enveja però que alguns intel·lectuals francesos s'han passat quaranta anys criticant des de la placidesa d'un cafè del boulevard Saint Germain (Les Deux Magots, per exemple). Això sí, amb un considerable rigor dialèctic.

ELS POETES

La culpa és de Hölderlin. A qui, sinó a ell, se li ocorre demanar, en plena folia, per què ha d'haver-hi poetes en temps de misèria? I vet-aquí que m'assec per escoltar l'Àlex Susanna, autor de dos llibres recents, *Boscós i ciutats* i *Quadern de Fornells*. Al seu costat hi ha Ponç Pons i Fina Salord, en aquest cas el poeta i la professora que, exercint com a tals, i per aquest ordre, extreuen el nèctar del versos i les pàgines. Àlex els escolta, com nosaltres, i, abans de llegir algun dels seus versos, ens explica el secret de l'ham poètic, per acabar dient-nos que no hi ha diferència -ves si no!- entre prosa i poesia. Fins i tot en té, d'això, la coartada: uns versos que ell ha camuflat en forma de prosa dins el text del *Quadern* amb l'esperança de poder-nos convèncer. Que no, Àlex, que no puc acceptar-ho. A sant de què m'investesc cada dia, un i altre cop, amb el mur que encercla el jardí inabastable dels poetes? Que sí, que els veig allí cada dia, passejant amb la Musa, impassibles i nus, tot com si res. I jo que també vull entrar-hi, però no hi ha manera. L'estreta portella de l'*hortus conclusus* se'm fa impenetrable, servada com està per l'espasa flamígera d'un àngel molt ros, amb pitrera d'enturió i veu efeminada que, en acostar-m'hi, sempre em diu el mateix: "*Quién como Dios!*", així, en castellà, tal com sona. I... hala Josep!, a arrossegar-te un cop més per la prosa, com un no-ningú, com un escriptent qualsevol d'aquells que publiquen escrits en els diaris.

Tot sopant els ho dic indignat i ells -què vols, al cap i a la fi tots són poetes!- s'entesten en la tesi expressada. Però, què dic tots! això no és pas cert! que el pintor Josep Vives em comprèn perfectament, incapaç, ell també, d'entendre els poetes. I d'això n'hem de parlar un dia d'aquests, ni que sigui nedant a la piscina municipal, abans de dinar, en un recés dels que feim a peu dret, l'ossa dins l'aigua, mentre els ulls -sempre indiscrets- se'n van, algun cop, a l'escapada quan, com passa sovint, la puja un conjunt harmoniós de formes perfectes, que ja m'enteneu, i s'esmuny ràpidament per la porta dels vestidors. Guaita si és poesia, això! Si més no pel que té d'inabastable! I aleshores Àlex ens parla de Pla (un Pla que conegué Menorca a començaments dels anys vint gràcies a Joan Estelrich, com ens diu agudament Fina Salord). I altre cop la decepció, perquè, tot i que Pla és un prosista, qui pot assemblar-se-li? Ell (Susanna), s'ha curat en salut i ens ha deixat escrit al *Quadern* que es dona ja per satisfet essent-ne un imitador. Ves quina altra *boutade*! Però ¿qui en pot fer de la història amb el moix o amb una bombeta que penja del fil una nit fornellera o amb el quadre d'aquella senyora de pitram generós que acaba per neguitejar-lo, una obra d'art, sinó Josep Pla? Ponç, que d'esser allò que a Alaior en deien (mentre se'ls queia la bava, això sí), un *poeta local*, ha assolit ja l'estadi superior dels *guardonats poetes* (per això ara les senyores van a la biblioteca de can Salort i demanen, encuriosides i cofoies: "un llibre de poesies d'en Ponsio, aquest, es qui ha guanyat tants de premis") Ponç, dic, ens parla de Blai Bonet -quin altre homenàs!- i dels seus diàlegs surrealistes amb Jean-Paul (Sartre, naturalment) i Simone (de Beauvoir, és clar), o de la conversa mantinguda a la sortida d'una conferència a París amb un professor de literatura que nomia,

segons sembla, William Faulkner. I Àlex ens explica la capacitat creadora de Bonet a partir dels textos d'unes cartes seves, i de l'estima que ell li tenia. I com una cosa duu l'altra, oronelles a l'estiu i a l'hivern matances. Que ja hi som amb Baltasar Porcel i Josep Maria Llompart, i amb aquell fric-i-frec que tingueren. I parlam de la *talla* poètica d'aquest i de les *penques* de l'altre (i és en aquest punt quan Ponç ens conta allò que va dir-li un paredador alaiorenc, per tant, saviesa garantida: “Per saber els enemics que tens, conta els qui són del teu ofici”). I per si això fóra poc, Susanna ens treu la figura de Jaume Vidal Alcover amb qui, per cert, vaig compartir cursos de filologia a la Universitat. “Un provocador!”, que ens diu Àlex. I és cert. Crític amb la literatura sud-americana quan aquesta era un *boom*. Gran crític de Vicente Aleixandre un dia que Susanna havia optat per lloar-lo, i panegirista d'aquell uns mesos més tard, quan, per tal de no allargar la conversa, Àlex havia optat per dir que aquell home no li feia prou el pes. Que en són de complicats, els escriptors! Pot ser per això Blai Bonet es trobava tant bé als aeroports, sobretot al mes d'agost. Fixau-vos-hi sinó, i mirau de recordar la bafarada de l'aire condicionat que us envest en entrar-hi. Uf! quina delícia! I quina sorpresa! tots estam d'acord que a l'aeroport fins i tot les dones semblen més belles. És que no ho heu reparat? Per això Josep Vives, en sentir-se deprimat, va al bar de l'aeroport pel simple plaer de beure alguna cosa. Allí mira els plafons de sortides i arribades i veu els noms de grans ciutats: Glasgow, Barcelona, Düsseldorf, Palma, Madrid... i, només amb la força d'aquest impacte visual, surt renovellat i optimista. Vet-aquí perquè Susanna parla d'avions tan sovint en els seus poemes, com ha advertit Ponç Pons amb agudesia.

Hi ha un moment, però, en la conversa que el pintor Miquel Vilà desmitifica l'artista. Sí, així, tal com sona. Ell, en efecte, prefereix parlar de l'*ofici* de pintor, i, ves per on! damunt la taula de casa hi un número antic de *Serra d'Or* amb la portada d'Antoni Vidal i allò ens embranca en una conversa sobre els *vestits de ceba* (que no de seda) del fotògraf menorquí.

I hauríem d'haver parlat també de filologia perquè, a què treu cap avui que l'Institut Menorquí d'Estudis faci un dictamen sobre el nom de Maó (sobre si duu o no l'hac intercalada) quan, en realitat, el que ens manca de cert és un estudi sobre el nom de l'illa de Menorca? Ponç ho té clar: que *Menhorca* hauria d'escriure's així, amb *hache* situada al bell mig. Ell -diu- volia escriure un article sobre aquesta qüestió, però ha tingut massa feina. “Idò res -que jo li dic-. Ja el faré dissabte vinent, que no m'ha de dur cap problema.” *Menhorca* s'escriu, doncs, així, amb hac intercalada, perquè és un mot compost (híbrid, en diuen avui), que ve de l'anglès i el castellà: *men* vol dir homes en anglès, que tots ho sabem; i *horca* vol dir forca en espanyol, aquell instrument que empraven els pagesos per a ventar dalt l'era la palla. *Menhorquins*, doncs -que és així com s'hauria d'escriure-, equival a “homes de forca”, és a dir a pagesos o agricultors, que és el que eren els habitants primitius. I *finis coronat opus*, que això és tot i res més. I ara que ens governin els polítics en lloc dels gramàtics, ves si no!, com observava l'altre dia un edil municipal. I m'atur aquí perquè em sembla que he arribat al final de la pàgina, i no em queda paper. I és millor, perquè el sopar aquesta nit és tan llarg i la companyia tan agradable que podria parlar-ne hores i hores. I no estaria gens bé.

LA LLENGUA

El Consell Valencià de Cultura ha arribat a un acord respecte de la identitat del valencià amb la llengua pròpia de Catalunya i de les Illes Balears. L'acord és fràgil i de lectura difícil. Està ple de circumloquis enrevessats i d'estranyes perífrasis, però no diu cap disbarat. No diu, potser, exactament allò que voldríem que digués els qui mai no hem dubtat de la unitat de la llengua catalana malgrat la riquesa de les seves parles dialectals. Però no diu tampoc -i això ja em sembla importantíssim- allò que voldrien els blaveros, és a dir, allò que proclamen aquells que un dia vaig qualificar de *valenciaches* i que, en el cas de les nostres Illes Balears, formen aquest nou i simpàtic partit carregat d'accents (o hauríem de dir d'*acentus*?) que reivindica les essències lingüístiques i filològiques pròpies *des pòbble baléa*.

Quan el tema lingüístic es polititza -i això sovint resulta inevitable- els camins de solució s'estrenyen inexorablement perquè els raonaments que s'utilitzen no són ja de caràcter científic sinó ideològic, la qual cosa impossibilita (o dificulta enormement) els acords. Ja no opinen els gramàtics, són els diputats, els regidors o els militants d'un partit -en tant que militants- els qui opinen. I, com a conseqüència d'això, la tasca que es duu a terme no és ja d'investigació, ans ho és d'imposició de la pròpia ideologia i de les pròpies conviccions *nacionals*. I els qui no tenim a l'eix de les nostres preocupacions immediates cap mena de nacionalisme (ni el català ni l'espanyol, per entendre'ns), i, en canvi, consideram la llengua com l'eina indispensable per a vehicular la nostra cultura ("No puc ésser ni sóc més que literatura!", ha escrit Ponç Pons), aleshores ens trobam descol·locats. El català, per tant, no és per mi una llengua estimada en tant que em serveix per a reivindicar una posició nacionalista enfrontada a una altra opció nacional, ho és perquè m'entronca a una cultura -la feta en aquesta llengua- que consider com a pròpia, una cultura que m'ha marcat profundament i en la qual em sent integrat de manera plena. Per tant, quedi clar ja d'entrada que la llengua té per mi un valor per ella mateixa, un valor que no em permet d'arraconar-la en un ghetto cultural que persegueixi únicament les ressonàncies folklòriques i els tipismes lingüísticodialectals.

I dit això, anem a una altra cosa, que tampoc no és tan altra, com veurem. És evident que la cultura escrita ha d'utilitzar necessàriament una determinada llengua, i ho és també que aquesta no es produeix només, o exclusivament, escrivint cartes al director, ni tampoc cultivant aquells estèrils debats sobre les nostres arrels històriques que, curiosament, més d'un cop solen fer-se en castellà.

Vull dir amb això que debate en els diaris sobre si el menorquí és o no és català, sobre si el valencià i el català són o no són, en realitat, una mateixa llengua, o sobre si Maó s'ha d'escriure amb *hac* o sense *hac*, pot resultar divertidíssim (o extremadament pesat) a nivell periodístic. Però no condueix enlloc habitualment. Res no sol aportar a la cultura catalana. En canvi, el que sí aporta a aquesta cultura -i a qualsevol cultura en general- una riquesa

considerable és el bon ús de la seva llengua vehicular. I és després d'haver-se decidit per una llengua determinada com a opció cultural que l'escriptor ha de decidir els registres lingüístics que vol utilitzar en la seva obra literària. Des del punt de vista que ara m'interessa, aquests registres són tres:

Hi ha un grup de gent, en efecte, que creu que és indispensable escriure tal com parlem, la qual cosa -diguem-ho d'entrada- no resulta tan simple com podria semblar en un principi perquè, al cap i a la fi, l'escriptura és sempre la utilització d'un codi (l'escrit) amb el qual fixam sobre un paper allò que també pot expressar-se amb la paraula, que és una altra mena de codi (el produït pels sons que s'emeten amb la veu). Doncs bé, alguns són partidaris de dur aquesta opció fins a l'extrem (són els qui voldrien un llenguatge escrit mimètic del parlat), tot oblidant que això implica haver de crear tants de signes escrits (en definitiva tantes normes ortogràfiques) com parles hi ha en aquella llengua (gairebé tantes com persones que la utilitzen), la qual cosa impedeix d'arribar a normes comunes i acaba provocant la seva mort en tant que eina vehicular d'una determinada cultura escrita.

Però deixant de banda aquest sector extremat, amb clara vocació suïcida –el del *pòbble baléà* per entendre'ns-, cal que ens referim també a un altre grup de persones -força més respectables- que ha fet una altra opció. Són aquells que se senten molt a disgust quan veuen que la major part d'escriptors que hem optat indiscutiblement per la cultura catalana, empram massa poc -segons ells- algunes formes lingüístiques que són exclusives (o gairebé) del nostre parlar dialectal. Són aquells que s'indignen quan, al costat de *xerrar* o *rallar*, veuen escrit *parlar*, o quan en tost de llegir *noltros* llegeixen també *nosaltres*, o quan observen que ordinàriament empram l'article literari *-el, la-* en lloc de l'article salat *-es, sa-* en els nostres escrits. Aquest sector -que entre la gent que cultiva la nostra llengua per escrit de manera habitual és minoritari, però que té, en canvi, gran predicament entre els qui no la cultiven per escrit però la parlen-, sol sortir de tant en tant a la premsa amb articles -correctament escrits des del punt de vista gramatical- en els quals defensen la seva posició i critiquen l'actitud de tots aquells que hem cregut que, en el llenguatge literari, no tenim perquè limitar-nos (exclusivament) a les nostres formes dialectals, ans pensam que, juntament amb aquestes formes -que també estimam i, naturalment, assumim- en podem emprar d'altres que igualment formen part del cos global d'una llengua -la nostra- que té una dimensió força més ampla que la del nostre perímetre insular.

Si el lector s'hi fixa una mica notarà –sense fer cap esforç- com en el llibre que té a les mans hi ha infinitat de formes dialectals menorquines. És més, qualsevol lector de Barcelona no tardarà ni dos minuts a saber que el seu autor és un escriptor illenc (potser no sabrà si és de Menorca, de Mallorca o d'Eivissa, però sí que sabrà que és illenc). De la mateixa manera que els illencs que el llegeixin notaran que el registre literari que estic utilitzant no es correspon, però, exactament al meu registre parlat.

I per què he fet aquesta opció que és, sens dubte, la majoritària entre els escriptors que feim cultura en català? Doncs simplement perquè jo consider que el llenguatge literari -la ficció que implica el llenguatge escrit- permet (i reclama, fins i tot) una major riquesa, una major

formalitat que el llenguatge col·loquial que utilitzam per a parlar amb els de casa o bé per a parlar amb els amics... una riquesa i una formalitat (també una estandardització) que, sense necessitat d'abdicar de cap de les nostres *característiques peculiars*, ens permeti, però, d'ampliar el registre lingüístic per tal de fer-lo més universal.

I això és -ni més ni menys- el que passa en totes les llengües del món quan s'han de convertir en literatura. És cert que, algun cop, els escriptors utilitzam formes dialectals per a determinats personatges o per a determinats gèneres literaris. Per a mostra basta d'acudir al teatre costumista castellà. Però també ho és que, dins la seva considerable riquesa dialectal, totes les llengües cultes que produeixen o han produït literatura, tendeixen a construir un llenguatge escrit que està per damunt de la variabilitat específica del llenguatge parlat. La literatura culta, per tant, no es mesura pel valor de la seva riquesa dialectal. Es mesura, simplement, per la seva qualitat lingüística i literària (sigui o no dialectal).

Per tant, a aquest sector -és a dir, als qui escriuen correctament en menorquí dialectal i creuen que *sempre* s'ha d'escriure en menorquí dialectal i ens veuen a nosaltres com a uns renegats de la terra- jo no els vull recriminar la seva opció. Els vull dir, només, que utilitzin la llengua amb tot i per tot, però que no l'emprin, tan sols, per a escriure cartes al diari en les quals desqualifiquen la nostra opció cultural. Que facin novel·la, que escriguin teatre, que construeixin assaig en menorquí dialectal. Perquè potser que, tot fent-ho, comencin a adonar-se de les grans limitacions que té la escriptura (i això en qualsevol llengua!) quan se la vol reduir als límits d'una molt concreta parla dialectal. I que no es preocupin, perquè la novel·la, el teatre, la poesia o l'assaig poden ésser igualment esplèndids en menorquí que en català literari... si és que finalment se'n surten i acaben fent un producte realment bo. Per tant, res a objectar. Però que ens deixin també a nosaltres continuar utilitzant la llengua completa (o el més completa possible) per tal que no ens hàgim de limitar forçosament -en la creació literària- al nostre univers dialectal.

LA LITERATURA

Sap vostè, amic lector, qui era el senyor Francesc Rierola? Eh, que no ho sap? Doncs no es preocupi, perquè com a escriptor no crec que tenguí massa importància. Mai no li he llegit res, ni mai tampoc havia tingut d'aquest personatge la més petita notícia fins que vaig trobar al *Quadern Gris* un apunt en el qual Pla diu el següent:

Quin tipus, aquest Rierola! Vigatà. Romàntic i reaccionari fins al moll dels ossos. La combinació és -guardant les proporcions- la mateixa que la de Chateaubriand. Però els resultats són oposats, considerablement diferents [...] El vigatà, en lloc d'escriure, vocifera, crida, llença anatemes. És més còmode. Per a cridar no es necessita fer cap esforç. Cridar no és res.

I acaba dient:

El drama literari és sempre el mateix: és molt més difícil descriure que opinar. Infinitament més. En vista de la qual cosa tothom opina.

I això no tindria cap importància si no fos que la sentència de Pla és, en realitat, una sentència molt cruel.

Tothom opina, en efecte, i opina, no ja assegut vora el foc i en la pau de la casa, opina al carrer, opina a la ràdio, opina als diaris... En canvi molt pocs fan l'esforç -aquest difícil esforç- de descriure, d'intentar traduir en paraules la realitat (simple o complexa) de les coses del món, d'explicar-nos com són els objectes, de fer un dibuix (que no té perquè ésser realista, però que sí que ha de ser personal) dels paisatges, del mar, de les ciutats, de la gent... I d'ençà que vaig llegir aquella sentència de Pla tenc una por molt terrible que, d'aquí a uns anys, surti un altre escriptor de gran talla com ell que digui de mi (com dirà, ben segur, de molts altres): “Quin tipus, aquest! [...] L'alaiorenc, en lloc d'escriure, vocifera, crida, llença anatemes. És més còmode. Per cridar no es necessita fer cap esforç. Cridar no és res [...] El drama literari és sempre el mateix: és molt més difícil descriure que opinar: Infinitament més...”

I em pos a tremolar perquè seria terrible. Però observi vostè atentament i veurà com tenia raó Josep Pla. En tenia, perquè ell, com molt pocs, va saber fer de la llengua una balança de precisió, un prodigi de concisió difícilment imitable.

En un altre article dels anys quaranta, “Tardor: els bolets”, que passà a *Les hores* (1953), Pla ens fa una indiscutible proposta d'estil que, sens dubte, esdevé element programàtic de la seva manera d'entendre la literatura:

Davant dels bolets jo dic als literats: tornem a les coses eternes! Tornem a l'exactitud i a la precisió. Tractem de descriure, graciosament, amb la mínima quantitat de paraules possibles, un bolet.

I jo li dic a vostè, amic lector: Asseguï's davant una taula, agafi llapis i paper i provi de descriure un bolet, un esclata-sang, i veurà com la cosa no és tan senzilla. En canvi opinar, opinar sobre els bolets, això sí que no comporta el mínim problema.

I parlàvem d'això en una conversa quan la jove professora de literatura em va demanar:

-Per què Josep Pla fou quasi sempre tan càustic amb tots els poetes?

-No crec que tengui raó -vaig contestar-li-. Que Pla ironitza sovint en parlar dels poetes és cert. Però no ho fa indiscriminadament. Pla no critica *tots* els poetes. Critica tan sols -i ho fa amb causticitat- els poetes dolents, és a dir la mala literatura: els versificadors cursis, els escriptors cridaners, aquells insuportables personatges incapaços d'oferir un producte elaborat, amb una sòlida estructura gramatical i literària.

En aquest sentit, per exemple, és molt interessant el posicionament que fa Pla respecte de la poesia i, en general, de la literatura, en un article intitulat “La lluna de gener”, escrit també

els anys quaranta i que, com l'anterior, passà després a *Les hores*, llibre, per cert, amb el qual tanca un cicle sobre el pas del temps, del què n'he de parlar un altre dia. Pla, com tants d'altres escriptors, aprofita la lluna com a motiu literari -i no sols literari, atès que fa referència també a la música (en concret, a Beethoven i Chopin) i a les arts pictòriques, citant El Greco entre d'altres pintors- per tal de posicionar-se front a la literatura -la mala literatura- i, més en concret, front a la poesia escrita sense talent. Pla, en efecte, sovint ha llençat una mirada sorneguera sobre els poetes, però aquí concreta la seva posició: no és -com he dit- de *tots* els poetes que Pla fa la crítica. Ell critica, tan sols, els poetes que han creat una tradició de ramploneria notable. I salva, per exemple, Leopardi, com a poeta que “es dirigí a la lluna amb una familiaritat, amb una naturalitat, que ningú no tingué mai”. I per què? Doncs molt simplement: perquè “dominà la gramàtica amb un sentit de la disciplina fred i implacable. Els seus sospirs -escriu- tenen una estructura gramatical d'acer vinclat.” Per tant, només amb una gramàtica d'acer es poden permetre lleugereses romàntiques, que ell no dubta de transcriure:

*Placida notte e verecondo raggio
della cadente luna...*

I això no ho pensava, només, Josep Pla, perquè l'any 1918, els mallorquins Miquel Ferrà, Miquel Forteza i d'altres, traduïen ja alguns cants de Leopardi, seguint els camins crítics de Joan Estelrich que -segons he llegit no fa molt en un article de premsa-, en plena mili (1918), en moments de lleure i guàrdia llegia la poesia i el *Zibaldone* -immens i preciós dietari- de Leopardi, combinant-lo amb Kierkegaard.

Així doncs, només a partir d'aquesta solidesa gramatical, és possible la literatura i, més en concret, la poesia. I és des d'aquesta posició que el mateix Pla pot permetre's parlar, per exemple, d'uns “cels rutilants, d'una netedat, d'una turgència metàl·lica”, i introduir fins i tot un toc de realisme màgic (cosa estranyíssima en ell) en una anècdota que conta en aquell mateix article i que ara no fa al cas. I és, naturalment, dels poetes forjats a partir d'una gramàtica d'acer (com la d'en Ponç Pons, per exemple), que pot predicar-se aquella bellíssima hipèrbole que ha construït tan encertadament Valentí Puig:

Hi ha poemes -diu- que són com trens a tota velocitat que passen pels grans nusos ferroviaris deixant un rastre de so i de fúria.

Magnífic! Pla, doncs, no defuig, per principi, els poetes malgrat que ell és un home prosaïc -i que em permeti el lector aquest joc de paraules. El que succeeix, però, és que Pla sempre malda sorprendre el lector, amb el qual sovint li agrada jugar, i procura fer dernes el clímax aquell a què han pogut arribar els seus lectors mitjançant la lectura. I és així com, en una pàgina força brillant (“Temps de febrer: els ametllers”), publicada també dins *Les hores*, Pla afronta aquest tema, la lluna -un tema sovint maltractat-, amb una cita poètica de Joan Maragall. Però un cop citat Maragall -un altre poeta, per cert, amb gramàtica d'acer-, Pla observa la bellesa

dels ametllers i es demana qui no ha sucumbit a la temptació literària de descriure la seva florida. Aleshores ell entra també en el joc i ens fa unes descripcions extenses i profuses, unes descripcions científiques i literàries de primera magnitud. El geni, però, de l'escriptor no el trobam precisament en aquestes descripcions, sinó just al final de l'article quan, després de citar els poemes de Maragall, la música de Mozart i les pintures del Verrochi, estripa d'un cop tot aquest món ensucrat i escriu:

Jo crec que, en efecte, els ametllers són cosa de poesia, figuracions bellíssimes. Són cosa de tanta bellesa que quan, en virtut de la fugacitat de les coses, es produeix el desflorament, jo sento la mateixa buidor fonamental que vaig sentir el dia que a Càller, a Sardenya, em van robar la cartera.

L'art del llenguatge, aquesta és la pàtria de l'escriptor.

*Com puc ser menorquí? Empalat per la son,
sangonera lasciva que es queixa turgent,
el futur és oblit. El llenguatge treu corc.
Caravanes de cucs envaeixen Les Illes...*

ha escrit també el poeta alaiorenc (i menorquí) més universal. Així doncs, opinar? descriure? Una gramàtica d'acer...! Aquest és el primer secret de la literatura.

LA NOVEL·LA

-M'agradaria demanar-li -em diu la jove professora de qui ja us he parlat- per què ha abandonat l'assaig i s'ha passat a la literatura.

-Potser que vostè exagera -li responc-. No tenc consciència d'haver abandonat l'assaig. Una altra cosa és que, darrerament, hagi publicat algunes novel·les. Però l'assaig continua interessant-me i no el pens abandonar. Sense anar més enfora, *Regionalisme i Cultura Catalana a Menorca*, que he publicat aquest any, és un assaig en el sentit estricte de la paraula.

-Bé. Veig que he formulat malament la pregunta. Deixem-la, doncs, en això: per què ha adoptat la novel·la com a forma d'expressió literària una persona com vostè que fins fa poc sempre s'havia mogut dins l'assaig?

-La qüestió no és fàcil de respondre, però ho intentaré. He de reconèixer que hi ha un moment de la meua vida (en realitat un lapse de temps que he de situar en els meus anys de residència familiar a Barcelona (1987-1992) en què, profundament decepcionat de la política, em sembla descobrir la superioritat moral de la literatura. I és així com, no sense dificultats, iniciï el meu camí d'escriptor. L'any 1990 ja portava, és cert, cinc o sis llibres publicats, però

tots ells es movien entre l'assaig històric i l'anàlisi jurídica. En la meua vida (i atès que l'article periodístic no pot considerar-se pròpiament literatura, o si?) no hi havia cabut la creació literària. I ho vaig voler intentar. Però sorgí d'immediat una gran mancança: jo no havia estat prou bon lector, i això resultava indispensable per afrontar, amb un mínim de possibilitats, la tasca creativa. I fou després d'escriure un llibret de relats sobre la transició política en un poble imaginari de Catalunya (*Retorn a Solterra*, Editorial Nura, Ciutadella 1991), un llibret que pretenia tan sols recrear la vida política de Menorca durant aquell temps (poca cosa tenia, per tant, de novel·la) que vaig decidir d'enfrontar-me amb l'elaboració d'un relat que pretenia ésser ambiciós. I aquest acabà éssent una novel·la, *Aquella nit d'òpera*, que publicà Columna (Barcelona 1994) i que -diguem-ho clarament- passà desapercebuda per al gran públic, però que, per mi, ha resultat fonamental.

-Va ser molt dura la crítica?

-No, no és ben bé això. L'*Avui*, per exemple, es mostrà elogiós amb el text, i *El País*, que va estar força més crític, va dir que "la novel·la és instructiva, està només discretament ben escrita i promet més que no dóna, però té interès. Que no és pas poc." Cal reconèixer, per tant, que altres novel·les han rebut força més que la meua, però, com sol succeir a totes les obres ambicioses d'autors inexperts (i jo ho era -i, possiblement, continuo éssent-ho encara), la realitat és que *Aquella nit d'òpera* no acabà d'assolir el nivell que jo hauria volgut. I, tanmateix, he de reconèixer que em va ser molt important com a exercici literari, com també m'ho va ésser com a experiència vital.

-Com no s'expliqui una mica...

-Dins el maig del 1993, que era quan jo acabava d'escriure la novel·la, estava convençut que el text que havia elaborat al llarg de més de tres anys, era d'alguna manera, i fins a cert punt, el producte d'un fenomen sociològic que a mi m'havia afectat especialment. Aleshores celebràvem el vint-i-cinquè aniversari del Maig del 68, que havia significat per a la meua generació -ni que sigui en termes simbòlics- una mena de punt i final d'una determinada època que ens havia afectat profundament. I no perquè arran dels successos ocorreguts aleshores les ideologies iniciessin una marxa lenta, però inexorable, vers la seva paulatina desaparició, sinó perquè -com molt bé va escriure aquells dies el novel·lista Eduardo Mendoza-, a conseqüència del desenllaç decepcionant d'un succés que semblava encarnar l'esperit d'una època, es va produir un general escepticisme respecte de la possibilitat que cap ideologia fos capaç d'alterar mínimament el curs de la història, la qual cosa acabà produint una mena de pessimisme vital que resultava molt lògic, així com també un paradoxal abandó del compromís. O dit d'una altra manera: Ja que les ideologies no servien i ens sentíem del tot incapaços de modificar el curs de la història, tots esdeveníem lliures de qualsevol responsabilitat.

-Pot ser em vol dir amb això que calia retornar a la novel·la ideològica?

-No exactament. He de dir-li, però, que el text d'Eduardo Mendoza, que tenia per objecte reflexionar sobre aquesta qüestió, va impressionar-me i em semblà una bona teoria per a explicar el que jo d'alguna manera havia experimentat escrivint la meua novel·la, ni que fos a

tall de reacció. En efecte, aquest fracàs revolucionari que inicià un declivi constant de les ideologies, va anar també envaint els escriptors de la meua generació, i repercutí fortament en la seva literatura, perquè l'escriptor, pres altre temps com a paradigma d'un home que té -o que vol tenir- una certa autoritat moral, amb els dies s'havia tornat extraordinàriament modest, fins al punt d'optar clarament per una literatura que ja no tenia per objecte d'exercitar el ciutadà per al dilema ètic al qual aquest possiblement havia d'enfrontar-se en la vida. Vull dir -o volia dir- amb això que el plantejament ètic (per bé o per mal, que tampoc no he de judicar-ho) semblava haver desaparegut de la novel·la. I no es tractava tant d'acusar la novel·la d'estar mancada d'actitud moral, com d'observar que aquesta actitud no es trobava sovint en els seus personatges.

-Però... no és això molt problemàtic per a una novel·la? No pot anul·lar-la com a text creatiu i de ficció?

-Sí, és possible. Però deixi'm, sisplau, acabar el plantejament. A mi em feia l'efecte que els protagonistes de moltes de les novel·les que havia anat llegint els darrers anys em semblaven simples joguines de les circumstàncies que els envoltaven, o el que és el mateix, simples observadors -gairebé estranys- de la seva peripècia vital. Ara bé, l'abúlia d'aquells personatges no era, per exemple -i això ho deia molt clarament Eduardo Mendoza-, la de *l'estranger* de Camus, que no arriba a percebre la diferència entre el bé i el mal, sinó la del ciutadà circumspecte que coneix i vol el bé, però que sap que, en darrera instància, és exactament igual fer una cosa o una altra perquè, actuar bé o malament, no té, a la fi, conseqüències de cap casta. I aquesta debilitat del personatge havia pesat com una llamborda damunt la novel·la contemporània, fins al punt que la seva peripècia vital -vull dir la del personatge- sovint resultava una simple anècdota que servia tan sols per a deixar constància d'un estat d'ànim. I el lector, si bé podia identificar-se fàcilment amb aquest estat d'ànim, no participava de l'aventura moral del personatge i, per tant, no rebia tampoc, al termini de la novel·la, la recompensa moral que derivava del sofriment i de la decisió. Per això, en escriure aquella novel·la, vaig voler superar d'alguna manera aquest corrent literari i vaig pretenir que, en llegint aquell text, el lector se sentís còmplice d'uns personatges que havien de prendre decisions ètiques i personals. Ara bé, el que a mi m'importava no era tant d'optar per una o altra decisió ètica, com de plantejar-me a mi mateix -i també al lector, naturalment-, el problema de la necessitat que l'home té d'enfrontar-se, amb autonomia, a una decisió vital que li permeti d'agafar, ell mateix, el pols a la seva pròpia existència. I la decisió de cada personatge ens podria agradar o no, respondria o no a la nostra concepció de la vida, als nostres plantejaments ètics o morals, però seria -i això és el que realment m'importava- una decisió personal i responsable.

-Però... i el resultat?

-Voldria distingir dos tipus de resultats: des del punt de vista de l'experiència personal com a escriptor, el resultat fou d'una riquesa considerable. En canvi, objectivament parlant, la novel·la presentava força problemes. Havia assumit una responsabilitat que potser la superava -i l'ofegava alhora- com a producte creatiu.

-Potser que s'expliqui més extensament.

-Li ho diré amb unes altres paraules. A mi, escriure la novel·la em va ser força dur perquè, a diferència del que els succeeix a d'altres escriptors amb més traça, quan vaig començar aquell projecte, no tenia, com alguns solen dir, el text al cap. Hi tenia, només, una idea molt vaga que s'anava concretant amb el temps, a mesura que la narració es duia a terme. Ara bé, sí que tenia clara una cosa: m'interessava d'afrontar literàriament un problema al qual l'home s'enfronta tostemps: el problema de la fe connectat, de manera directa, amb el seu compromís social i polític (cosa que, per a molts, potser esdevindrà una fotesa però que a mi em preocupava -i encara em preocupa- intensament). I aquesta era una qüestió que, des del meu punt de vista, calia afrontar a partir de la complexa dualitat de l'home real.

-Vostè, en realitat, volia escriure un assaig... diguem que revestit de novel·la. O el que és el mateix, el vell assagista es rebel·lava contra el nou escriptor.

-Sí, és possible que sigui correcte el símil que vostè està emprant. I potser per això vaig optar per un indiscutible model històric.

-Potser que ens parem un instant en això que insinua. Digui'm: Per què, en efecte, va optar per un gènere tan concret com la novel·la històrica a l'hora de fixar el seu text creatiu?

-Doncs em sembla prou clar. Per a fer el que jo pretenia, calia situar-me en un context històric que no fos exactament el meu, i això malgrat que era conscient que alguns autors -com Saladrigas, per exemple- opinaven que el simple fet d'adoptar models històrics, és a dir, de sortir del propi context vital de l'escriptor, és ja un error irreparable, la confessió d'un fracàs. Però malgrat aquesta opinió, diguem que era conscient que em calia optar per la novel·la històrica. I, concretament, pel segle XIX.

-Podria dir-me per què?

-En realitat ho vaig fer per diverses raons: perquè és aquest un segle que em permetia dibuixar molt bé la contradictòria realitat de les idees (la pugna entre absolutistes i liberals, primer; entre carlistes i isabelins, més tard, i, finalment, la lluita entre moderats i progressistes em proporcionaven un marc molt útil per al problema que volia afrontar) i també perquè aquesta ineludible confrontació d'idees i de sentiments que sempre ha comportat la mixtura interior entre religió i política, em feia possible de qüestionar el paper de la consciència personal dins un segle on el dogma -lligat sempre a moviments de tipus conservador- era quelcom que ningú no s'atrevia a discutir.

-I no era això un repte massa elevat per una novel·la?

-Possiblement. Bé, potser que no ho hauria estat per Dostoievski. Però sí que ho era per mi, perquè amb un panorama psicològic i amb uns objectius com el que li he definit, era difícil sortir-se'n.

-Tenc una curiositat. Per què va inspirar-li la novel·la una figura tan estranya com la del pare Palau?

-Bé, el pare Palau és un referent, i un referent important, però la novel·la vol abastar l'anvers i el revers de la figura del predicador i fundador carmelita. En realitat, la idea va sorgir quan, l'any 1988, aquell fou beatificat. Josep Manguan escrigué aleshores uns articles en el

Menorca i jo vaig quedar interessat de conèixer quelcom d'aquest home complex, místic i predicador alhora, exorcista, polític, fundador... Durant molt de temps vaig demanar-me què em podia suggerir la seva figura. I finalment vaig escriure aquest text on un altre frare exclaustat, de formació i pensament molt diferents, reflexiona entorn de la seva pròpia existència que transcorre, però, al costat d'aquell home immens i carismàtic. La seva reflexió s'emmiralla constantment en els escrits de Palau, que jo vaig extreure de la seva obra literària, una obra complexa i caòtica, però també impressionant. Palau no era un bon escriptor, tot i que tenia moments d'una intensitat vivíssima que vaig intentar d'absorbir, amotllant-los estilísticament i traduint-los al català de manera molt lliure, malgrat que en respectava l'esperit. La reflexió és, doncs, un encarament seguit i constant d'aquests dos personatges: l'un, Francesc de Jesús, que anam seguint a través de la lectura d'alguns escrits seus, dur, auster, conservador, asceta, místic, home sense fissures de cap casta; l'altre, el narrador, del qui amb prou feines arribam a conèixer el seu nom, dèbil, sensible, liberal, indecís, introvertit, covard. El resultat... bé, el resultat és la novel·la.

-I ara, vista ja des d'una certa perspectiva, què en diria vostè com a escriptor?

-Miri, quan unes setmanes després de publicada la novel·la jo ja començava a veure-hi més objectivament, si algú em demanava -i això succeïa sovint- la meva opinió sobre *Aquella nit d'òpera*, jo contestava el següent: "Tomeu Gili m'ha dit que he escrit un bon llibre, però no una bona novel·la."

-I...?

-Doncs que, lentament, els dubtes han anat esvaint-se perquè... què és una novel·la? o dit d'una altra manera, què és allò que fa que el llenguatge escrit en prosa es transformi en literatura? en una obra d'art?

-Contesti-ho vostè.

-La resposta a aquesta pregunta no pot esser, certament, una resposta de llibre i, menys encara, de catecisme doctrinal cristià. Però, així i tot, alguna resposta pot dar-se: Gérard Genette cita Aristòtil i diu: "La resposta és clara: només hi pot haver creació pel llenguatge si aquest es converteix en vehicle de *mimesis*, és a dir, de representació, o més ben dit, de *simulació* d'accions i esdeveniments imaginaris, si serveix per a inventar històries o, al menys, per a transmetre històries ja inventades. El llenguatge és creador quan es posa al servei de la ficció."

-En aquest sentit, doncs, és la ficció la que marca els límits de la novel·la en la literatura.

-Sí, diguem-ho d'aquesta manera: la ficció és la qui pressuposa la literatura: Així doncs, qualsevol obra ficcional serà literària (i això independentment de la seva qualitat intrínseca), mentre que el discurs no ficcional (el que Genette en diu una obra de *dicció*, contraposant el mot al de *ficció*) només pot esdevenir literari subjectivament, en tant que desperta en nosaltres una actitud, un sentiment, que ens permet de qualificar-lo com a tal. Aquest seria, per entendre'ns el cas de Stendhal davant del Codi civil, que ell -com vostè sap molt bé- considerava una peça

literària (i segur que no diria el mateix de les lleis que es publiquen avui en els nostres Parlaments!).

-Concreti, doncs, respecte d'*Aquella nit d'òpera*.

-Li diré, tan sols, que compartesc d'alguna manera el veredict del mestre Tomeu Gili, perquè a *Aquella nit d'òpera* hi ha *ficció* (que n'hi ha, no pot negar-se) però també hi ha *dicció* (possiblement molta més de la que hi ha d'haver en una novel·la), i això explica i dóna consistència a l'opinió del meu amic que jo, quan se'm demana què pens de la meua novel·la, responc.

-De tota manera...

-De tota manera, i malgrat el seu escàs valor novel·lístic, he de reconèixer que escriure *Aquella nit d'òpera* va ser per mi força important. D'alguna manera em va fer sentir a prop (i això per mi ja ha estat suficient) de la literatura.

-Una literatura que, tanmateix, ha prosseguit.

-Sí, certament. Però deixem aquí la conversa. Perquè el què he escrit posteriorment és encara molt fresc, massa fresc. Cal deixar-ho reposar i llegir-ne, primer, totes les crítiques.

I mentre, l'agost avança lentament, com passant de puntetes per la finestra dels dies.

LA FESTA

En aquesta època daurada dels nacionalismes, de recerca d'identitats històriques i d'afirmació de les essències nacionals, jo també he intentat demanar-me el perquè de la meua alaiorenquitat insondable. I la pregunta m'ha tingut francament preocupat fins que he pogut contestar-la a partir d'un record que he de lligar a la festa aquesta que ens diu que hem arribat ja al darrer terç de l'estiu: la que es fa a Alaior en honor de Sant Llorenç.

Al carrer Major -que per això és el carrer principal- hi ha els dos edificis més emblemàtics de l'arquitectura civil del meu poble: Can Salort i l'Ajuntament. Aquest, vull dir l'edifici que coneixem com La Sala, és del segle XVII i s'inaugurà com a seu de l'antiga Universitat l'any 1672, tot i que és possiblement una mica anterior, ja que així s'explica al *Llibre de Proporcions i Determinacions del Consell* (1656-1679). I això, malgrat la data (1613) que porta escrita l'escut de la ciutat que corona el balcó, que ens fa suposar que l'escut fou traslladat de l'antiga seu a la nova quan aquesta va inaugurar-se.

La façana de l'Ajuntament està dividida en tres plantes, amb obertures a cadascuna de les tres. És d'estil renaixentista i ens ofereix una sòlida prestatja. L'interior d'aquella casa senyorial ve marcat per una gran escala que s'enlaira fins al primer pis, una escala *a la imperial* que data del 1911. Aquesta, i en general tot l'edifici, ha estat objecte d'una profunda transformació dins la dècada dels vuitanta.

L'obra de remodelació fou realitzada durant el llarg mandat d'Antoni Pons Timoner, un home que ostentà l'alcaldia molts anys durant l'anterior règim i que, tret del breu parèntesi del

primer ajuntament democràtic, ha presidit la Corporació municipal fins l'any 1995. He de reconèixer que a mi se'm fa estrany encara de no veure AP (“Antonio Pons- AP- Alianza Popular”, com ell mateix explicava), al front d'aquest Ajuntament. I és que AP fou un home que aconseguí el desideràtum de tot polític populista: que d'ell s'expliquessin els més sucosos acudits i es contessin històries fantàstiques, fins el punt que, en parlar d'aquest home, ja no sabem on acaba la realitat i on comença la ficció. Però anem a l'edifici que és el marc en el qual hem d'ubicar aquesta història.

El saló d'actes de l'Ajuntament és espaiós i solemne, molt correcte per a la celebració dels plens municipals i per a acollir els actes corporatius. Les seves folrades parets ens mostren els retrats d'alguns alaiorencs molt il·lustres entre els quals hem d'esmentar el bisbe Guillem Goñalons (1642-1708), frare agostí que fou bisbe de Solsona; mossèn Ramon Villalonga (1550-1634), que fou un home molt sant i molt savi, segons ens diuen les cròniques; el pare Diego Saura Vell (1598-1631), jesuïta i missioner a Filipines; el paborde Marc Martí Totxó (1531-1617) al qual li va correspondre un difícil paper en el rescat dels captius de Constantinoble després de l'assalt dels turcs l'any 1556 (el recordat “any de sa desgràcia”); el professor Joan Comas Camps (1900-1979), investigador emèrit de la universitat Nacional Autònoma de Mèxic i antropòleg de fama universal; o bé el doctor Josep Miquel Guàrdia Bagur (1830-1897), metge i filòsof, potser el més gran exponent de la intel·lectualitat alaiorenca de tots els temps.

Dins la sala hi ha també un gran quadre que representa la figura del Rei Jaume II, el fundador de la ciutat, i el retrat de Miquel Barçola i Cardona (1588-1664), senyor de Binifabini, de ses Coves i de Lucatx, comandant de les milícies locals de defensa que fou mort en un assalt dels berberiscs en el camí que va d'Alaior a s'Arenal d'en Castell, en el lloc conegut com s'Olla de ses Coves, lloc on els seus descendents aixecaren un monument funerari dos-cens anys més tard. I fou en època d'AP, quan la corporació adoptà com a bandera de la ciutat l'enssenya blava i or d'en Barçola, amb la creu de sant Andreu brodada en el centre.

Tornem, però, a AP, del qual, fins i tot els seus adversaris -i em referesc, naturalment, als adversaris polítics del batle- han de reconèixer que va encarnar, com molt pocs, un grau molt sublim d'allò que podríem definir com el *què* més profund de l'essencialitat alaiorenca, del nostre esser espiritual. I ho dic basant-me en el record d'un divendres de festa major, amb la sala plena a vessar de gent que escoltava el pregó que pronunciava aquell any (1992) el meu germà Antoni, un alaiorenc de la diàspora que, malgrat tot, conserva encara força polit, el nucli essencial de la seva nissaga. Ell, gran amant de la música, ens parlava dels músics que a la nostra ciutat havien fet història i anava enardint el to del discurs a mesura que aquest avançava. I jo observava com el batle AP anava també augmentat el nivell de la seva atenció, que creixia de manera paral·lela al calor de les paraules. I a la fi del discurs, després de parlar del *Deixem lo dol* i d'aquell *Al-leluia* del mestre Benet que es cantava al bell mig de la plaça, el matí del dia de Pasqua, a la processó de l'*Encuentro*, entre l'emoció enardida de tota una gent que tenia la pell de gallina -i això és succeït i literal-, Antoni acabà el seu pregó llegint unes glosses que havia

preparat prèviament. AP, sentimental fins a la medul·la, glatia d'emoció, mentre dels ulls li vessaven les llàgrimes.

Som natural d'Aló
i mai en renegaré.
Sant Llorenç és es nostre patró
el primer que nombraré.
I en aquest sant volem fer
avui sa festa major.

El meu germà quasi s'havia aixecat de la taula i continuava, diguem, semidret la lectura del glossat, mentre la sala vibrava amb el to dels seus versos. L'emoció creixia a l'engròs i ell continuava dient:

*Després d'aquest pregó
que tothom ha escoltat bé,
ja ne surt es fabioler
i també es caixer senyor.
I a tot aquell que d'amor en té
li encén sa sang d'emoció.*

I amb els ulls tots xopats, el batlle seguia commogut les paraules vibrants d'aquell home que ja no recitava, ans cantava gairebé el seu discurs.

*Oh, sant Llorenç gloriós!
protegiu es poble d'Aló,
donau-mos salut i feina
i molta satisfacció.
I que tothom sigui feliç
en aquesta gloriosa diada.
I feguem una bona colcada
i tinguem un any millor.*
...
*Visca ses festes de Sant Llorenç!
Visca es poble d'Alaior!*

No cal dir que, amb els visques aquests, fou l'apoteosi. Aplaudiments ensordidors, emoció a vessar dins la sala, llàgrimes als ulls, sentiments incontenibles. Fins al punt que un AP impressionat i enardit, amb prou feines podia tancar aquell acte brillantíssim. Les paraules no li

sortien (i això que mai no tingué cap problema a l'hora de dirigir-se a la gent), però a la fi va poder lligar uns quants mots per donar l'enhorabona al pregoner d'aquell vespre, “un homo -va dir- que, com a alaiorenc que és, ha sabut captar com ningú es...” i s'aturà. Tractà llavors de prosseguir la frase començada, però era evident que AP, emocionat, no trobava la paraula escaient. “Un homo que ha sabut captar com ningú es...” I s'aturà altra cop. Res, que la paraula no li sortia. Però, a la fi, un cop d'inspiració va posar en boca de l'alcalde el mot que cercava i que tant li havia costat de trobar: “Un homo -digué- que, com a alaiorenc que és, ha sabut captar com ningú *es d'açò d'Aló!*” Sí, “*es d'açò d'Aló!*”, aquestes van esser, exactament, les seves paraules. I la sala va esclatar tot seguit en grans aplaudiments.

“*Es d'açò d'Aló!*” havia dit el seu batle i, sens cap mena de dubte, tothom havia entès aquells mots enigmàtics d'AP. “*Es d'açò d'Aló!*”, m'he repetit moltes vegades. I he pensat que aquest deu esser, ben segur, el sentit més exacte del *quid* essencial del meu poble. O el que és el mateix: la *quidditas* profunda -com deien els filòsofs escolàstics- del meu esser alaiorenc.

LISBOA

No havia tornat a Lisboa des del mes de desembre de 1994. Era -record- un diumenge matí de sol esplendent i temperatura agradable quan avançava per la *Rua Augusta* cap a la *Praça do Comércio*, com un turista qualsevol. De sobte em va aturar un servei d'ordre que protegia el darrer tros del carrer. S'estava filmant una pel·lícula, concretament una escena ambiental que consistia a fer passar gent com si tal cosa. Els actors -extres en aquest cas- caminaven tranquil·lament, tot recreant la vida ciutadana lisboeta de l'època d'Oliveira Salazar. No hi vaig caure aleshores, però aviat vaig saber que era aquella l'escena final d'una novel·la que vaig llegir uns mesos més tard i que vostè haurà llegit sens dubte:

Va deixar el seu article al senyor Pedro i va sortir. Se sentia esgotat i tenia els intestins d'allò més revoltats. Va pensar d'aturar-se a menjar un sandvitx al cafè de la cantonada, però en canvi va demanar només una llimonada. Després va agafar un taxi i es va fer portar fins a la catedral. Va entrar a casa amb cautela, amb el temor que algú l'estigués esperant. Però a casa no hi havia ningú, tan sols un gran silenci. Va anar al dormitori i va donar un cop d'ull al llençol que tapava el cos de Monteiro Rossi. Després va agafar una maleta petita, hi va posar el que era estrictament necessari i la carpeta de les necrologies. Va anar a la llibreria, i va començar a fullejar els passaports de Monteiro Rossi. Finalment en va trobar un que feia per ell. Era un bon passaport francès, molt ben fet, la fotografia era d'un home grans amb bosses sota els ulls, i l'edat corresponia. Es deia Baudin, François Baudin. Li va semblar un bon nom, a Pereira. El va entaforar a la maleta i va agafar el retrat de la seva dona. Te m'emporto, va dir-li, val més que vinguis amb mi. Va posar-lo de cara amunt, perquè respirés bé. Després va llançar un cop d'ull al voltant i va consultar el rellotge. Valia més afanyar-se, el *Lisboa* sortiria al cap de poc i no hi havia temps per perdre, afirma Pereira.

Aquest cop vaig anar a Lisboa precedit de la darrera lectura de Joao Cardoso Pires sobre la ciutat, un llibre bellíssim i del qual he d'extreure uns mots que, d'haver-los llegit, hauria posat com a introductoris del *Maó*: “Ningú no podrà conèixer una ciutat si no la sap interrogar, interrogant-se a ell mateix.” I el fet és que avui Lisboa és una ciutat llançada vers la modernitat. El seu alcalde, Joao Soares (fill del mític Mario Soares) reconeix el seu endarreriment històric i destaca l'esforç que ara s'està fent per transformar-la en una ciutat amb una clara vocació cosmopolita. Al problema de les infraestructures cal afegir-hi l'absorció d'aquest milió llarg d'africans que, procedents de les antigues colònies, s'instal·laren a Portugal a partir de 1975. De fet, *O Rossio*, la bellíssima plaça que reunia les més amables tertúlies literàries i polítiques fins a la fi del salazarisme, és ja de fa molts anys, una plaça aixecada, amb obres permanents (les que afecten a la xerxa ferroviària que l'ha de connectar amb *Restauradores*) i per on transiten avui una ingent quantitat de persones de raça negra que han fet d'aquell lloc el seu punt de trobada.

Avui, doncs, aquelles tertúlies literàries i polítiques han desaparegut (la normalitat democràtica -beneïda normalitat!- sol resultar terrible per aquestes expansions de l'esperit que es mouen sempre amb més facilitat sota l'aspre vencís de les dictadures), i al *Nicola*, on vaig sopar, amb prou feines hi havia ningú. Cardoso ens recorda la tertúlia del *Café Portugal*, amb escriptors de la resistència a la dictadura vigilats, taula sí, taula no, per policies a l'aguait. Mario Soares i Azavado Perdiçao, president de la Fundació Gulbenkian, hi tenien un lloc fix; Abel Salazar, en les seves peregrinacions lisboetes, s'asseia al costat seu. En el *Chave de Ouro* Jorge de Sena i Casais Monteiro dirigien les tertúlies de tot el capvespre fins al darrer vers. I que en fa ja de temps que, amb gran coratge, Delgado, general sense por, proclamà el repudi de Salazar en la cèlebre sentència del “Òbviament, el destitueixc!”, com afirma Cardoso. També a *O Rossio*, el *Café Gelo* era bastió dels surrealistes, amb el fantasma viu de Raúl Leal que declamava un Portugal exotèric i Herberto Helder que, amb unes mires més amples, apuntava cap a un altre univers, a unes altres lectures. “Tot això, tot això”, afirma Cardoso. I també per allí transitava Pessoa, un “Pessoa solitari i de pas, perquè a fantasiejar anava més lluny, al *Martinho*, amb altres poetes crepusculars que ell coneixia d'abans. Malgrat tot, fou a *O Rossio*, en el restaurant *Irmaos Unidos*, on se li concedí per primer cop un setial d'honor, retratat per Almada en una de les seves obres més aconseguides”, afirma Cardoso, també.

I aquest eix (*Rossio-Rua Augusta-Praça do Comércio*) és l'eix en el qual es mogué un personatge de la gran novel·la inacabada de Thomas Mann, l'estafador Fèlix Krull, una figura que li serveix per tancar la seva obra literària amb una visió força diferent (o, potser, complementària) d'aquella que ens havia ofert de la burgesia alemanya a la seva primera gran novel·la de joventut, *Els Buddenbrook*. És, en efecte, a la capital portuguesa on coneixem el seu joc galant i amorós amb Zouzou, la interessant i bella filla del professor Kuckuck, catedràtic d'Arqueologia, i també el joc -aquest força més aspre- amb la seva mare portuguesa. Krull perllonga la seva estança a Lisboa moltes setmanes més de les programades, amb la sola finalitat de domtar espiritualment i moralment la jove rebel, ensenyant-li on hi ha la veritat de

l'amor vertader. I de pas, aconseguix que el rei li concedeixi una audiència, en la qual es fa mereixedor d'una Ordre portuguesa, només per la seva encantadora loquacitat.

Avui, però, tot aquest ambient ha desaparegut, afirma Cardoso. I és potser per això - encara que no, només, per això- que José Saramago -que viu darrerament aquella relació d'amor/odi vers el seu país tan comuna en molts intel·lectuals- ha dit: “La meua Lisboa ja no existeix, existeix només la Lisboa de la meua memòria, la que jo vaig estimar”.

I Alaior -em deman-, existeix realment?, o per ventura existeix, només, el meu Alaior, aquell de la meua memòria més íntima? Perquè... què són totes les coses, què són les ciutats, sinó allò que d'elles conservam a l'interior de les nostres consciències?

Els espanyols de la meua generació vàrem descobrir Portugal un 25 d'abril de 1974. Fou aquell un esclat immens que va obrir-nos els ulls vers un món que ens era gairebé desconegut fins aleshores. I coneguèrem el general Spínola, amb el seu monocle inconfusible, i Otelo Saraiva de Carvalho, i Alvaro Cunhal, i Francisco Sá Carneiro, i tants altres polítics la major part dels quals devorà la mateixa revolució, però que feren possible a Portugal la normalitat democràtica. Ara bé, conèixer Portugal, no és tan sols visitar l'Expo 98 (que, diguem-ho de passada, val la pena de veure), ni és tampoc passejar pels seus llocs més significatius. Cal també llegir els seus escriptors, submergir-se en la seva literatura.

Precisament, quan deixes l'estàtua de Pessoa assegut davant *A Brasileira*, i, uns metres més enllà, la d'aquell frare joglar i alegre, poeta i escriptor llibertí que fou Antonio Chiado, et trobes amb el bronze sever de Camões (“sempre amb un colom a l'espatla”, afirma Cardoso), i enfiles després la *Rua do Alecrim*, al fons de la qual veus las aigües rogenques d' *O Tejo*. És aleshores quan et trobes, baixant a la dreta, amb Eça de Queiroz, també sobre un gran pedestal, despullant la bella figura d'una dona. I a sota, al peu mateix de l'estàtua, hi ha escrits aquests mots: “*Sobre o nudez forte da verdade o mando diaphano da phantasia*”. I jo vaig pensar: no és aquesta una definició encertada de la literatura? Sí que ho és, em vaig dir, perquè -i això ho afirma Pereira- “la filosofia sembla que es dediqui només a la veritat, però potser diu tan sols fantasies, i la literatura sembla que es dediqui només a fantasies, però potser diu la veritat.”

LA CUINA DELS BORRÀS

-El veig molt engrescat per la cuina, amb aquest davantal posat i una dotzena de llibres oberts davant seu.

-Sí, no me'n parli. Perquè avui, d'ençà que la cuina és un art del qual tothom ha d'entendre, la feina se'ns ha complicat no sap com.

-Bé, jo diria que un art, allò que entenem per un art, la cuina sempre ho ha estat... si més no la bona cuina.

-És molt possible i no li ho vull discutir. Diguem, però, que quan jo era jove, a les cases normals (que no hem de parlar dels restaurants ni tampoc de les fondes), aquest art de la cuina

tenia un sexe ben clar: era un art femení. Sense anar més enfora, la meva àvia solia dir amb una veu sentenciosa de jutge: “Mentre jo sigui viva, aquí, dins sa cuina, ets homos no hi han d'entrar.” I no es pensi, no; que jo ho trobava magnífic, allò que deia la meva àvia. Però ara, ja ho veu... llibres i llibres sobre aquesta qüestió. Si em permet la confiança, li diré que a ca nostra berenam, dinam, feim sa bereneta i sopam fins i tot amb la cuina dels Borràs. I no és que mengem, només, amb els Borràs, que al cap i a la fi són amics meus i això no seria un problema. El pitjor és que, com ara li he dit, no són, només, els Borràs, els qui escriuen de cuina, són... bé, són la tira els llibres que, sobre cuina, s'han publicat en aquests darrers temps.

-La ciència, amic meu, no té límits. Que vostè bé que ho sap.

-Sí, té raó, no té límits, i em sembla molt bé. El problema, però, és que nosaltres els homes sí que en tenim, i sembla que no ho vulguem veure.

-Ara no sé si l'entenc.

-Doncs crec que és molt fàcil. Vegi sinó. Diguem que fa uns anys, quan algú et demanava la teva opinió sobre els vins o sobre temes de cuina, tranquil·lament li podies respondre: “Perdoni, senyor (o senyora), d'això no hi entenc.” I el teu interlocutor aleshores et deia: “Ah, sí, ho comprenc, ho comprenc, en un home tan ocupat.” Però avui, expliqui'm vostè, amic meu, qui és el valent que, quan el *maître* d'un bon restaurant se li acosta, sigui capaç de dir-li ben clar: “Dugui'm el vi de la casa, que de vins no hi entenc.” Imagini's vostè que això ho digués un d'aquests empresaris que van a París cada mes, o un advocat de prestigi, o un metge que sigui escriptor, o un registrador que pontifica de literatura. I ja no en parlem si ho digués un dels polítics aquells que, gairebé cada dia, mengen a bons restaurants a càrrec del pressupost. Seria terrible! Miri, sense anar més enfora, sopant l'altre vespre en un restaurant, una senyora que seia ben a prop meu, va fer tornar el vi a la cuina. La cambrera li n'havia abocat una mica a la copa, i ella, després de tastar-lo, va dir: “Massa calent. Cal refredar-lo una mica.”

-Sí, sí, ja l'entenc. Però digui'm: és bo aquest llibre que han escrit els Borràs?

-El llibre aquest *-La cuina dels menorquins-* té dues coses molt bones: és clar i està ben escrit. Llegir-lo és, doncs, un plaer (i això a mi ja em basta). A més, resol certs problemes que, quan tractaves de cuina amb l'àvia, mai no aclaries del tot.

-Què vol dir amb això?

-Doncs és molt clar. El problema de l'àvia no era, tan sols, que ens impedia (als homes) d'entrar a la cuina; cosa que, fins a cert punt, feia de bon agrair. És que si li demanaves un dia, posem per exemple, quanta sal et calia posar a l'estofat, ella et contestava: “Tu mateix, fiet meu, sa sal que demani.” “I d'oli, quant n'hi he d'abocar?” “Ai!, fiet meu, quines preguntes: s'oli que es begui”. I així. Ara, en canvi, els cuiners han mudat de criteri. Fan, diguem-ho amb altres paraules, com aquells escriptors consagrats que creen tallers d'escriptura dedicats a produir nous (i bons) novel·listes. I et donen receptes: “Per fer una novel·la d'intriga hau de mester aquests ingredients: Mig quilo d'història de lladres, tres-cents grams de senyores estupendes, una terça de bons detectius i dues uncies de sexe. Agafau, primer, unes quantes perífrasis, procurau

d'insertar-hi certes hipèrboles sagnants, passau-ho després pel programa de sinònims, aplicau-hi finalment el corrector i... *hale hop!* una novel·la. Genial!

-I que potser no és així?

-Miri, això és així si el que escriu la novel·la o fa la caldera -que d'això ara es tracta- és ja un escriptor o un cuiner. Però si no és res d'això, i el qui cuina o escriu és, per exemple, un frare... Què vol que li digui! Un frare sempre és un frare. No és (o no ha de ser per la força) escriptor o cuiner.

-Vol dir que vostè ho ha intentat i...

-Sí, en efecte, vull dir que ho he intentat i...

-...un fracàs?

-Més que un fracàs, una desgràcia!

-I què és el que ha fet?

-Cregut que seria un passeig, em vaig decidir per la rebosteria. Faré, vaig pensar, unes *Galetes d'Alaior*. Com vostè pot comprendre, vaig agafar les *Galetes d'Aló* per una qüestió de principis, no sé si m'entén. I vaig posar damunt el taulell de la cuina tots aquells ingredients que els Borràs demanaven: Mig quilo de farina, cent grams de sucre, mig got d'aigua, cent grams d'oli, una cullerada de batafaluga i un tros de llevat que tenia la mida d'un ou. Bravo!, vaig dir. Per llepar-nos els dits, seran aquestes galetes. Vaig posar el llibre damunt el faristol i... a la feina!

Posau l'aigua al foc. Quan bulli, hi tirau la batafaluga, ho tapau i ho deixau bullir just un minut. Apagau el foc, ho deixau reposar fins que hagi refredat i llavors ho colau.

Bé, fins aquí, encara.

Posau la farina dins un ribell i hi feis un clot en forma de cràter.

Ja tenim, doncs, el cràter, vaig dir.

...desfeis el llevat amb una cullerada d'aigua que just sigui teba (si el llevat s'escaldés, ja no faria efecte), el posau dins el cràter i el cobriu amb la farina.

I començaren aquí els problemes. Perquè en deixar que la pasta tovàs

en lloc sec i càlid devers un quart d'hora, fins que la farina estigui com esquerdada,

ni la pasta tovava, ni res. I tampoc s'esquerdava, vés a sebre per què. Fou, doncs, en aquell moment precis quan vaig adonar-me que alguna perífrasi, algun adjectiu o algun pronom personal devia haver col·locat de mala manera. Bé, que no sé exactament, però aquella sintaxi - que hem de dir-ho ben clar-, no rutllava.

Desfeis la sucre amb infusió de batafaluga i l'abocau en el ribell de la farina. Ho mesclau i llavors ho pastau. Hi heu d'anar abocant l'oli, de rajolinet en rajolinet, sense aturar-vos de pastar fins que obtingueu una pasta ben fina.

Però... què expliquen aquests?, em vaig dir. Com puc pastar jo amb les mans la farina i abocar a la vegada l'oli que em diuen, i fer-ho a més de rajolinet en rajolinet? Allò, amics meus, era ja metafísica. Les mans se m'aferraven amb la pasta aquella i era tot un llemisc. Com vaig poder, vaig abocar-hi aquell oli que, per si això fóra poc, em va caure a l'encop tot de dins.

Deixau reposar la pasta dins el mateix ribell, feta una bolla i tapada amb un tros de roba neta, fins que hagi tovat i doblat el seu volum (haurà de menester una hora en l'estiu, dues en l'hivern).

Va passar aquella hora, perquè ara és estiu, però aquell embolic tenia ja mal aspecte. Hi havia, és ben cert, intriga a la meua novel·la, hi havia senyores estupendes, i havia sexe a pleret, hi havia també detectius, però el que es diu literatura, d'això no se'n veia per cap banda.

Feis devuit porcions en forma de bolla de la pasta i les posau damunt una llauna de forn separades uns dotze centímetres les unes de les altres. Les tapau amb unes teles netes, de manera que no toquin la pasta (heu de fer, diguem, com una tenda de campanya emprant d'estructura, per exemple, tapadores i gots).

Carai amb els Borràs!, vaig pensar. I per què no ho deien fins ara! Ves per on puc cercar tapadores, Déu meu! I la llauna! I els gots! Diguem, però, que vaig obrir el forn i, per una felix circumstància, hi havia de dins una llauna. Aleshores, tot observant els prestatges, vaig agafar quatre o cinc gots per fer aquella tenda que, més que una tenda, semblava ja un campament quan la pasta quedà ben tapada!

Les heu de tornar a deixar reposar, ara durant mitja hora o una hora (segons sigui l'estiu o l'hivern).

I quina sort que és estiu!, em vaig dir, perquè ja era gran dia i n'estava ben fart. I diuen, com un qui fa res els Borràs:

Llavors hauran tornat a créixer i amb el mànec d'una mà de morter, pitjau el centre de les bolles de pasta fins que noteu que la punta del mànec toca la llauna. Vos quedarà, diguéssim, com un donut, però gran i amb una fina làmina de pasta unint la rosquilla.

Però tot allò ja era un desastre. Ni la pasta es pitjava, ni era fina la làmina, ni la rosquilla s'unia per enlloc. Compreneu amb això, com vaig afrontar la darrera part d'aquella recepta: amb una resignació -entre estoica i franciscana- aclaparant.

Picau tres o quatre vegades la làmina de pasta amb les punxes d'una forquilla (i així no pujarà). Feis així totes les galetes. Les coeu dins el forn a 180° devers deu o dotze minuts. Desades dins una capsa de llauna que tapi bé, se conservaran deu o dotze dies,

escrivien finalment (i optimistes) els Borràs.

Com vaig enyorar aleshores la meua pulcra, intel·ligent i estimada àvia!

ELS ESCRIPTORS

Tomeu Gili, després d'un viatge que féu a Irlanda, va publicar tres articles francament interessants ("Nord enllà"), en els quals planteja el problema de la relació -difícil relació- de l'intel·lectual amb el seu entorn cívic. Diu:

Joyce, que siempre se sintió un exiliado en su propia patria durante el poco tiempo que vivió en ella (murió en Zurich después de 40 años de exilio europeo), aborrecía profundamente la irish way of life especialmente por lo que se llama bygotery (fanatismo y su corolario, la hipocresía). [Y posiblemente] la emprendería a insultos y blasfemias si pudiera atisbar el grado de papanatismo que su libro más difícil ha engendrado.

I afegeix que aquest culte als intel·lectuals, amb la història d'un desamor en vida i un amor terriblement desmesurat i hipòcrita després de la seva mort, s'ha produït amb molts altres escriptors irlandesos (Oscar Wilde, Bernard Shaw, Beckett...

Parece que sus paisanos se reconcilian con todos ellos a condición de estar muertos. [Sólo] Jonathan Swift lo pasó pipa en su patria [...] quizá porque era clérigo...

Això planteja dues qüestions: la primera, aquella que fa referència a les dificultats constants que troba l'escriptor de vàlua per a ser ben conceptuat pel seu entorn més pròxim. La segona, de signe divers, que l'acriticisme i el papanatisme inherents a tot univers social (sobretot quan aquest és petit i tancat) el condueixen indefectiblement a oblidar aquelles difícils relacions un cop l'escriptor ha deixat d'existir o, simplement, ha deixat de ser una figura activa (i, per tant, inquietant) dins la societat que ell qüestionava.

Això darrer ho devem, sens dubte, a la pròpia condició humana i ho hem concretat en un mot -xovinisme- que es popularitzà gràcies a un obscur soldat francès -Nicolas Chauvin- que, pel seu entusiasme vers Napoleó, va convertir-se en el seu més gran (i, per tant, desmesurat) panegirista. El fet és que en aquests casos, i gràcies a l'abandó de qualsevol mena de distanciament crític del personatge o de l'obra que lloam, els homes solem caure molt fàcilment en el pecat contrari del que sovint practicam respecte d'aquelles altres persones

(intel·lectuals, artistes...) que, com a conseqüència de la seva actitud no condescendent i, per tant, no *entregada*, són acusats de “traïdors”, o, si més no, de “renegats de lo nostre”. És a dir, de renegats d'allò que, teòricament, constitueix la suposada “essència” del nostre propi *way of life*.

-A veure si l'entenc –em diu la professora. ¿Insinua vostè que alguns escriptors o artistes que són força ben vists per la gent, poden ésser, en realitat, uns papanates, mentre que d'altres, de més valuosos, poden (i solen) ésser criticats?

-El que jo li vull dir, simplement, és que el papanatisme xovinista (i digui-li vostè com vulgui: catalanisme, espanyolisme, menorquinisme, bonciutadellenquisme o, fins i tot, alaiorenquitat) no avalua la qualitat intrínseca de l'obra realitzada per l'artista o l'intel·lectual. El que realment aprecia són les conseqüències que pot tenir aquesta obra sobre l'objecte concret que motiva el seu fanatisme esquifit i xaró.

-Posi'm vostè un exemple.

-Li'n posaré un que em sembla inobjectable. Per al xovinista irlandès, James Joyce no és realment estimat per la qualitat literària del seu *Ulisses* (que, naturalment, no ha llegit), ho és, simplement, perquè l'aventura de Leopold Bloom ha significat una mitificació d'Irlanda. I això és -no ho dubti- el que irritaria Joyce.

-Bé, des d'aquest punt de vista...

-Encara li'n posaré un altre. Franz Kafka, la vàlua del qual avui tothom reconeix, no sols va ser mal vist pels seus compatriotes, sinó que va ser fins i tot menyspreat. I això perquè Kafka representava gairebé tot el que més odiaven els xovinistes del seu entorn social: parlava (i escrivia) alemany entre els txecs, era jueu entre els alemanys i els txecs, i era txec enmig de l'Estat austrohongarès. Representava, doncs, tres humiliacions d'ordre històric. Era un marginat.

-Tanmateix, com ha escrit el senyor Tomeu Gili, Jonathan Swift triomfà.

-Sí, té raó, Jonathan Swift va triomfar. De fet, quan l'escriptor i degà de la catedral de Dublín va morir l'any 1745, els dublinesos desfilaren davant del seu fèretre al llarg de dos dies. Però el més curiós és que Jonathan Swift va viure també (com tants altres intel·lectuals) una relació d'amor/odi amb Irlanda molt particular i que convé conèixer. En realitat, la infelicitat Irlanda sempre exasperà Swift, que -infructuosament- provà de fer fortuna a Anglaterra. I quan l'any 1726 retorna a Irlanda indignat i amb la clara sensació d'haver fracassat a Londres, ell mateix descriu aquell viatge com “un pas a la terra que odio”. I les paraules “descontent” i “tedi” són constants a l'hora de referir-se al seu país. Sense anar més enfora, en un assaig sobre Dublín, Valentí Puig ha dit:

Sus escritos a favor de la independencia económica y política de Irlanda [es refereix als de Jonathan Swift] le otorgan un lugar privilegiado en el panteón de la mitología nacional cuando de hecho son el lamento airado de un angloirlandés humillado al verse identificado por los ingleses como un simple irlandés. Él mismo se refiere a Irlanda como “el país más miserable de la tierra”, y escribe también: “Supongo que nadie odia y detesta este reino tanto como yo”.

En definitiva, que l'escriptor i clergue, l'assagista i polític que fou Jonathan Swift -heroi mític del segle XVIII irlandès- retornà al seu país a contracor i va viure-hi sempre amb l'amargor d'un orgull i d'una ambició que, al seu entendre, haurien merescut més alts destins.

-És a dir, segons vostè, que molts dels que avui tenim com a herois nacionals, foren menyspreats i maltractats en vida -i, naturalment, la seva obra fou poc considerada-, i que alguns dels qui triomfaren -com Swift- en realitat es trobaven absolutament a disgust en la seva pell...

-Sí, alguna cosa d'això hi ha, encara que tampoc no podem construir amb aquests materials una teoria absoluta.

-Digui'm, doncs, què hauria de fer, en opinió de vostè, un escriptor que vulgui -en vida- esser ben considerat.

-Aquest té dos camins: un, extraordinàriament difícil i perdurable. L'altre, d'una facilitat aclaparant, però efímer. El primer consisteix a ser allò que, en futbol, en diuen un *crack*, és a dir un intel·lectual, un escriptor, un artista que aconsegueixi un èxit tan aclaparant que ofegui, per ell mateix, qualsevol intent de discrepància (aquest seria, per entendre'ns, el cas del baríton Joan Pons entre nosaltres).

El segon camí és, en canvi, força més fàcil i, sobretot, més segur, malgrat que amb els anys s'acaba esvanint de manera inevitable. Implica de fer una obra mediocre (que això no té importància), que sigui, però, del tot conformista, políticament correcta, socialment adequada als gustos generals i absolutament acrítica. Una obra que faciliti, per tant, l'actitud del panegirista papanates que abunda per tots els verals. I si vostè es resol per aquest darrer camí, no ho dubti ni mica: declini opinar sobre qüestions compromeses; afanyi's a fer crítiques d'art (i de tot el que calgui) com les que es publiquen normalment per aquí; maldi escriure articles vessant encens i lloances malgrat que els personatges que lloï siguin d'una gran vulgaritat; defugui tota mena d'anàlisi crítica; repeteixi cada matí -i escrigui-la sempre que pugui- la frase següent: "som els millors, que d'això no hi ha dubte"; i accepti com a propis i habituals els mots "extraordinari", "magnífic", "colossal", "brillantíssim" o "inaudit"; i frases com "ha estat una cosa mai vista". I jo li asseguro que vostè serà en poques setmanes una persona absolutament respectada i rebrà cartetes d'amor que diran: "Oh, és vostè un escriptor excepcional!"

-La veritat... Pel to que ara empra, tenc la impressió que no està molt d'acord amb el camí aquest que descriu...

-Miri, senyoreta: el comte de Lautréamont va escriure que

el poeta [i el mateix hauria de dir-se de tot escriptor] ha d'esser el ciutadà més útil de la seva tribu.

Doncs bé, agafant aquesta frase en defensa de la seva pròpia literatura, Kafka -de qui hem parlat abans- va dir al seu amic Janouch:

Els poetes intenten empeltar en els homes uns ulls altres, per a transformar d'aquesta manera la realitat. Per això són elements perillosos per a l'Estat, perquè volen *transformar*. En canvi, l'Estat i els seus addictes només aspiren a *romandre*.

I jo hi estic ben d'acord. No sé si m'entén.

-Sí, potser sí. Em faig una idea... vagament.

ELS LECTORS

-Vostè m'ha parlat dels escriptors. D'aquells que, en definitiva, fan una producció intel·lectual o artística. Però... i els lectors? No tenen alguna cosa a dir els lectors respecte de l'obra que d'altres han fet?

-Oh, sí!, naturalment. El lector és indispensable per a tot escriptor. És més, sense lector no hi ha escriptor possible. De la mateixa manera que sense un perceptor de la bellesa estètica d'una obra d'art (sigui aquest comprador o simple espectador, que això no té importància), aquella obra no té raó de ser.

-Potser que vostè exagera -em diu la meua interlocutora-. L'art, l'obra d'art (la pintura, el llibre...), bé deu tenir un valor per ella mateixa.

-No ho sé exactament. Però agafi vostè un llibre i digui'm: Què és l'objecte que té a les mans?

-[...]

-Doncs miri, un llibre -parlant físicament- és un feix de paper enquadernat, més o més gran, més o menys pesat, més o menys bonic, que té impreses les pàgines. Un objecte sense cap valor intrínsec que bé podria servir per a equilibrar una taula que tingués una pota més curta que les altres i res més. Vull dir amb això que un llibre només cobra valor quan, com a producte intel·lectual que és d'una persona determinada, es posa en contacte amb una altra persona que comença a llegir-lo i el vol assimilar. És aleshores -i només aleshores- quan es produeix la comunicació entre l'escriptor i el lector que entren en contacte mitjançant aquell producte intel·lectual. El miracle de l'obra d'art es produeix, doncs, només quan aquesta comunicació és possible. El cercle, per tant, sempre el tanca el lector amb la lectura del llibre.

-Així, doncs, vostè no creu en l'escriptor que escriu per a ell mateix, i tampoc en el pintor que pinta dins la seva cambra i mai no mostra a ningú el seu producte.

-Bé. Diguem d'entrada que en qüestions com aquestes la dogmàtica no és una bona companya. Deixem-la, per tant, en mans dels polítics i dels prebostos de totes les religions. Ara bé, si em força a pronunciar-me li diré que no crec en els escriptors que escriuen per a ells mateixos, com no crec tampoc en els pintors que no volen mostrar la seva obra d'art. Una altra cosa molt diferent és que hi hagi escriptors (o pintors) que, conscients de les seves limitacions

intel·lectuals o artístiques, tinguin una adequada prudència que els retregui a l'hora de publicar o d'exposar.

-Per vostè, el lector és, doncs, fonamental.

-Sí, és fonamental. I deixi'm ara que li llegeixi el raonament d'una escriptora que admir, d'una dona forta que no fa molt va passar per un tràngol important, la mallorquina Maria Antònia Oliver. Diu:

L'escriptor és el motor de la literatura, però sense lectors que fan funcionar aquest motor no existiria la literatura. D'un llibre se'n poden fer tantes lectures com lectors tenguí aquest llibre al llarg dels anys, al llarg dels segles. No hi ha modes que hi valguin, ni tendències, ni edats. La literatura és comunicació; fins i tot m'atreviria a dir que és comunió. I aquesta és la grandesa de la literatura: una comunió a través d'una obra que es fa i es desfà segons la personalitat de cadascú. Un escriptor de veritat mai no diria -si és que diu la veritat- que escriu per a ell mateix.

-Si seguim aquest raonament, haurem de concloure, per tant, que el lector és el que dictaminarà la bondat o la dolenteria del llibre.

-Bé, aquesta conclusió l'haurem de matisar, evidentment. Vist des del punt de vista subjectiu, no hi ha dubte que la primera avaluació de l'obra la farà el lector en tancar la darrera pàgina del llibre. Dirà: "Aquest llibre m'ha agradat molt." O bé: "Aquest llibre em sembla il·legible." Perquè és evident que qualsevol producte intel·lectual o artístic provoca una reacció en la persona que s'hi acaba d'enfrontar. Qui, davant d'una pintura -davant de qualsevol pintura- no experimenta alguna emoció? Qui, després d'haver llegit un llibre -qualsevol llibre- no en té una opinió al respecte? I el lector podrà dir, evidentment: "Aquest llibre *m'ha* agradat. Aquesta pintura *m'ha* semblat bellíssima". Ara bé, aquest sentiment -que és indefugible i, sobretot, indestruïble de la nostra realitat personal, no comporta, però, un judici *definitiu* sobre la bondat o la dolenteria de l'obra.

-Sí, ja ho sabem, "*sobre gustos no hay nada escrito*", com diu el *refranero español*.

-Oh, no!, amiga meva. Sí que hi ha cosa escrita. Tones i tones de paper escrit al respecte. Quantitats immenses d'anàlisis més o menys objectives. Notabilíssims esforços raonats de distanciament crític. I també, malauradament, ingents quantitats de bestieses dites a l'engròs.

-Així, doncs, el lector...

-Perdoni'm que la talli en el seu raonament, però deixi ara, sisplau, el lector -del qual ja hem parlat i, com ha vist, hem situat en l'eix vertebral de tota obra literària. És evident que entre el lector i l'obra -entre tot lector i tota obra literària- s'haurà produït una comunió més o menys satisfactòria que tanca un dels pocs (o dels molts) possibles cicles vitals que té (o tindrà) el llibre en cada lectura. Això és una cosa. I és, sens cap mena de dubte, una cosa important. Ara, però, cal donar una altra passa i hem de decidir -o, si més no, hem de parlar de- la bondat *objectiva* de l'obra en qüestió. I això -diguem-ho d'entrada- sobrepassa el lector individual i concret. Fins i tot sobrepassa molts possibles lectors, individuals i concrets, encara que aquests

tenguin coses a dir, i encara que d'aquests depengui, en realitat, l'èxit o el fracàs (editorial) de l'obra.

-No sé, però em sembla que vostè es contradiu.

-No n'estic tan segur. Guaiti, sinó, i respongui'm aquesta pregunta: Creu, vostè que l'*Ulisses* de Joyce és una obra literària cabdal?

-La veritat, amic meu, no en tenc una opinió prou formada. Tanmateix, sembla universalment reconegut que és una obra capital en la literatura d'aquest segle.

-Bravo! Aquesta és la resposta que donaria qualsevol persona de seny. Fins i tot jo la donaria, que vaig llegir-la fa tres estius (només tres estius), i ho vaig fer amb un llibre del professor José María Valverde al costat, per tal que aquest em fes entenedors i suportables aquells llarguíssims (i abstrusos) capítols. I -cregui'm- vaig acabar amb un complex de penitent que no ho vulgui saber. Cada capítol era com una autoflagel·lació. Però jo... pataplaf! cop de flagell i pàgina darrera pàgina, fins a set-centes vint-i-vuit pàgines d'una lletra petita que no acabava mai.

-I...

-Doncs miri, el sacrifici gens recompensat que em va provocar aquella lectura, també m'ha portat al convenciment que l'obra és capital per a la literatura del segle XX.

-És a dir que el gust dels lectors no ho és tot... segons això.

-No, en efecte, el gust dels lectors no ho és tot. I això malgrat que no compartesc aquella visió elitista, pròpia de certs intel·lectuals, que menyspreen d'entrada tot allò que abelleix al gran públic. Miri, sense anar més enfora, Charles Dickens fou un escriptor extraordinàriament popular a l'Anglaterra del seu temps. I ningú no dubta avui de la seva qualitat literària. En cavi, don José de Echegaray, un dramaturg espanyol que compartí el premi Nobel amb el gran poeta Frederic Mistral, avui és del tot oblidat i la seva obra no té cap prestigi.

-Bé, no sé què he de dir-li. Tot això em sembla molt complicat.

-I ho és. No en tenguí cap dubte. Per això hem quedat al principi que la primera premissa per a discutir d'aquestes qüestions és d'oblidar tots els dogmes. La qual cosa, però, no vol dir bescantar els raonaments, ni defugir els estudis, ni tampoc oblidar les experiències de la gent... que en sap més.

-Bé, deixem-ho aquí per avui.

-Sí, deixem-ho aquí per avui, que els lectors -en un article sobre "els lectors"- també han de dir-hi la seva.

LA POLÍTICA

Excitat, amb els ulls esbadellats i els músculs de la cara tensos, un senyor de l'*Opus Dei* o de *Comunión y Liberación*, que no ho sé exactament, m'atura al bell mig de la plaça i em diu:

-No tenc res a dir de les matèries que tracta en els seus escrits. Allà vostè amb les seves cabòries. Però aquesta setmana, quan el Parlament ha estat a punt de cometre una il·legalitat i una immoralitat intolerable amb l'intent d'ampliar la llei que regula l'avortament al nostre país, no és hora ja que parli clarament de política? O és que això a vostè no l'afecta? Perquè digui'm: És que el Parlament pot vulnerar amb la llei el dret natural?

-Uf! -li faig una mica astorat-. Vostè m'atabala amb les seves preguntes. A més, no és que a mi no m'agradi parlar de política. El que a mi em cansa és fer-ho a l'estil habitual -vull dir el que s'empra sovint als diaris (que si el PSOE és això o allò, que si el PP és allò o allò altre, que si dret, que si tort...) però no tenc inconvenient a parlar d'aquestes qüestions si ho feim a nivell conceptual i no ens movem, per tant, del camp de les idees.

-Aquesta és, doncs, l'ocasió, perquè no em negarà vostè que hi ha una llei natural i que aquesta diu "no mataràs".

-No, jo no dubt de l'existència d'aquesta llei natural impresa en els nostres cors. El problema, però, és que la lectura d'aquesta llei interior no és fàcil i l'home sovint té problemes quan vol extreure d'aquesta norma un codi concret (dels que es poden escriure) que sigui acceptable *per tots*. I això, perquè no resulta gens fàcil destriar, en aquesta operació, els preceptes de la llei (que tenen, per tant, validesa universal) d'allò que és, només, el substrat de la cultura en la qual l'home es troba inserit.

-Vostè diu això, però el papa actual, citant el Concili, ens ha dit que l'encàrrec d'interpretar autènticament la paraula de Déu, escrita o oral, ha estat encomanat al sol Magisteri viu de l'Església, l'autoritat del qual és exercida en nom de Jesucrist. I ha afegit, perquè no en tinguéssim cap dubte, que d'aquesta manera l'Església, amb la seva vida i el seu ensenyament, es presenta com a columna i fonament de la veritat, també de la veritat sobre l'obrar moral.

-No pretenc qüestionar aquests mots del Sant Pare, amic meu, només vull observar la dificultat real que té i ha tingut històricament el Magisteri de l'Església per a destriar el que és llei natural del que són additaments culturals que sovint s'han confús amb aquella. Miri críticament la història de l'Església i digui'm: quantes vegades no ha predicat aquest Magisteri com a essencials de la fe aspectes que, amb el temps, s'han revelat com a productes estrictament culturals i, per tant, efímers? De Ptolomeu a Copèrnic... quants atropellaments injustos va cometre l'Església en nom d'una llei natural (o divina) que finalment ha resultat que no era ni una cosa ni l'altra? Vostè ha al·ludit ara mateix al *dret a la vida* com un d'aquests drets derivats de la llei natural impresa en els nostres cors, un dret que les lleis positives de l'home mai no podran contradir. I és en base a això que definim (i ho dic en primera persona) l'amoralitat absoluta i intrínseca de la pena de mort i de l'avortament provocat. Però, si aquesta afirmació és correcta, com s'explica que durant centenars d'anys l'Església hagi cregut que era just i necessari condemnar a mort els heretges? Jo li ho diré: Simplement, perquè el context cultural on s'inseria aquesta llei natural immutable així ho tenia (equivocadament) entès.

-Miri, tot això que em cita vostè és aigua passada que l'Església ha superat de fa temps. I no em deu voler dir a hores d'ara que l'avortament provocat no és un atac directe contra una vida innocent.

-No, en efecte, no li ho vull dir, perquè això ho veig com vostè. M'ha de permetre, però, que li observi una cosa: Si el *dret a la vida* és sagrat i derivat de la llei de Déu -que ho és, que no ho dubt-, per què l'Església continua acceptant la possibilitat d'aplicar en determinats supòsits la pena de mort? És cert que avui l'Església matisa molt aquest punt (*Catecisme de l'Església Catòlica*, 2266), Però... per què matisa l'Església? és que ho fa perquè s'ha modificat la llei natural? No, ho fa, simplement, perquè els homes no hem assumit encara del tot -en el marc de la nostra cultura- que la pena de mort és una alternativa *en tot cas* inacceptable. Per això el *Catecisme* l'accepta en supòsits determinats, com també l'accepta la Constitució espanyola, i això malgrat que Joan Pau II ens diu (*L'Esplendor de la Veritat*, 67) que els preceptes morals negatius, és a dir, els qui prohibeixen alguns actes o comportaments concrets com a intrínsecament dolents (i el “no mataràs” és un d'aquests), no admeten cap excepció legítima. Arribarà, però, un dia que l'home avançarà culturalment en aquest camp (així ho esper, almenys), i llavors els Estats i també l'Església ens diran que la pena de mort és dolenta intrínsecament, és a dir *en tot cas*. La llei natural serà la mateixa, però els homes ens haurem després d'un bagatge cultural que ens impedia de veure clarament que la pena de mort era nefasta *per se*.

-Bé, jo puc acceptar que l'Església -com vostè i com jo, no ho oblidí- és també pecadora i, per tant, imperfecta. Però... és que els cristians no tenim el deure de lluitar contra una legislació que afavoreix l'avortament? Més encara, és per ventura legítim que una llei positiva contradigui una norma moral tan i tan clara?

-I tant que hem de lluitar! D'això no hi ha dubte. Però ho hem de fer sense perdre de vista una cosa: que les lleis humanes, les que fan els Parlaments, sempre són i han estat lleis positives. I mai aquestes lleis han estat -ni han volgut esser- la traducció directa i immediata d'una llei natural que és, per definició, única, universal i immutable. Ans són -i volen esser- el producte d'una determinada concepció del món, un producte cultural, en definitiva. La llei ha estat històricament la concepció que del món en tenia el monarca (dins les monarquies absolutes), i ara és (en les democràcies) la que en tenim els ciutadans del país. És cert que durant les monarquies absolutes el monarca creia interpretar la llei divina. Però basta observar les lleis que regien el món per veure que Déu no podia rebaixar-se a una paròdia tan basta. L'home liberal és, tanmateix, més humil. No creu ja que la sobirania ve de Déu, sinó que es limita a constatar que aquesta radica en l'home (en el conjunt d'homes i dones que configuren un poble) i per això intenta que les lleis (en la democràcia) siguin, no la voluntat de Déu, sinó el reflex dels *llocs comuns* a què ha arribat una societat determinada.

Les lleis, per tant, sempre són i han estat -només i exclusivament- el reflex jurídic d'aquest *consens social*. I ho han estat (i ho han de continuar essent) perquè és aquesta l'única manera de propiciar una convivència en llibertat entre els homes, sense imposicions dels uns

sobre els altres. Així doncs, només des d'aquesta posició de respecte a les conviccions dels qui no pensen com noltros, els cristians podem i hem d'enfrontar-nos a la regulació de la pena de mort i de la despenalització de l'avortament. Miri, amic meu, a mi no m'agrada que la Constitució espanyola permeti la pena de mort en cas de guerra. I em provoca seriosos dubtes morals la despenalització de l'avortament. No m'agraden cap d'aquestes dues possibilitats constitucionals perquè, tant l'una com l'altra, contravenen un principi moral que m'és força estimat: el que fa referència al *dret a la vida*. I així he de dir-ho clarament. I fan bé els bisbes de defensar aquest criteri com a dirigents que són de l'Església de Déu. Però ni els bisbes, ni jo, ni vostè, podem *exigir*, en nom de la llei natural -i menys encara de la fe-, que la Constitució es modifiqui en aquest punt o que el Parlament deixi de legislar aquestes matèries dins el marc constitucional. Podem defensar, això sí, les nostres creences, i hem de fer-ho amb convicció, però no podem negar a l'Estat atribucions per legislar d'acord amb les conviccions de la majoria, per molt que les lleis produïdes colpegin sentiments i creences que ens són fonamentals.

-No sé què he de dir-li, vostè em confon. Respongui'm, però, a una pregunta: Què hauria votat ahir vostè al Parlament? I també: Què diria ara si el resultat de la votació –que fou contrària a l'ampliació de les causes d'avortament legal- hagués estat diferent del que finalment va produir-se?

-Li ho diré clarament: jo hauria votat “no” a l'ampliació de l'avortament legal. Però si el resultat no m'hagués estat favorable, continuaria dient-li el mateix que ara li dic. Exactament el mateix.

ELS POLÍTICS

L'aire humit de finals de setembre ha refrescat una mica. El terra mostra ja els símptomes de la pluja que ha caigut durant la nit i el sol, en sortir, ha contemplat l'univers amb un aire displicent, com si tingués consciència que el seu regnat, després de l'estiu, es troba ja en declivi. Ha guaitat suaument, estoicament, com a disgust, i uns núvols encotonats i grisosos l'han cobert d'ombra. Tanmateix, ell no s'ha resignat i, amb una feina de sapa constant, encara que poc perceptible, ha acabat imposant-se. Sí, l'estiu s'ha acabat, certament, però la tardor amb prou feines arriba. Tot es transforma lentament, dolçament. La natura no fa salts, com ens recordava Spinoza, el filòsof jueu d'Amsterdam. Tot s'esdevé ordenadament, com amarat de substància divina: “*Deus sive substantia sive natura*”, ell concloïa.

No sé exactament per què estic parlant de Spinoza. O potser sí. Tal vegada perquè en el seu tractat de política, el filòsof reivindica la bondat de la vida en comú:

Sense una ajuda recíproca, els homes a penes poden conduir llurs vides ni cultivar llur esperit. Així el dret natural que és propi del gènere humà no pot concebre's sinó allí on els homes tenen una organització jurídica en comú: allí on poden, conjuntament, reivindicar terres per habitar-

les, protegir-se, rebutjar tota violència, i viure d'acord amb els criteris de rectitud que té llur comunitat.

En el fons, doncs, Spinoza feia un cant a la vida en comú, a la ciutat, al primer gran nucli de vida convivencial entre els homes. No debades el nom grec de ciutat és *polis*, i d'aquí que la política sigui l'art de governar la ciutat. Per això creu Spinoza que

l'home dirigit per la raó és més lliure dins la Ciutat, on ell viu segons la regla comuna, que no pas dins la solitud on ell no s'obeeix si no a ell mateix.

Per tant, la vida ciutadana, la vida a la *polis*, la vida ordenada políticament és -segons creu- molt superior a la vida solitària. I això és ben curiós perquè, mentre en la tradició mística d'arrel cristiana, el desert (la solitud) -entès com un lloc d'harmonia i de despullament del que és inessencial- significa el retorn a l'interior de l'ànima i, en definitiva, a Déu; en la "Política" de Spinoza, el desert és el lloc de l'aridesa, de la buidor, de la mort; mentre que la ciutat és el lloc de l'harmonia, de l'organització política, la que fa possible de viure conjuntament i, alhora, humanament.

-M'encanta sentir-lo parlar de política -em diu el polític aquell tan influent del qual vaig parlar en temps de Quaresma. Sí, aquell que havia decidit sacrificar-se un cop més i presentar-se novament a les properes eleccions.

-No sap com em satisfà aquest elogi, provenint -com prové- d'un personatge tan important com ara vostè -li responc en un afany de cortesia.

-Jo, la veritat... fa dies que el cerc per tal d'explicar-li la bondat del nostre programa electoral, un programa -no ho dubti- que transformarà sense trencaments innecessaris (vet aquí la necessitat d'un cert continuisme), la faç de la nostra Comunitat autònoma.

-Oh!, em deixa vostè bocabadat. De tota manera li vull recordar que no som Spinoza. Ni som, tan sols, un filòsof. És més, pas sovint per esser un ciutadà desencantat i, ja que hem de sincerar-nos, li diré que quan un visionari (sigui aquest polític o prevere) em promet un futur esplendorós, jo m'aferr al present com una petgellida...

-No, amic meu, no es tracta d'açò -em puntualitza el polític-. Que noltros som homos de seny, no somiatruites. Sense anar més enfora, vostè coneix el meu historial i pot judicar-lo. Som un homo moderat i de procedència modesta. Un homo que vaig afiliar-me tot d'una a AP, quan aquest era un partit gairebé extraparlamentari. Vaig esser sempre fidel a don Manuel. Després al senyor Herrero de Miñón. Més tard, naturalment, a Hernández Mancha, i he estat, som i seré sempre fidel a José María Aznar. I pel que fa a ca nostra, mai no ha de dubtar de la meua fidelitat a Gabriel Cañellas, aquest gran president que ens ha governat durant quinze anys. I a Cristòfol Soler, que era -i açò a vostè li ha d'agradar- molt catalanista i, si no ho record malament, va encarregar-li a vostè d'escriure un llibre -magnífic llibre, per cert!- sobre la nostra Comunitat autònoma. I quan Cristòfol Soler va deixar el govern, vaig prometre fidelitat absoluta

al seu successor, el senyor Jaume Matas, que ens governa amb mà forta i cor generós. I també als senyors Verger i Cañellas, que són (ara per ara) els qui estiren els fils del partit.

-Oh, si!, que ja ho veig, és vostè un home de fidelitats absolutes. Un home en el qual tots podem confiar.

-Bé, idò, com li deia, el pla aquest que ara maquina Aznar no pot esser més perfecte. I, a més, necessita l'ajuda de tots. És -diguem-ho d'entrada- un pla ambiciós, de gran estadista. Ell -ja ho sabem- és un homo senzill, gens donat a la parafernàlia. Potser fins i tot massa poc, i açò és el que el fa impermeable a les enquestes. No és, ni molt menys, com Felipe González, el bocasses aquell que va crear el GAL -eh, quin desastre!- un GAL, açò sí, que ens feia feliços cada cop que matava un *capullo* de l'ETA, i que ens ha fet més feliços encara quan els jutges han condemnat l'exministre corrupte i tota la cúpula que amb ell dirigia Interior. Bé, com li deia, Aznar, segons sembla, ha dissenyat una política nova que aquests dies comença a aplicar. I ho fa lentament, però de manera segura, amb una total convicció. Primer va treure aquell bocamoll que havia fet portaveu i ha posat en lloc seu un polític pactista, un català. Digui'm vostè què li sembla. I no és sols açò, que està preparant la sortida d'Álvarez Cascos de la secretaria general del partit, i vés a saber si no el traurà també del govern. I ho ha dit clarament per a tots els qui ho vulguin entendre: "canviarem de persones, canviarem de política, ens obrirem cap al centre, serem un partit moderat."

-Oh, em sembla fantàstic!

-Sí, és fantàstic: "Canviarem de persones, canviarem de política, ens obrirem cap al centre, serem un partit moderat" -que li ho repetesc altre cop, perquè em sembla que val la pena escoltar-ho.

-I digui'm... si no és demanar massa: "Com ho farà, tot això, el senyor Aznar, a la nostra Comunitat autònoma?"

-Aquest és el punt que ara volia explicar-li.

-Ah!, expliqui'm, expliqui'm!, que em fa saliva a la boca de tantes ganes que tenc d'escoltar-lo a vostè.

-Miri, aquí, entre noltros, ho farà a través meu. Jo he de ser el polític cridat a guiar aquest viratge, aquest pas cap al centre, aquesta renovació de la vida política i, sobretot, de la gent. Però... és que no ho veu? Ens fa falta gent nova, gent que no tenguí cap connexió amb el passat, amb els polítics corruptes o, simplement, amb els que ja s'han cremat per l'acció del govern. Sí, cares noves! Açò és el que ara volem: cares noves que facin creïble una política centrada, novella, carregada de seny.

-M'admira el seu raonament. I, vés a saber per quina raó, em recorda el text d'un diàleg de Pierre Drieu la Rochelle amb el qual vaig topar-me no fa massa dies. Drieu la Rochelle fou, com sap, un escriptor francès col·laboracionista, que dirigí la *Nouvelle Revue Française* durant l'ocupació dels alemanys. Fou, tanmateix -ho hem de reconèixer-, un gran escriptor, l'obra del qual podem situar entre Céline, Malraux i Montherlant. El diàleg aquest a què ara faig

referència té lloc entre un diplomàtic italià, cosmopolita i sense cap compromís ideològic, i un militant comunista grec amb el qual l'atzar ha posat en contacte:

La política es dura o no és política [li diu el diplomàtic]. Per a triomfar-hi cal tenir ambició, perseverança, gust per a exercir l'autoritat i, bàsicament, cal saber trair-ho tot llevat de la idea que hom s'ha fet del propi destí.

-I a què treu cap tot açò! -em fa, estranyat, el polític-. Que jo no li parl de la vella política. Que jo ara li parl, precisament, de renovació.

-Ah sí!, és ben cert, de renovació, que ja me n'oblidava. “*Se vogliamo che tutto rimanga come è, bisogna che tutto cambi*”, va escriure Giuseppe Tomasi di Lampedusa a *Il Gattopardo*. Així, doncs, cap problema. Entrem de la mà de vostè en el centre, entrem de la mà de vostè en la renovació.

“VIVE LA NATION!”

Supòs que hi ha moltes maneres de plantejar el problema de la llibertat. Aquests dies, sense anar més enfora, el debat obert entre diferents concepcions polítiques que conviuen al sí de la pell de brau ha plantejat sovint el problema des del punt de vista col·lectiu: el de la llibertat dels pobles per a decidir el seu propi futur. La paraula *autodeterminació* ha estat -està més ben dit- a la punta de la llengua dels uns i dels altres. I el tema és complex ja que hem de fixar, en primer lloc, qui és el subjecte d'aquest dret col·lectiu. Ho és la *pars*? Ho és el *totum* del qual aquella *pars* pretén separar-se per tal d'esdevenir per ella mateixa un *totum* nou i diferenciat? Certament que a aquesta qüestió hi haurà respostes *jurídicament* correctes i d'altres que seran inadequades *jurídicament*. En aquest sentit, basta llegir la Constitució -lloc de trobada *actual* entre els homes i dones d'Espanya- per a destriar les unes de les altres. Però això, que és dir molt, també és no dir absolutament res, perquè el problema que es planteja en aquests debats no és determinar si la qüestió que defensa la minoria és *jurídicament correcta*. Ans es tracta de saber si la resposta que li dóna la Constitució pot alterar-se i substituir-se per aquella altra sense produir un daltabaix en la convivència dins l'Estat.

Si en el camp de la moral i del comportament és ja força difícil d'establir normes d'universal validesa, en el camp constitucional els dogmes són encara més pocs quan es tracta de definir el marc jurídic d'un Estat. La dinàmica política és, en aquest sentit, imparable. I, a més, és també imprevisible, si més no a un termini llarg. I allò que avui ens sembla que no es pot tocar, potser demà mateix resultarà absolutament -i necessàriament- modificable. I s'haurà de modificar.

Avui, l'autodeterminació no és exercitable com un dret de la *pars*. La Constitució, en efecte, no permet que Catalunya, el País Basc, o qualsevol altra Comunitat autònoma decideixi

per se (és a dir, sense comptar amb la resta dels espanyols) separar-se d'Espanya i constituir-se en un Estat independent, o federat, o confederat amb la resta de l'actual territori espanyol. I, per tant, qualsevol decisió democràtica -fins i tot unànime- de la *pars* en aquest sentit, sense tenir en compte el *totum* que formen *els altres* espanyols, seria impossible constitucionalment.

Ara bé, dit això, què hi ha que impedeixi la llibertat d'idees i de pensament en aquestes qüestions? Què impossibilita l'home -alguns o molts homes- de pensar que l'ordre constitucional que ara tenim ha de modificar-se?

El president Pujol ha dit -i ho ha dit per la televisió estatal- que, des del seu punt de vista, Catalunya és una nació i que no ho és, en canvi, Espanya -de la qual no qüestiona l'existència ni tampoc la seva configuració estatal. Doncs bé, aquesta declaració ha provocat grans escarafalls i ha propiciat contundents respostes. El mateix dia, els presidents socialistes de les tres Comunitats autònomes presidides pels socialistes -Andalusia, Extremadura i Castella-la Manxa-, agafant el testimoni que els va deixar Aznar i el PP quan estaven a l'oposició, s'han apressat a signar un manifest en defensa de la igualtat de tots i de la unitat d'Espanya. I han alertat dels perills desintegradors que implica la idea sostinguda per Pujol que, d'alguna manera, participa de la concepció de l'Estat que trobam al manifest de Lizarra signat pels partits nacionalistes bascs, i també a la declaració de Barcelona que, no fa massa setmanes, feren els principals líders nacionalistes de l'Estat espanyol.

Més encara. Avui, abans de posar-me a escriure aquestes paraules, he sentit unes declaracions del president del Senat que contestaven les tesis de Pujol amb arguments trets del calaix constitucional. Que Espanya no és una nació? -es demanava-. Espanya és una nació -continuava dient- perquè així ho expressa clarament l'article segon del nostre text fonamental.

Però... és que no ho sabia, això, el senyor Pujol? Doncs clar que ho sabia. O és que ho dubta el president del Senat i els presidents autonòmics a què he fet referència? El problema no és de saber-ho o de no saber-ho. El problema és que uns i altres no parlen des d'un mateix pla, perquè una cosa és el que diu la Constitució -que mentre no es canviï es pressuposa que és el *lloc comú* al qual arribaren els espanyols que la pactaren, l'any 1978- i una altra molt diferent són les opinions que tenguin i expressin respecte d'aquesta qüestió determinades persones (entre elles el senyor Pujol) que fan i volen continuar fent política. Persones, per altra banda, que, malgrat la seva lleialtat constitucional -i aquesta en el cas de Pujol crec que és indiscutible- no s'amaguen tampoc d'expressar i d'explicar que la seva concepció de l'Estat no és la que s'extreu majoritàriament del text constitucional, sinó una altra de diferent que passa per distingir els conceptes d'*estat* i de *nació* els quals -diuen- no necessàriament són identificables ni superposables.

El concepte de *nació* (que d'alguna manera caldria lligar al de *sobirania nacional*) fou, en realitat, un descobriment del poble francès durant la Revolució -“*Vive la Nation!*” cridaven els marselesos-, el qual s'oposà al vell concepte d'*estat* que s'entenia com a emanació -i era, per tant, indestruïble- d'una monarquia hereditària i absoluta de dret diví. I aquest descobriment fou bàsic per a dues coses: per a configurar un tipus d'estat liberal de dret en el qual la sobirania

nacional ha acabat essent la font de la qual emanen tots els poders públics; i també per a endegar la formació dels estats-nació actuals, al llarg d'un procés que a Europa va desenvolupar-se dins el segle XIX.

Tanmateix, avui la qüestió no és clara. I ho dic no ja des d'una perspectiva ideològica personal (que, en aquest punt, no sabia definir i, menys encara, alinear amb alguna de les dues parts contendents), sinó simplement com a observador de la realitat. I no és clara perquè aquí entrem ja en el món dels sentiments i de les creences. Per tant, en la part més íntima, més respectable i -diguem-ho també- més perillosa de l'home, perquè sovint esdevé la més irracional. I això, simplement, perquè és una part que aviat tendeix a convertir en dogma allò que sovint és, només, un producte ideològic o cultural. I la fe cega en el dogma és la que pot empènyer l'home (tant el partidari de l'autodeterminació com l'altre) a fer barbaritats.

Per tant, té raó el president Pujol quan diu que, des de la seva concepció de la política, Catalunya és una nació i, en canvi, no ho és Espanya. Com també en té el president del Senat quan opina tot el contrari. I aquest en té, no perquè ho digui la Constitució -que això ens porta, com he dit, a un altre nivell dialèctic- ans perquè ell també de dret a creure que Espanya és una nació i a concebre-la com a tal.

I arribats a aquest punt és inevitable citar Eugeni d'Ors, en primer lloc, i Ernest Renan en segon terme. La primera citació fa referència a la resposta -negativa en aquest cas- que d'Ors va donar a la pregunta: què és una nació?. “Ni Paul Valéry, ni el Papa, ni vostè ni jo sabem què és una nació” -digué el filòsof noucentista català. La segona -en aquest cas positiva-, és la que ens dóna Renan quan, davant la mateixa pregunta, observa que el concepte de nació no és un concepte estàtic, ni tampoc un concepte tancat. Ben al contrari, és -diu- “un plebiscit quotidià”, una decisió que hem de prendre cada dia.

I vostè em dirà: Però com s'ha de dur a terme aquest plebiscit? I aleshores jo li hauré de respondre que en aquest punt sí que té importància la Constitució. En efecte, les vies per afrontar aquest debat han de ser les constitucionals, la qual cosa significa que, avui per avui, la *pars* no pot decidir sense comptar amb el *totum*. I això la *pars* ho ha de saber, i ho ha de tenir en compte a l'hora de plantejar les seves reivindicacions si no vol trencar les regles del joc i provocar una dinàmica d'insospitades conseqüències. Però també és evident que els partidaris de mantenir la força del *totum* han de fer un esforç per a comprendre quines són les raons de la *pars*, i, sobretot, per a relativitzar la seva pròpia concepció de l'estat, que no necessàriament ha de ser la derivada dels esquemes que fixa l'estatus constitucional vigent.

Ja sé que és difícil. Perquè l'exercici de les llibertats col·lectives és tant o més difícil que el de les llibertats individuals. Exigeix una finor dialèctica que no és a l'abast de tots els homes. Potser per això són moments com aquest que vivim els que posen a prova la talla dels polítics que governen els estats.

EL TEMPS I LA MEMÒRIA

A *La Muntanya Màgica*, Thomas Mann escriu d'un dia com avui:

L'octubre va entrar com solen entrar els mesos nous; en si, és una entrada completament discreta i silenciosa, sense cap senyal ni rastres de foc, com ara una dòcil lliscada que s'escapa fàcilment a l'atenció si no guarda cap ordre estricte. En realitat, el temps no té talls, quan comença un mes o un any no hi ha cap tempesta ni tocs de clarins, i fins amb l'entrada d'un nou segle només som nosaltres, els homes, els qui tirem salves i repiquem.

El temps no te talls... escriu Thomas Mann i, malgrat això, parlem de dies i de nits, d'anys i de segles. El nostre temps, però, no és sinó un parèntesi entre el qual s'escriu -escrivim- la nostra existència.

-Sí, ja ho veig: vostè pretén, en aquesta llarga sèrie d'articles, analitzar diferents aspectes de la vida amb l'excusa del pas del temps (del temps de l'any, en aquest cas). I, si em permet, li diré que és una idea suggestiva encara que poc original. D'altres autors ho han fet i alguns han reeixit especialment en la seva obra. Pla, per exemple.

-Sí, té raó. Pla ho va fer i amb una especial mestria. I ho va fer, sobretot, en tres obres publicades entre 1953 i 1955: amb *Les hores* (el pas de l'any), amb *Els anys* (El pas de la vida), i amb *Els moments* (El pas de les hores). Així tancà un cicle d'assaig sobre “el temps” l'objectiu bàsic del qual ja ens explicava en el prefaci de la primera d'aquelles obres. Diu:

Com que el llibre està escrit en prosa, no s'acaba de desprendre mai de la realitat terrestre.

Ell, per tant, vol a través d'aquesta obra literària llegir la realitat. I no contradiu -ans confirma- aquesta manifestació la referència culta que fa a les Hores, aquelles antigues divinitats de la cultura grega, perquè, com observa Pla, en els països mediterranis, calcinats pel sol, en els quals la fertilitat de la terra depèn de la pluja, les Hores acaben convertint-se en deesses de la vegetació i passen a ésser les guardadores de la llei natural i d'aquell ordre sagrat que fa esdevenir, en la naturalesa, les mateixes coses en successió immutable. Així doncs, tornem a ser arran de terra. I això pot copsar-se més bé encara en el món rural, és a dir en aquelles petites poblacions que constitueixen -en el temps que Pla escriu aquestes obres- el seu medi. La qual cosa l'anima a afrontar el pas del temps, el que ell denomina “la pressió de vegades dolorosa i insuportable del pas del temps”, convençut que “només els qui senten aquest dolor somort -o agut- saben aprofitar la vida, en el sentit més general del terme”. “*Carpe diem*”, per tant.

-Per ventura em confessa vostè que amb aquesta sèrie d'articles pretén abordar la “realitat” a la manera planiana -diguem-ho així per entendre'ns? És que vostè, a diferència d'altres escriptors més imaginatius, vol tractar també “la realitat” com a concepte literari, com a objectiu immediat de la seva creació?

-Ai carat!, quantes coses demana! És cert, però, que la meua literatura es troba a les antípodes d'aquells corrents literaris que qualifica vostè de més imaginatius, com el “realisme màgic” per exemple. En aquest sentit -i només en aquest- li acceptaria la comparació amb la literatura de Josep Pla, sempre que sapiguem salvar les distàncies, naturalment!

-Així doncs, vostè es defineix com un autor realista...

-Potser que anem en compte amb les definicions, perquè, com a professora que és, vostè sap perfectament que Tolstoi -el cappare del realisme rus del XIX- mai no va acceptar que el titllessin d'escriptor realista. I que Flaubert -el gran Flaubert!- s'indignava cada cop que algú el lloava pel magnífic tractament que ell feia de la "realitat".

-Pla, en canvi...

-Pla, en efecte, era una altra cosa. En el pròleg a *Coses Vistes* (1925), fa una declaració d'objectius en uns moments que ell qualifica de "fase reconstructiva de la cultura i les lletres catalanes", una declaració que aposta per una literatura realista que cerqui "la meravellosa, enorme, misteriosa realitat que ens volta i a la qual donem voltes", una literatura que parteixi del real i en cerqui l'emoció entranyable. I en una nova edició d'aquesta mateixa obra, Pla ens confessa (1949) que

tot el que he escrit fins ara i el que més endavant hauré d'escriure no són més que fragments per a unes possibles memòries de la meua vida.

-Així, doncs -m'interromp la professora- vostè em confirma el realisme de Pla.

-Sí, en efecte, ja que, en la meua opinió, el que Pla vol, precisament, és passejar per la vida del país el mirall aquell de què ens parlava Stendhal, sense cap pretensió de retocar literàriament les imatges que s'hi reflecteixin. Com ell mateix manifesta en el pròleg de la seva novel·la *El carrer estret* (escrit entre 1949 i 1951),

les imatges que l'espill ha reproduït no són pas tocadés, certament, de bellesa ideal. Són imatges absolutament vulgars -aclaparadorament vulgars. No he pas gosat modificar-les, i menys encara retocar-les.

Per això, davant la constatació feta per alguns crítics segons la qual Pla pretén tan sols fer un inventari de les coses del país en l'època present, ell ens dirà en el pròleg de *Llagosta i pollastre* (1952), que no sols considera l'afirmació exacta del tot, ans també la veu com el primer compliment raonat que la crítica li ha fet des que escriu, la qual cosa confirma aquella tesi que defineix l'obra de Pla no sols com un inventari de les coses del país -per emprar una frase seva-, ans també com un passeig vast i profund per la memòria. I és que, com ha dit algú, penso que molt encertadament, el conjunt de l'obra de Pla esdevé unes vastes -vastíssimes- memòries.

-Unes vastes memòries, diu. Potser és això el que també intenta vostè.

-Bé, no exactament. A més, el que jo pretengui no té cap importància. Deixem-ho, en tot cas, per un altre dia i parlem ara de Pla. Perquè el temps -que era del temps que parlàvem, senyoreta, que no ho oblidí vostè- no és tractat per igual en els tres llibres de Pla a què he fet referència. Això ens ho confirma ell mateix quan, a l'"Obra completa", manté *Les hores* com a tal llibre, mentre que engloba en un únic llibre -*Humor, Candor...*- els materials que havien configurat *Els anys* i *Els moments*. Molt possiblement perquè, si bé en el cas de *Les hores*, el

temps -el pas de l'any- és una estructura formal i temàtica que li defineix el llibre (l'ordre cronològic és evident, malgrat que aquest no li impedeix de farcir els articles que el componen amb tot tipus d'opinions, de referències morals o, fins i tot, de divagacions de qualsevulla naturalesa), en el cas d'*Els moments* i d'*Els anys*, Pla -un Pla indiscutiblement i principalment moralista- es proposa com a qüestió bàsica i primordial, d'enfrontar-se al temps com a un paràsit que “viu instal·lat en la nostra mateixa vida, a casa mateix” i que “ho destrueix tot i ens destrueix”. I malda lluitar-hi amb l'única arma de què disposa: la memòria. És, però, una vana il·lusió perquè si la memòria manté, per un costat, la il·lusió de fixesa davant del temps, per un altre -en tant que ens constata els canvis dels moments successius-, aguditza el dolor de la fugida de les hores. Diu:

És el record de les lluminoses hores passades el que ens fa veure la precarietat del present i ens proposa la buida foscor del que vindrà.

I cita Proust:

*Les artères, ayant perdu toute souplesse, avaient donné au visage, jadis épanoui, une dureté...
(Le temps retrouvé).*

Aleshores conclou:

Aquesta és la funció tràgica de la memòria. És una llum de posta incerta, trèmula, agònica, d'un sol que ha passat avall, però suficient per a fer-nos veure l'obra d'usura del temps.

-Metafísica -em diu la professora.

-No, senyoreta, no. Realitat, simple realitat.

-Però digui'm: què li duu a la memòria el pas del temps?

-Oh!, a mi em duu moltes coses.

-Avui, per exemple?

-Avui, per exemple, em porta el record de Josep Tarradellas. Sí senyoreta, sí, de Josep Tarradellas. I li puc assegurar que el que ara li diré va succeir fa disset anys. Els fa, precisament, aquest dies de tardor, de l'*autumne* que diria Ramon Llull, de la primavera d'hivern que deim nosaltres. Sí, en efecte, vaig conèixer Josep Tarradellas l'estiu de 1981, quan ell ja estava retirat de la vida política i vivia al seu pis de la Via Augusta, a Barcelona. El vaig visitar per a explicar-li els motius que m'empenyien a convidar-lo a obrir el curs de l'Ateneu de Maó. Ell m'escoltà en silenci, atentament, i llavors em va dir amb una gran parsimònia: “Accepto”. Res més.

Josep Tarradellas era tot un espectacle. Alt, massís, segur d'ell mateix, estudiadament maliciós, irònic... Es movia sempre pendent dels resultats que volia provocar. El fet és que va arribar a Maó un matí força boirós, a meitats d'octubre, en el vaixell correu de Barcelona. L'acompanyava la seva esposa, Antònia Macià, i duia el seu cotxe oficial, el seu xofer, la seva

escorta i el seu secretari personal. Jo havia decidit d'anar-lo a rebre acompanyat de dos amics venerables: Joan Hernández Mora i Marçal Pascuchi. Amb aquest darrer es coneixien dels anys de la Generalitat republicana. No així amb Joan Hernández Mora que estava il·lusionat fora mida per tractar personalment Tarradellas. Va tenir, però, mala sort, puix aquella mateixa nit va morir la seva esposa. Ell em comunicà la notícia a les set del matí per telèfon, i va dir-me també que no podria acompanyar-nos al moll.

Pascuchi i jo vam anar a rebre Tarradellas i amb ell ens dirigírem a l'hotel Cala Galdana després de fer una petita aturada dalt d'El Toro. Els senyors Casals havien disposat tot el servei en formació a la porta d'entrada. Des del màitre fins al cuiner. Mai no havia vist una parada com aquella! Després, vaig tornar a Maó per veure Hernández Mora, calia expressar-li el meu condol i fer-li companyia una estona. Don Joan no hi cabia. Volia saber com havien anat les coses, quines eren les darreres notícies, què ens havia contat Tarradellas, com l'havíem trobat. Estàvem asseguts dins la sala, just a la vora del fèretre, i jo, després d'expressar-li el condol, li anava explicant tot el que acabàvem de fer. Entre paraula i paraula, les visites passaven i saludaven don Joan cortèsament, compungidament: “Que Déu la guardi més...”, “que al cel la vegem...” “oh!, era tan bona dona!”, i així. Ell, vestit tot de negre, contestava: “gràcies, gràcies... ja ho veu...”. Però entre mà i mà, es girava a mi i em deia: “Digues, digues... conta, fiet. Què t'ha dit en Tarradellas?”

Tot va ésser molt solemne: sobretot la conferència que va fer a l'Ateneu, en un acte que vingué a presidir el ministre de cultura, Iñigo Cavero, al qual també assistí el Governador Civil de les Balears, Jacint Ballester. Francesc Tutzó, aleshores president del Consell Insular de Menorca, va convidar-nos a un àpat de gala a l'hotel Carles III, d'Es Castell, amb les autoritats. I fou en aquell sopar que Iñigo Cavero va explicar-nos totes les gestions per portar el *Gernika* de Picasso des de Nova York. El sopar fou perfecte.

Tarradellas va passar alguns dies amb nosaltres. Tinguérem un dinar llarguíssim a Mongofre on ens explicà la seva versió de la transició política a Catalunya. I en férem també un altre a Cala Galdana, convidats pels germans Casals, ambdós farcits d'històries i d'anècdotes...

Senyor, li vaig dir d'entrada al rei quan va rebre'm per primera vegada, el primer que he de dir-vos és que sempre he estat republicà...!

O aquesta altra:

Coloma Gallegos [aleshores Capità General de Catalunya] va penjar-me el telèfon amb un rònc “¿para qué?” quan vaig dir-li que anava a veure'l a capitania. Una hora més tard, en sortir del seu despatx, s'havia iniciat una amistat entre nosaltres que perdurà tota la vida.

Tarradellas tenia l'esperança (és una impressió meua que naturalment mai no podem confirmar) que el Rei el cridaria davant la crisi d'UCD a presidir un govern de concentració nacional. Segui com sigui, el fet és que escoltar-lo era apassionant. Mai no sabies si et trobaves davant la realitat

o la ficció (el mateix, per cert, que em passava amb Fernando Rubió i Tudurí, un altre amic seu -vull dir de Tarradellas- i de la mateixa època). Perquè -i això donaria, senyoreta, per un assaig sobre “els aspectes complexos del realisme en política i literatura”-, era impossible de saber si allò que deia aquell home era cert o era, en canvi, el producte ordenat i magnífic de la seva capacitat creadora. Uns mesos més tard, Tarradellas ens convidava a Gràcia i a mi a dinar a casa seva, a Barcelona. Ens acompanyà en aquest àpat la seva esposa i la seva filla Montserrat. Al cap dels anys, i sigui quina sigui la versió autèntica dels fets que ell va contar-me, he de confessar-li que he conegut pocs homes amb una personalitat tan exuberant.

-Ha dit que van dinar plegats a Mongofre -em fa la jove professora que ha propiciat tota aquesta conversa-, i ha parlat també de Fernando Rubió, un personatge que ha sortit, per cert, més d'un cop en aquesta literatura seva diguem -si em permet- “realista”, de què parlàvem abans.

-Sí, en efecte, he citat Fernando Rubió i li he parlat també de Mongofre, una finca, per cert, que vostè hauria de visitar un dia d'aquests. Sí, un dia de tardor, quan les aigües de pluja ja han caigut intensament, i han deixat el camí de la finca com una llengua de terra que s'estén entre dos mars. Cregui'm, senyoreta, si vostè hi arriba encara amb la llum del capvespre, hi veurà ben segur uns conills passejant, o unes perdius que voleien perdues. I ho veurà amb els colors d'un sol de ponent irrepitible que pinta d'aram les terres aquelles; un sol que, després, quan s'enfonsa en el cel, deixa tot l'univers d'un to molt grisenc que va opacificant-se fins que és engolit per una boira tan fosca que es confon amb la nit. Sí, amiga meva, un vespre vaig sopar a Mongofre amb Fernando Rubió i amb l'abat de Montserrat, dom Cassià M. Just. Era una nit d'una gran placidesa quan ens reunírem en aquell menjador amb finestrals oberts a tres vents. Els llums, però, no es van encendre aquell vespre, perquè el mecenes havia il·luminat tota la taula amb uns canelobres d'argent que, unes hores abans, algú havia brunyit amb gran delicadesa. Tot era net. Les tovalles estaven brodades per una mà experta i, al mig de la taula, hi havia també una safata amb fruites de l'hort i uns faisans d'argenteria preciosa. Fernando Rubió va distribuir-nos -com ell feia sempre- abans de sopar. Era un ritual que mai no hi mancava a la taula. L'abat va beneir-la després i sopàrem servits per cambrers que portaven una guerrera molt blanca botonada fins dalt (només el maître anava de negre). I tots, amb guants blancs. Va esser assegut a la taula que Fernando Rubió em va contar aquesta història del president Macià:

No et creguis que era Companys. Ni era tampoc Tarradellas l'home que Macià havia elegit per a ser el seu delfí. El seu delfí era jo. Sí, en efecte, era jo. Sempre, però, vaig negar-m'hi. Un dia ell em va dir: “Has d'anar a Madrid on seràs el meu ambaixador plenipotenciari. I no et preocupis, però, per la feina, perquè allí no hauràs de fer res. Et nomenaré un bon secretari que s'encarregarà de tota la intendència. Tu dedica't, només, a fer relacions: dóna dinars i sopars, que això, a Madrid, és la manera millor de fer seguidors i prosèlits”. Jo, però, li vaig dir: “President, per què voleu que vagi a Madrid, si vós ja hi teniu els diputats de l'Esquerra? Envieu-n'hi un d'aquests”. Macià, però, esclafí de rialles: “Els meus diputats! -ell va dir-. Com vols que enviï els meus diputats a fer aquesta política si encara mengen tots amb els dits?”

I no cregui, no, amiga meva, que d'anècdotes podria contar-n'hi la tira. Un enfilall! Fins i tot vaig dedicar a Rubió el capítol d'un llibre... fa temps.

-I ell -vull dir Fernando Rubió- va estar-hi d'acord? -inquirí la professora.

-No sols va estar-hi d'acord, sinó que va convidar-me a sopar altre cop per a dir-me que havia fet curt. Que hauria pogut contar-ne també moltes altres, d'anècdotes. I que, si em decidia a fer-ho, que no m'aturés. Que ell pagaria l'edició... si això feia falta.

-Amb tot el que diu, veig, certament, que ha entrat la tardor...

-Sí, en efecte, el dia s'escurça, s'allarguen les nits i és l'hora prudent per a contar velles històries.

TOTS SANTS

Però... és que no ho veu, amic lector, com el terra s'ha encatfat tot de verd i Menorca reneix de les seves entranyes? Són dies somorts de tardor, temps que convida a la soledat malenconiosa de les hores...

*De la meva polseguera
l'ocell últim s'ha allunyat:
ric, un somni s'exaspera
en mon cor mig esfullat.*

*Més que això no em poden moure
el bell núvol tot retort
i els grans arbres d'or i coure
que s'encenen per la mort.*

Això ho escriu el príncep dels poetes. Però aquí, a Menorca, els arbres no són grans, ni són tampoc d'or i coure, malgrat que l'horabaixa cadenciosa es vesteix també, com he dit, amb una llum tenyida d'aram. Sí, entra el mes de novembre en silenci, tranquil·lament, i les campanes evoquen solemnes el record dels qui ja han passat. És per això que nosaltres, els homes, fileres d'homes i dones amb flors a les mans, caminam pel cós aquest ple de llum que ens duu al cementeri. Oh, els cementeris! blancs i solemnes, solitaris i callats, que cobren vida aquests dies que apunten dret a l'hivern i ens recorden el pas inexorable de les hores.

“...et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi”, diu la versió llatina del Credo, un text escatològic que avui s'ha traduït per “...i esper la resurrecció dels morts i la vida de la glòria”, que és una fórmula més genuïna i, sobretot, força menys compromesa que aquella antiga versió del “Crec en un Déu” que cantàvem quan érem infants i que deia textualment: “crec en la resurrecció de la carn i la vida perdurable”. Sí, en efecte, crec en la

“resurrecció de la carn”, així, tal com sona, emprant una fórmula que resultava força més material, més netament corporal que la de “resurrecció dels morts” a què acab de fer referència, tot i que els morts -entesos aquests com a persones- poden i han de ser contemplats des d'aquest punt de vista dual, tan propi de la nostra cultura judeocristiana: l'esperit i la matèria, l'ànima i el cos, la forma i la substància, l'hàlit i la carn...

De fet, és cert, l'Església en parla més poc, avui, de la resurrecció de la carn, tot i que continua essent aquest un dogma de la fe cristiana. Avui parla l'Església del que és realment essencial -la resurrecció-, que, tot i ésser un concepte incomprendible per a la intel·ligència humana, és sempre més aprehensible aplicat a l'esperit, a aquesta ànima immortal -que o és immortal o no és ànima-, que no pas aplicat al cos físic, a la carn, és a dir, a la nostra realitat material que és essencialment corruptible. “*Memento homo* -diu el sacerdot el dimecres de cendra- *quia pulvis es et in pulverem reverteris*”. És a dir: recorda't que ets pols i que en pols t'has de convertir.

I per ventura vostè em precisarà: “Però el cel, amic meu, no és un *lloc*, que és un *estat*, segons diuen els teòlegs.” Doncs més a favor meu, encara. Perquè si és un estat -l'estat d'unió espiritual i plena amb Déu- no té gaire importància la resurrecció de la carn, d'aquesta carn material que tant estimam i que tant avorrien els místics de l'escola castellana. I també els penitents i els eremites aquells del desert, com sant Antoni, del qual es conta que “*nunquam pedes lavabit nec vestes mutabit*” com a signe de sacrifici i de penediment. I no es posi a riure, no, que aquest és un problema real. Sense anar més enfora, és un problema que va preocupar, i no poc, al nostre Pereira quan, fullejant el *Lisboa*, va llegir una notícia datada a Nova York sobre un yacht molt luxós, els propietaris del qual sortien retratats a la portada. Aleshores,

Pereira va començar a suar, afirma, i va tornar a pensar en la resurrecció de la carn. ¿Com, va pensar, si ressuscito m'hauré de trobar aquesta gent del barret de palla? I l'eternitat li va semblar un lloc insuportable oprimat per una cortina de xafogor boirosa, amb gent que parlaven anglès i que feien brindis exclamant: oh oh! Pereira es va fer portar una altra llimonada”

i decidí d'anar a veure el seu amic capellà, don António, de l'Església das Mercês.

És clar, però, que no ho veu tothom com Pereira. Molt altrament ho contemplava, per exemple, el mestre Amadeu Vives, aquell músic excel·lent que vivia al Maresme, concretament a Sant Pol de Mar. Vegeu, sinó, aquest text del nostre gran prosista:

-Jo sóc catòlic, amic Pla! -em deia intermitentment, i de vegades sense que vingués a tomb-, i el meu consol, la meua força i la meua esperança estan en el catolicisme...

Un dia li vaig preguntar, deixant caure les meves paraules amb indiferència:

-Seria curiós de saber les raons de la seva sòlida posició religiosa...

Vives alçà el cap com si l'hagués picat una vespa. Em mirà intensament amb els llavis closos i serrats, tancant els seus ulls d'ametlla, amb un moviment de nerviositat a tot el cos, i em digué:

-Sóc catòlic per moltes raons, però principalment per la dogmàtica promesa que ens ha fet la nostra santa religió, de la resurrecció de la carn.

-Interpreta aquest dogma -vaig demanar-li- d'una manera literal?

-L'interpreto -digué, ràpid-, no d'una manera literal, sinó literalíssima. Crec que ressuscitarà el meu cos, aquest meu cos tolit i desgraciat, literalment desgavellat, que vostè pot veure, i no em costa gens d'imaginar que tornaré a portar americana, armilla i pantalons i que, si és del meu gust, em podré tornar a deixar la barba, el bigoti...

[...]-Vol dir, per tant, que, si ens convé, tornarem a portar barret de palla...

-Sí, sí. Podrem tornar a portar barret de palla... i no rigui, perquè, encara que el llenguatge sigui tan groller i tan vulgar, la cosa és molt greu. Impossibilitats com estam de sortir d'aquesta vulgaritat, li diré que podrem tornar a sentir cantar la *Marina*, menjar arròs de peix i bacallà a la biscaïna. Humanament parlant, la cosa m'arriba tan endins que arribo a sospitar -parlant sempre arran de terra- que els qui siguin afeccionats al cultiu de les passions de l'amor...

Tornem, però, a la subtilitat dels poetes, perquè -i això no ho oblidí vostè- el gran poeta de la resurrecció de la carn ha estat Joan Maragall. Sí, en efecte, el seu *Cant espiritual* està saturat de fam d'aquest dogma: "...i temo tant la mort!", diu...

Són pocs els poemes que, com aquest de Joan Maragall, expressen el dubte angoixós del més enllà, un dubte terrible que ens evoquen els dies aquests, i ens recorden sovint les campanes amb el seu toc malenconiós i pesant:

[...] *Tant se val! Aquest món, sia com sia,
tan divers, tan extens, tan temporal;
aquesta terra, amb tot lo que s'hi cria,
és ma pàtria, Senyor; i no podria
ésser també una pàtria celestial?
Home só i és humana ma mesura
per tot quant puga creure i esperar:
si ma fe i ma esperança aquí s'atura
me'n fareu una culpa més enllà?
Més enllà veig el cel i les estrelles,
i encara allí voldria ésser-hi hom:
si heu fet les coses a mos ulls tan belles,
si heu fet mos ulls i mos sentits per elles,
per què aclucà'ls cercant un altre com?
Si per mi com aquest no n'hi haurà cap!
Ja ho sé que sou, Senyor; prò on sou, qui ho sap?
Tot lo que veig se vos assembla en mi...
Deixeu-me creure, doncs, que sou aquí.
I quan vinga aquella hora de temença
en què s'acluquin aquests ulls humans,*

*obriu-me'n, Senyô, uns altres de més grans
per contemplar la vostra faç immensa.
Sia'm la mort una major naixença!*

LA PÀTRIA LLATINA

L'escenògraf Giampaolo Zennaro va convidar-me a la funció inaugural de la temporada d'òpera a Toló, una ciutat que podríem contemplar directament d'alguna de les nostres platges del nord si la vista de l'home fos capaç d'abraçar la llunyania. Toló és avui una ciutat mitjana de la Provença occitana que conté un dels ports més importants del país veí i que s'esdevé centre d'una conurbació turística i industrial força considerable. Lluís XV en féu un centre militar i, des del segle XIX, acull l'esquadra francesa de la mediterrània.

Passejar per Occitània és un dels meus plaers favorits, i sempre que l'ocasió se'm presenta, la mald aprofitar. Potser per formació, potser per afició, potser per proximitat geogràfica, no ho sé, però Occitània em fa sentir l'alè inconfusible de la meua llatinitat. Sí, la meua llatinitat... un concepte, aquest, que fou, no diré que descobert, però sí estudiat, mimat i escrit repetidament per un dels nostres intel·lectuals més insignes d'aquest segle, l'arquitecte i escriptor maonès Nicolau Maria Rubió, dins l'obra del qual estic penetrant dia a dia amb una passió continguda, molt suaument, com si no volgués destorbar-ne l'equilibri clàssic i ordenant que traspua d'un cap a l'altre. Possiblement orsià, indubtablement noucentista. Escriu Rubió:

L'element grec, en confondre's amb el romà, va formar una sola civilització, la qual, un cop empeltada al tronc indígena d'occident, donà origen a un esperit particular, l'esperit llatí.

I és que, com ha observat el comte de Sert, el mite de la llatinitat és el nexa de l'obra assagística de Rubió. Per ell, la pàtria és la llatinitat: una manera d'entendre la vida, una manera de ser de la gent, dels pobles assentats a les proximitats del *Mare Nostrum*. Aquests pobles, amb vint-i-cinc segles d'història, ja que els orígens se'n remunten a la presa de consciència d'un mar comú, s'han mantingut units més d'un terç de la seva vida, la qual cosa explica l'arrelament, la cohesió i la permanència de les seves particularitats fins als nostres dies.

El comte de Sert ha escrit que

amb Roma, el mite de la llatinitat adquireix la forma política estable. Rubió és, en efecte, un admirador fervent de Roma. Sota la seva ègida es formà el gran arc litoral que anava des del llevant de la península Ibèrica fins a Grècia. Són els temps de l'Imperi, de la *Pax romana*, edat d'or de la llatinitat.

Gràcies a la unitat política i econòmica del Mediterrani, és a dir, durant aquest període de la història, els pobles es van poder enriquir amb una saba espiritual que prové de l'Orient: el

cristianisme, que més endavant, passat pel tamís de Roma, va donar origen al catolicisme romà, la influència del qual sobre Occident no necessita comentaris.

Per a Rubió, l'esperit llatí conforma el món clàssic, amb el qual s'assoleixen en el món de les arts les cotes més altes de la nostra civilització, i això dóna lloc a la idea de proporció, d'equilibri, de mesura, i és l'origen del bon gust. El món clàssic, intemporal i immutable, esdevé llavors imatge del mite llatí, de la perfecció estètica. No se'n pot prescindir, s'ha de recrear, i aquest és l'ideal de tot artista.

Marsella, Toló, Cannes, Niça... Observ, mar endins, aquestes aigües tan i tan nostres, i contempl, amb Rubió, la necessitat espiritual d'unir aquests pobles del Mediterrani -el que ell en deia *maintenir l'arc litoral*- que és la base de la prosperitat i de la florida de la nostra cultura. Una cultura que, amb la invasió dels pobles bàrbars del nord, va sumir l'Europa occidental en una llarga nit, en un període de foscor en què la península Ibèrica fou unificada pels gots, sempre d'esquena a la llatinitat. I avui, un altre aire tèrbol cobreix aquestes ciutats, aquest territori. I quan dic un aire tèrbol estic emprant, naturalment, una metàfora. Em referesc a la preocupant renaixença del xovinisme, d'aquell nacionalisme francès -exclusiu i excloent- que ha fet renéixer altre cop el mite de l'home superior que veu perillar les seves "identitats nacionals" com a conseqüència d'una emigració provinent del nord d'Àfrica (de les antigues colònies franceses, bàsicament), que envaeix el territori francès i contamina -diuen- amb la seva presència la puresa de la pròpia cultura. La tesi no és meua, evidentment, és de Jean-Marie Le Penn, el carismàtic líder del *Front National*, que ha aconseguit grans cotes de poder a tota aquesta franja mediterrània.

Després de l'òpera, al sopar, he tingut al meu costat Monsieur. Louis Soccoja, Conseller Regional i primer tinent de batle de Toló i delegat de Cultura i Patrimoni de l'Ajuntament de la ciutat. El diàleg amb ell és fluid, vibrant, i gira sobre molts i variats aspectes. Es tracta d'aquella mena de diàleg civilitzat i agradable que poden sostenir dues persones llatines educades, cultivades espiritualment. I tanmateix, m'adon aviat de la ideologia que impregna tot el món cultural del meu interlocutor. És aleshores quan li deman discretament quin partit ell representa.

-*Le Front National, évidemment!* -em contesta. I afegeix tot seguit:- A quin altre partit poden pertànyer els qui estimen l'ordre i la nostra manera de ser?

M. Soccoja és extremadament educat i culte. Professor de llatí i grec, músic i organista, és també militant del Front Nacional de Le Penn. Són tantes les coses que compartesc amb ell, que no puc entendre com és possible que se senti integrat en aquest món cultural i polític que posa barreres al mar i es tanca de manera absoluta en un *vas clos* impenetrable.

Ell s'adona que he reulat davant les seves manifestacions i malda explicar-se:

-Pertànyer al Front Nacional no significa abraçar el nazisme, ni tampoc la xenofòbia racial, però... Com hem de defensar-nos d'aquest allau de persones, d'idees i de comportaments que no faran, sinó, transformar radicalment allò que ha constituït la nostra manera de ser col·lectiva durant tants de segles? És que hem de deixar perdre els nostres valors culturals?

I em demana per la religió, per la família, pels valors de la nostra cultura i de la nostra tradició...

Mantenc també una llarga conversa amb Monsieur Guy Grinda, el Director General de l'Òpera de Toló, que ens va atendre amb una cordialitat inestimable.

-*Une "Bohème" comme il faut* -que li dic cortesament.

-*Bien sûr!* -em contesta. I amb poques paraules m'explica la seva idea de l'òpera: -Mai no oblidem que l'òpera és un *affaire* de la veu al servei d'una partitura musical i no l'ocasió per a certes persones de donar via a lliure als seus fantasmes sovint malsans!

-Així doncs, Monsieur Grinda, res de fantasies, res d'anacronismes, res de modernitats...

-*Ah, la modernité!, mon ami, la modernité!* -que ell em fa-, la modernitat no consisteix a posar metralleres a les mans dels cantants en una obra que passa a l'Edat Mitjana o al Renaixement!

I ha estat arran d'aquesta conversa sobre *la modernité* que, mirant aquell port obert a la mediterrània, he recordat una història que va succeir ja fa temps. Fou a principis de segle, el 1905 concretament. Tricentenari del Quixot. L'any que va fundar-se l'Ateneu. S'havia organitzat una travessa amb llanxes, o més exactament amb petites motores, per a creuar aquest mateix mar: Alger-Maó-Toló era la derrota marcada. I es va endur el premi de tan extraordinària regata una tal Mme Dugast, en realitat una esplèndida senyora que va causar sensació entre la bona societat maonesa d'aquell temps. I és que -segons va comentar-se aleshores- per presentar-se en societat, aquella dona no duia res més que una túnica negra. I davall la túnica negra de Mme Dugast... bé, ja m'enteneu..., es veien certes formes que, en un llibre com aquest, val més no ressenyar. El cert és que allò va ser escandalós i que Mme Dugast -*une femme de la modernité*- va tenir a Maó (ciutat liberal, segons diuen) fama de ser una *frescales*. Però també va tenir un èxit molt gran entre els senyors -i quan dic els senyors vull dir els senyors, naturalment!- que passaven el dia asseguts als sofàs des Dineret o des Casino. Uns senyors, per cert, que no tenien mai fred ni calor, perquè -i això convé no oblidar-ho- els senyors maonesos no duïen abric a l'hivern, i en canvi, sempre portaven jaqueta i corbata a l'estiu. Eren -diguem-ho així- uns senyors isotèrmics. Sembla, per tant, que només Mme Dugast, amb la seva túnica negra, els va descompondre una mica.

LES TERTÚLIES

Les reivindicacions del Camí de Cavalls que aquests dies s'estan succeint a Menorca em transporten, salvant les distàncies, al temps aquell en què tota l'esquerra vivia amb deler l'esperança de sortir, un dia, de la clandestinitat. Fou l'època d'or de recordades tertúlies. Sí, de tertúlies d'hivern, naturalment, en cafès bigarrats i plens de sabor, on l'aroma del tabac es mesclava amb l'olor del cafè, en una flairança inoblidable i torbadora, atraient, que el temps i la memòria sublimen amb perfils fantasiosos i, per tant, magnificants.

Vaig parlar-ne un dia d'abril, de l'American Bar, l'enyorat cafè de la plaça que prengué a la narració el nom de “el Cantàbric”, un cafè novel·lat on l'esquerra somiava assolir el poder. I és que aquell suposat escriptor a què ara faig referència havia traslladat la tertúlia a Solterra, un poble també imaginat de Catalunya. I avui, quan el fred de l'hivern ja s'acosta, passant pel carrer, he observat el foc primerenc que delaten els vells fumerals de les cases, i he albirat en la meva memòria una tertúlia perduda d'aquell entranyable indret. Avui -m'he dit- és el Camí de Cavalls. Abans... Uf!, abans posem que era l'estany de la Coma. Sí, aquell bellíssim estany. El podrien encara salvar d'un procés de destrucció que semblava inevitable?

Mestre Jai del Cantàbric callava assegut a la cadira mentre assaboria lentament una tassa de te. Ell intuïa que mantenir-se en silenci era l'actitud més prudent, però en el fons no entenia la importància que aquells jovenots radicals de l'esquerra semblaven donar a un lloc com la Coma, infestat d'insectes immunds i pràcticament intransitable. Quin mal hi farien allí quatre casetes ben dissenyades i una xarxa de carrers asfaltats? Al cap i a la fi, de l'estany de la Coma ningú no en treia profit, a no ser que penséssim en els peixos que allí habitaven, en les aus que niaven per aquells inaccessibles entorns o en els quatre caçadors *fructíferos* -deia mestre Jai- que s'arriscaven a introduir-se en aquells paratges inhòspits. Ell, però, no s'atrevia a contradir els joves radicals i escoltava els debats sobre l'articulació del pla general que l'Ajuntament, governat pels franquistes, aleshores discutia. Dues vegades havia tractat el consistori del futur de la Coma. Ambdues vegades amb la sala de plens de gom a gom, entre crits i protestes del públic que posaven extremadament fora de punt el batlle Soler i coaccionaven l'actitud d'uns regidors que esperaven el final del mandat com espera un soldat la llicència. Mai no votaren la proposta. “Altres cop no hi ha hagut *clòrum*”, deia mestre Jai, atordit en el fons per la covarda actitud dels regidors franquistes. “Quan jo sigui batlle i tu siguis el secretari de l'Ajuntament -va dir en privat a Pere de Puig- trobarem una solució acceptable per a l'estany de la Coma. Els peixos i els homes no s'han de barallar necessàriament.” I Pere de Puig, que sempre seguia amb posat molt seriós la conversa amb mestre Jai del Cantàbric, va objectar-li, però: “Mestre Jai, com així em fareu secretari si mai no he fet oposicions?” Mestre Jai el mirà a la cara i llavors li va dir contundent: “Quan jo sigui batlle no hi haurà més oposicions!”

A diferència de l'estany que, com a qüestió de debat, no mereixia comentaris compromesos per part de l'amo del Cantàbric, aquest sí que tenia la paraula reservada quan la tertúlia tractava d'una altra matèria aleshores roent: em referesc a la crisi energètica que havia provocat l'enorme pujada de preus del 1973. I és així com el cost de l'energia, la producció del petroli i l'estancament futur del comerç mundial a conseqüència de la crisi provocada pels àrabs, ocuparen llarguíssimes tardes de conversa en aquell entranyable cafè.

Endinsada en un paratge preciós de la Cerdanya, relativament allunyat de Solterra, mestre Jai havia comprat una finca anomenada Galtanegra. Feia molts anys que li havia fixat el seu ull empès per un secret misteriós -que amb ningú no compartia- d'acord amb el qual, en el fons de les humides boscúries de la seva heretat s'hi amagava una font d'energia excepcional i inacabable. Les seves investigacions acurades l'havien portat a la Cerdanya i, més concretament, a l'indret conegut com Galtanegra (una finca de gairebé cent hectàrees que ocupava una zona farcida de boscos i una altra, més rica, de terres de conreu) per una revelació esotèrica que ell havia guardat gelosament. “Les fonts més potents de l'energia hidràulica estan relacionades molt directament amb les *forces del gal*”, repetia enigmàtic mestre Jai i llavors quedava en silenci. Mai no va entendre ningú què volia dir amb això de les *forces del gal*, però

ell no donava explicacions. Somreia, es feia un xic l'interessant i ni dues paraules. I així dies i dies fins que la incògnita arribà a fer irrespirable la tertúlia del Cantàbric que exigí de mestre Jai una confessió del secret sota la velada amenaça de passar-se, en bloc, al Cafè de l'Isard, que era a l'altre costat de la plaça.

Quan mestre Jai accedí a contar la seva teoria, la tertúlia del Cantàbric esclatà en aplaudiments. Però d'immediat va fer-se el silenci per a poder escoltar l'estranyíssima història que li havia tramès feia molts anys un vell ermità que habitava al Pirineu. Doncs bé, segons aquest ermità, uns corrents potentíssims d'aigua subterrània recorrien el subsòl europeu tot formant un triangle invisible que hom podia discernir tan sols per les reminiscències al “gal” que portaven encara els topònims de les finques que les aigües travessaven. Al llarg de tot el perímetre que formava el triangle esmentat, s'hi podia trobar aigua amb escreix, però en un punt molt concret d'aquest gran triangle -punt situat damunt del costat dret, tot mirant en direcció a l'angle més tancat dels tres que conformaven el triangle-, hi havia un lloc de privilegi on seria possible trobar una vena excepcional, portadora d'una deu potentíssima d'aigües agitada que era capaç de generar, per ella mateixa, una insospitada energia suficient per a bastir les necessitats de tot el continent europeu.

L'ermità, però, no li havia explicat íntegrament el contingut del secret, encara que sí alguns dels més importants elements de tan revolucionària teoria. Un dels vèrtex del triangle calia situar-lo a la costa oest de les Illes Britàniques, al País de Gal·les més concretament; l'altre, al nord de Portugal; i el tercer, en un indret desconegut d'una illa mediterrània el nom de la qual l'ermità desconeixia. Sabia, però, que dos dels costats del triangle travessaven territoris del “gal”. Un, és clar, podia ser *Galícia*, i l'altre -segons deia l'ermità- havia de ser la terra del francès (l'antiga *Gàl·lia* romana). Desconeixia, però, les referències sobre aquell lloc de privilegi que tan sols podria ésser identificat per alguna referència a les forces del “gal” en el nom geogràfic de l'indret. Calia, per tant, esbrinar moltes coses: primer, quina era l'illa que allotjava el vèrtex tercer del triangle i, suposant que aquest primer interrogant fos contestat amb èxit, calia saber després quin dels tres angles era el més tancat per tal de poder-se situar damunt del costat dret del triangle mirant l'angle en qüestió. Complicadíssim!

Quan mestre Jai contava aquesta història tothom l'escoltava en silenci. A la fi la tertúlia del Cantàbric esbrinava un secret que havia anhelat de conèixer de feia molts anys. Doncs bé, per avançar en la recerca d'una adequada resposta a tots aquests interrogants, mestre Jai decidí de contar el seu secret a don Pasqual de Serrallonga, un savi professor retirat que era amic seu. “Vaig anar a veure don Pasqual a casa seva -digué mestre Jai-. Don Pasqual em rebé dins el despatx i després d'escoltar-me amb atenció obrí un gran mapa d'Europa i el mirà atentament. De sobte, els seus ulls se li obriren i, com si la inspiració li hagués caigut del cel, digué amb veu potent mentre apuntava amb el dit un determinat lloc d'aquell mapa: ‘Santa Galdana!’. I restà en silenci. En sentir aquella expressió, jo també vaig exclamar: ‘Santa Galdana!’, convençut que el professor havia tingut una inspiració *provincial* -digué mestre Jai- i vaig demanar-li tot d'una: ‘I on és Santa Galdana?’. ‘Al sud de l'illa de Menorca -em va dir-. És un idíl·lic paratge de pins i arena blanquíssima que conforma una cala d'aigües verdoses molt transparents. És més, deixa-m'hi pensar... -digué don Pasqual mentre es passava la mà per la barba: Si no ho recordo malament, a un dels costats de la Cala hi aboca un torrent que arrenca terra endins, al fons d'un barranc redossat i florit on hi ha uns horts de taronges dolcíssimes, uns enormes eucaliptus i una font d'aigua fresca de respectable cabal’. Quan jo vaig sentir allò de la font, vaig veure clarament que havia trobat el vèrtex del triangle energètic que amb tanta avidesa cercava. Allí mateix, i sense perdre un instant, don Pasqual agafà un regle i dibuixà el triangle a partir dels vèrtex esmentats: *Gal·les-Portugal-Galdana-Gal·les*. Tot quadrava segons

la vella teoria d'aquell ermità. Un dels costats de l'angle més tancat passava per Galícia i l'altre passava per la Gàl·lia però -i vet-ací el més important- aquest darrer (que era el costat dret tot mirant l'angle més tancat i, per tant, el costat damunt del qual calia cercar el punt de privilegi) travessava Catalunya. Seria, per ventura, a Catalunya aquest indret enyorat? Don Pasqual va treure llavors un mapa d'Espanya i traslladà damunt seu la línia que unia el País de Gal·les amb Santa Galdana per veure quin era el tros de Catalunya que quedava afectat. A partir d'aquell moment, calia tan sols trepitjar a fons el terreny i cercar l'indret amb deteniment i paciència. Vaig començar per Sant Feliu, allí a la Costa Brava, i vaig acabar al Pirineu. I quina fou la meva sorpresa quan, a un indret de la Cerdanya, vaig trobar l'heretat de Galtanegra, els terrenys de la qual s'estenien a un i altre costat de la línia que amb don Pasqual havíem traçat. 'Galtanegra', em vaig dir. Era, segur, la finca que cercava. El punt desitjat."

Mestre Jai obria els ulls i agafava gran força en parlar d'aquella troballa que un dia l'havia de fer ric i famós. Ell, però, no va precipitar-se. Molt discretament, per tal de no despertar cap sospita, constituí un dret d'opció sobre la finca. "Uns mesos més tard, al·legant negociacions amb l'Administració municipal respecte de la qualificació dels terrenys de Galtanegra, vaig comprar l'heretat amb un pacte de *recto* -va dir mestre Jai- que el venedor no arribà a exercitar. I, des de fa ja tres anys, sóc l'amo i senyor d'aquella finca anhelada." Abans, però, d'iniciar la recerca, s'hi féu construir un magnífic casat, amb quatre columnes *cojónicas* -va precisar mestre Jai- que sostenien una bella porxada. Allí hi podria descansar tranquil·lament a l'espera que el petroli iniciés la fallida inevitable. Aleshores -i només aleshores- veuria mestre Jai els fruits de la seva immensa troballa.

Han passat ja més de vint anys. I sempre he pensat que aquell suposat escriptor d'aquesta història fantàstica un dia ens hauria d'explicar què se n'ha fet d'aquelles tertúlies d'hivern a l'inoblidable cafè de mestre Jai.

SARTRE, LES MOSQUES I LA POR A LA LLIBERTAT

La lectura del teatre de Sartre -un pensador avui en declivi (per moltes raons) en el nostre panorama intel·lectual- és, tanmateix, una experiència interessant i recomanable. I més encara si al lector li és possible d'aprofundir en aquelles obres que el filòsof publicà a redós de l'ocupació de França pels alemanys. En realitat, a Sartre m'hi ha portat aquest cop un assaig que estic elaborant sobre Nicolau M. Rubió i Tudurí, el qual és autor d'un conjunt d'obres d'índole diversa (també de teatre) que, en algun cas, freguen l'existencialisme. Per aquest motiu, m'ha portat a Sartre. I concretament a *Les mouches*, un text amb el qual ens brinda una reflexió sobre la llibertat. L'obra, que recrea el mite d'Orestes, respon clarament als seus plantejaments existencialistes. I no sols pel fet d'afrontar una dura crítica als fonaments filosòfics de la tragèdia clàssica, ans perquè qüestiona també dues concepcions de l'home: d'una banda, la metafísica, que fa d'aquest una joguina en les mans d'una divinitat totpoderosa; d'una altra, la que, a partir d'una moral ascètica, predica la indiferència de l'home davant la llibertat.

Pel que fa a la primera, Sartre pretén, a *Les mosques*, desmuntar tota transcendència externa i mostrar alhora la feblesa dels déus. D'aquesta manera, l'heroi tràgic s'esdevé un trencador d'ídols en trabucar les estàtues que simbolitzen el poder de les divinitats. Ell critica els déus a través del personatge de Júpiter, que s'esdevé una caricatura de la divinitat. Pàl·lida rèplica de Zeus, déu humà, massa humà, Júpiter té més trets d'un màgic que d'un déu totpoderós. Ell es presenta ja a la primera escena com un “*encantador de mosques*”, rol que permet a Júpiter de regnar a l'Argòlida gràcies a les seves habilitats de prestidigitador. I és en aquest punt que trobam a l'obra de Sartre una reflexió sobre la impostura del poder (tant dels déus, encarnats en aquest cas per Júpiter, com dels polítics, la figura més ronyosa dels quals seria Ègist, el dictador que matà Agamèmnon i esposà la muller d'aquest, Clitemnestra, i regnà amb ella a Argos fins a la mort).

Sartre denuncia, per tant, un poder que administra el destí inexorable dels homes, o el que és el mateix, un destí contra el qual aquests no es poden rebel·lar. I tanmateix, el destí - insinua Sartre- no és altra cosa que una coartada del poder per a destruir la llibertat. En un moment de l'obra, Ègist, el rei, confessa a Júpiter:

Vull que tots els meus súbdits duguin la meua imatge amb ells i que fins quan estan sols sentin la meua mirada severa que pesa sobre els seus pensaments més secrets [...] Déu totpoderós, què sóc, llevat de la por que els altres tenen de mi?

Júpiter aleshores li contesta:

I què et penses que sóc, jo? També jo tinc la meua imatge. I et creus que no em fa rodar el cap? Fa cent mil anys que danso davant els homes. Una dansa lenta i ombrívola. Cal que em mirin: mentre em tenen els ulls clavats damunt s'obliden de mirar-se a ells mateixos.

El segon objecte de la crítica filosòfica de Sartre fa referència, com he dit, a la moral dels homes i a l'ús que ells fan de llur pròpia llibertat. I és que, en la concepció que té Sartre de la llibertat, la salvació de l'home front al tràgic (el destí) no pot radicar-se tampoc en un estoïcisme que trobi refugi en la raó, ans ben al contrari, cal situar-la en l'assumpció del propi destí. En definitiva, que l'ètica de la llibertat sartriana pressuposa l'acció. Potser per això Sartre reprèn a *Les mosques* el personatge del preceptor de l'*Electra* de Sòfocles, i li dóna plenament la funció de pedagog, un pedagog racionalista i escèptic (gairebé m'atreviria jo a dir “postmodern”), que aconsella Orestes de no anar més endavant al si d'una ciutat que li és hostil. Ell, el pedagog, és assenyat, prudent i equànim, condemna totes les formes de passió i, naturalment, es malfia de les masses i de llur violència. És ell el qui ha format l'esperit d'Orestes i li ha ensenyat filosofia, el qui li ha mostrat la relativitat dels judicis i la diversitat dels costums, el qui li ha ensenyat a rebutjar les opinions i les supersticions. És, per tant, el qui ha fet d'Orestes un home culte i -insistesc- absolutament postmodern. O com diu ell mateix: un home lliure de tota servitud i de tota creença, sense família, sense pàtria, sense religió, sense ofici,

sense res que el privi de comprometre's, i conscient alhora que hom no s'ha de comprometre mai; en un mot, un home superior. “Ets tot això -diu el Pedagóg a Orestes- i encara et queixes!”.

Veim, doncs, com a partir de la lucidesa del pedagóg, les virtuts de la raó i, en definitiva, la llibertat d'esperit es tradueixen en una filosofia de la inacció. I el saber es resumeix en l'erudició, una erudició, això sí, tan interessant i culta com vulguem, però també descompromesa del tot. I si el pedagóg prefereix de meditar, Orestes, en canvi, escull d'actuar. De fet, mentre Orestes no ha comès els seus homicidis -mentre no ha occit Ègist i Clitemnestra-, no ha pres el tremp de la seva pròpia existència. A Orestes li calia, per tant, abandonar les esferes cultivades i descendir en el món. I és d'aleshores ençà que deixa les seves petges sobre la terra. Després d'haver recorregut les rutes de l'exili, ha escollit el seu propi camí, el de la llibertat.

És evident que al llarg de tota l'obra trobam mostres clares de l'existencialisme vital de Sartre. L'home, segons el filòsof, tant pot descobrir l'humà com anorrear-lo. I és a partir d'aquesta constatació que Sartre funda un humanisme exigent: no existeix una naturalesa humana i l'home, a més, existeix un sol cop. Cadascú, per tant, és responsable de la humanitat sencera en la mesura que aquesta és una invenció fràgil, constantment amenaçada. Diu Orestes a Júpiter gairebé al final de l'obra:

Jo no tornaré a acceptar la teva llei; estic condemnat a no tenir-ne cap més que la meua. No retornaré a la teua natura: s'hi obren mil camins que menen a tu, però jo només puc seguir el meu. Perquè sóc un home, Júpiter, i a cada home li cal inventar el seu camí...

Per això, Orestes retorna a l'anonimat i deixa Argos a la seva pròpia sort.

Arribats aquí, és possible que el lector em recrimini la parcialitat de la visió que Sartre ofereix de la llibertat. És, sens dubte, una visió que parteix de la seva pròpia concepció ideològica, que no necessàriament s'ha de compartir. Però és, tanmateix, una concepció interessant i força atractiva de la llibertat. D'altra banda, per a Sartre, la llibertat no existeix més que en situació, en l'exacta mesura que la consciència no és un ego racional independent de tota experiència del real. Sartre afirma la intencionalitat de la consciència, que és sempre consciència d'alguna cosa. D'aleshores ençà, la consciència situada ha d'escollir de manera incessant la seva relació amb la situació, acceptant-la, refusant-la o modificant-la. Mai no pot sostreure's a la necessitat d'escollir: la consciència està, per tant, condemnada a ser lliure. I si Orestes és un heroi tràgic en l'obra sartriana, el fet que el distingeix de la resta dels mortals condemnats com ell a ser lliures radica en el fet que ell s'enfronta a situacions límit. I l'avantatge d'aquestes situacions límit és que situen l'home de manera inevitable entre dues solucions respecte de les quals aquest no té cap compromís predeterminat. I cal escollir. Potser per això Sartre va escriure que “mai no havíem estat tant lliures com sota l'ocupació alemanya”, i és que, en efecte, a la França ocupada calia necessàriament escollir.

A partir doncs de l'obra sartriana, l'heroi tràgic deixa d'esser aquest home malaurat que obeeix a disgust els déus i que lluita fatalment contra el seu destí. Ben al contrari, és l'home que

descobreix la seva puixança en el regne de la llibertat. I si el sentit tràgic resideix en la condemna a la llibertat, això significa que correspon a l'home d'assumir la seva existència i de fonamentar, sense cap legitimitat prèvia, la seva relació amb el món del qual ell n'esdevé responsable. Aquest -i no cap altre- és el sentit del compromís d'Orestes. En l'obra de Sartre, el destí s'ha revoltat contra ell mateix, i Orestes, l'heroi tràgic s'ha transformat en missatger de la llibertat.

-Escolti -em diu la jove professora amb la qual sostenc de manera continuada els meus debats sobre literatura-, el veig molt filosòfic avui.

-Sí, potser sí. Però és que després d'escoltar els densos arguments ideològics sobre la bicefàlia socialista d'Almúnia i Borrell, d'intentar comprendre els seus arguments sobre la indissoluble unitat dels seus líders i d'intentar captar el perquè de certs llocs comuns de la praxi política quotidiana, cregui'm senyoreta, refugiar-se en la filosofia no és, tan sols, un fet aconsellable, és una necessitat.

L'ANGLATERRA DELS LORDS

En arribar a Londres aquell capvespre de finals de novembre, vaig mirar cap a un cel que pugnava per a caure'm damunt amb un color marronós i molt fosc, com el d'una castanya. I vaig adonar-me que, en efecte, l'hivern havia arribat. Feia fred, molt de fred, i jo em demanava com era possible que, amb aquella glaçada, els lords volguessin treure's la perruca al Parlament. "Redeu! -em vaig dir-, si fa cents i cents d'anys que la porten, a què treu cap -i mai més ben dit- que ara vulguin lluir, amb aquest fred, les seves esplèndides calbes?" I allò em semblava incompreensible. Però Anglaterra és un país força estrany, particular, que marca el seu propi ritme a les coses i ens desconcerta sovint.

No cal dir a hores d'ara que vaig sortir del nostre país amb la síndrome Pinochet. Els diaris n'anaven plens d'un cap a l'altre, i, dia rera dia, ens mostraven fotografies de com entraven o sortien els advocats de la defensa i de l'acusació, preses davant la Cambra dels Lords. Els tribunals ordinaris havien decretat que el general era immune per la seva condició d'excap d'Estat. I ara, la paraula la tenia una cort d'apel·lació situada a la Cambra Alta, formada per cinc lords lletrats, és a dir, per representants d'una aristocràcia obsoleta -la frase és de Tony Blair- els privilegis de la qual els laboristes volen eliminar. Què podíem, doncs, esperar nosaltres d'aquest estranyíssim sistema?

Però anem per parts, que d'altra manera esgotaré aviat la matèria i el lector em recriminarà la meva manca de diligència professional. Així doncs, us confés que el primer que vaig fer en arribar a Londres fou anar al lloc en qüestió i, en efecte, hi vaig trobar un grupet de xilens que, aguantant el fred estoicament, reclamaven dels lords una condemna. Però en els dies successius de la meva estada londinenca no els vaig tornar a veure, i el que més em va sorprendre fou que els diaris amb prou feines parlessin del cas Pinochet. Era com si la qüestió

no els concernís, com si no fos un tema de la casa. Fins i tot el dia abans de fer-se públic el veredict, i el dia mateix en què aquest s'hi va fer, els diaris no duien del cas Pinochet una vulgar gasetilla. És clar que aquest darrer dia anaven plens amb les ressenyes del *Queen's speache*, que havia obert oficialment les sessions del Parlament i al llarg del qual, per primer cop a la recent història d'Anglaterra (i quan dic recent em referesc als darrers dos-cents anys) la reina fou interrompuda amb crits de desaprovació quan, en llegint el discurs que havia escrit Blair, va proclamar la necessitat d'eliminar el dret de vot dels pars hereditaris, és a dir de tots aquells lords que traspassen el títol de pares a fills i que són el símbol del classisme, la tradició i el poder aristocràtic a la Gran Bretanya. Aquelles paraules de la reina ressonaren dins la cambra com un tret de pistola en un concert. “Vergonya, vergonya!” cridaven els pars, mentre alguns partidaris de la reforma -entre els quals hi havia la baronessa Margaret Jay (filla de l'exprimer ministre laborista James Callaghan)- els advertien: “Escoltau, escoltau, el discurs!”

El fet és, però, que a les Illes Britàniques tot va a un ritme diferent. Les reformes es fan des de dins, o el que és el mateix, la revolució -com volia don Antoni Maura- és una qüestió reservada als poderosos que s'ha de fer, en tot cas, des de dalt. I és que, en realitat, els britànics sempre han desconfiat dels francesos i de la seva sagnant revolució. I quan el cos de la nació -des del membre que està més amunt fins al que està més avall (suposant que siguin així les coses)- es veda a ell mateix la possibilitat d'una revolució, aleshores ja se sap, els remeis només poden venir des de dintre, i més en concret, des de dalt, és a dir, d'un Parlament que, amb parsimònia, intenti reformar les lleis més obsoletes i decideixi temperar les més flagrants desigualtats. O, com va escriure Juan Benet en un magnífic assaig sobre el Londres de l'època victoriana, els remeis (un cop tancat el camí de la revolució) podien venir només d'unes classes altes que distreien unes poques almoines per a rentar les seves consciències, i d'uns predicadors que en les seves homilies no es cansaven de glossar la pràctica de la virtut com a remei a tots els mals. I aquesta és la història d'Anglaterra des del segle XIX. O potser -si és a la religió que ara volem fer referència-, hauríem de dir que és la història d'Anglaterra d'ençà la seva ruptura amb el papat, a partir de la qual es configura una església feta a mida, carregada de prebendes i eminentment adaptada al propi *way of life*, una església destinada a viure còmodament, o més bé encara, acomodaticíament, i que no va experimentar cap sotrac seriós fins que, a partir una sèrie d'autocrítiques, en principi no massa transcendents, va agafar la paraula un clergue de ploma brillant i cap lúcid, que es deia John Henry Newman, el qual, tot manifestant-se sincerament reformista, i després de proclamar que, en la seva opinió, només l'Església d'Anglaterra era la verdadera Església de Crist, va afirmar tanmateix que el cisma d'Anglaterra no era tal cisma, ans era un plet polític mancat -des del punt de vista dogmàtic- de tot fonament. No cal dir que l'home va veure's tot d'una embolicat en una dura polèmica que culminà amb la publicació d'un text, el 1841, on ell va confirmar-se en la seva teoria alhora que deixava els anglicans sense ganes de replicar. A conseqüència d'això, Newman va abandonar l'església reformada i es convertí al catolicisme, no sense obrir, però, una escletxa terrible en una teologia que deixà somoguda en els seus fonaments.

Però la religió, com la política, és a la Gran Bretanya litúrgica, eminentment. Per als britànics no es tracta tant d'adaptar la seva manera de ser a les exigències constitucionals o als principis religiosos, com d'adaptar la llei i la religió al seu particular *way of life*. I tot, dins el marc, com he dit, d'una solemníssima litúrgia que, en el món, no admet comparació.

Aquests dies -i amb això faig referència a un altre fenomen d'aquest extraordinari món del què ara estic parlant- he conegut (i he de dir que m'ha semblat viure un somni) alguns aspectes del sistema universitari anglès. És possible, i no ho neg, que l'hagi conegut per un dels seus vèrtex més emblemàtics i significatius -el de la Universitat de Cambridge- que, juntament amb la d'Oxford, constitueixen fins a cert punt excepcions al propi sistema d'ensenyament. Però en aquesta universitat pública (tot i que extraordinàriament selectiva) a la qual només hi accedeixen els alumnes que han superat unes duríssimes proves d'entre els qui han obtingut matrícula en totes les assignatures al darrer curs de batxiller (el que fins ara ha estat el nostre COU, per entendre'ns), és interessant de veure com també hi és present el factor religiós, com un complement inevitable de la diguem-ne litúrgia acadèmica. Com de litúrgia s'hauria també de parlar en referir-nos als sopars col·legials que es fan encara dins aquells impactants refectoris, amb les taules alineades sobre un impecable *floor*, i amb la *high table* dels professors situada en un lloc més elevat i, per tant, de preeminència. Tots els *colleges*, en efecte, tenen la seva capella on es reuneixen els estudiants per a actes plens d'un sentit acadèmic que té alhora un indubtable component religiós. No cal referir-me a capelles tan irrepetibles arquitectònicament com la del *King's college*, o la del *Trinity college*, per exemple, ans també el *Fitzwilliam college* (en el qual vaig pernoctar), d'estructura moderna, presenta una capella de disseny que convida a la meditació, tot contemplant a través del gran vidre que configura la façana que hi ha rere l'altar, els jardins verds de gespa segada que només els *fellows* i els seus convidats (i aquest era el meu cas) poden trepitjar. I a l'interior de la sala, un orgue de tubs modern, de gran bellesa plàstica, i també un *Steinbeck* de coa sencera amb el qual es fan nombrosos concerts.

Basta que agafeu qualsevol guia de la Universitat de Cambridge per a trobar-vos amb l'explicació de tots i cadascun d'aquests històrics *colleges*, i també per a veure que d'allí han sortit alguns dels membres més destacats del món intel·lectual i polític anglès: William Pitt, Charles Darwin, John Milton, Isaac Newton, Oliver Cromwell i un llarg etcètera de personalitats que no cal anomenar. I també hi deuen haver estudiat -vés a saber!- alguns d'aquests lords que són l'exemple més evident d'aquesta societat britànica, sovint difícil d'entendre, que he maldat ressenyar; d'aquests lords que, revestits amb ermini, escoltaven estorats i disconformes de boca de la reina que havien de renunciar als seus privilegis ancestrals; d'aquests lords algun dels quals ha maridat ja amb actrius americanes, com la coneguda Jamie Lee Curtis, que fou, sens dubte, l'estrella del *Queen's speech*, i que ocupava l'endemà -ells tan tradicionals!- la portada dels més importants diaris anglesos; d'aquests lords que debaten -*to be or not to be*- sobre si cal o no conservar la perruca sobre les seves testes respectables; i també d'aquests lords que -diguem-ho d'entrada-, davant la incredulitat de gairebé tothom, han esmenat

la plana als Tribunals de Justícia i han dit, sense despenjar-se, que el ciutadà xilè Augusto Pinochet, heroi tràgic de la mort del president constitucional Salvador Allende, artífex del cop d'estat de l'11 de setembre de 1973, i inductor de centenars i centenars de crims i d'atemptats contra els drets de l'home i dels ciutadans, no tenia immunitat davant la llei.

Potser és veritat que -com diuen alguns- els britànics viuen encara immersos en aquella moral que, movent-se entre la hipocresia i el filisteisme, impregnà la societat victoriana del dinou. Jo no podria afirmar-ho. Sí, però, que crec poder entendre -i mirau que no és poc!-, a partir de tots aquests fets, aquella frase amb la qual la mare d'Oscar Wilde (posteriorment *lady Wilde*) va respondre a una serventa quan aquesta li va demanar si podia rebre una persona “respectable”. Segons ens conta Benet, lady Wilde li va dir:

Faci vostè el favor de no emprar aquest terme a casa nostra. Només els comerciants són respectables; nosaltres estam per damunt de la respectabilitat.

I potser és això el que, tot i esser amic de Margaret Thatcher, mai no ho va entendre el general Pinochet.

EL CINE-CLUB

El mes de desembre ha vessat ja sobre nosaltres l'alè massís i compacte de l'hivern. I era al llarg de l'hivern -situem-nos ara a finals dels seixanta o bé a principis dels setanta-, que teníem aquelles sessions de Cine-Club inoblidables.

No sense dificultats -les pròpies de tota organització cultural, més les derivades de la situació política dels darrers anys del franquisme-, el Cine-Club havia anat consolidant-se com una agrupació de persones que estimaven el cinema i veien en aquesta iniciativa una mena d'arma que podia cobrir perfectament dos objectius primordials: a la vegada que ajudava a la culturalització ciutadana, esdevenia -o podia esdevenir- escola de pensament. De fet, cada sessió de cine-club es convertia en un acte cívic i democràtic, en una mena de festa de precepte per a la progressia del país. I és que les pel·lícules que es projectaven en aquell local inhòspit, fred i extremadament rònec, eren, per definició, absolutament interessants i inequívocament avançades, estaven sòlidament construïdes i resultaven garantidament originals. Algunes -cal dir-ho també- resultaven sobiranament avorrides, però la fe mou muntanyes i la religió que professàvem els assistents a aquelles llarguíssimes sessions de cine-fòrum era autènticament progressista. I ja se sap, assolir el cel del progrés exigia algun sacrifici.

La sessió de cine-club començava a les nou de la nit i tenia un públic fidel i selecte. Record l'aspecte desangelat, brut i vell de la sala, que conjugava no sense harmonia amb els llargs cabells i les negres barbes d'alguns dels assistents. Els professors de l'Institut, la clerecia progressista, els nuclis més polititzats de l'esquerra que estava congriant-se, sempre hi érem

presents. Entremesclats amb nosaltres, hom podia trobar-hi també una colla de gent que no acabava d'assumir el protagonisme que la simple presència en aquelles sessions representava, però que d'alguna manera volia compartir amb nosaltres el futur d'una Espanya democràtica. També republicana i plena de llibertats.

“*El acorazado Potemkin*”, “*Trenes rigurosamente vigilados*”, “*Los amores de una rubia*”, i força cinema de l'est omplien aquelles sessions que sempre visionaven les mateixes persones. El vespre del qual ara us he de parlar (i deixeu-me seguir en aquest punt la versió novel·lada d'aquell suposat escriptor al què altres cops ja he fet referència),

[...] darrera la Marta i la Maria hi havia assegut en Joan Casamajor, un artista simpàtic i despistat que estimava el bon gust i la bellesa, però que sortia sovint una mica confús d'aquelles denses i llargues sessions. Bàsicament, quan el presentador del cine-fòrum (una espècie de pastor presbiterià, laic naturalment, però fonamentalista i també incapaç d'esbossar el més lleuger somriure), s'estenia en les seves divagacions sociopolítiques i de fons pretesament filosòfic, sobre la fina inquietud del director o sobre les metafòriques imatges plenes de compromís que el film oferia. Perquè el film aquell denunciava -encara que entre línies, naturalment!- l'oprimida situació de la classe treballadora i la seva lluita constant per a desfer-se de l'explotació -tan fina com implacable- a què la classe dominant (és a dir, la burgesia industrial) la tenia sotmesa.

Joan Casamajor, se sabia hereu d'una vella i joiosa tradició republicana i se sentia, per tant, vinculat genèticament al progrés i a la causa de la llibertat, però no aguantava còmodament els discursos compromesos. Un dia, a instància d'uns amics, va deixar la seva casa -que disposava d'una sala d'estructura noucentista- per a celebrar una reunió. Després d'algunes intervencions suportables, agafà la paraula Jaume Llorenç, un autodidacta expert en ciència política, que raonà monòtonament sobre la impossibilitat metafísica d'arribar a una democràcia autèntica -no merament formal o burgesa, com la dels països d'occident- sense provocar una ruptura inequívoca amb el règim. Això, que era una opinió diguem que raonable, fou explicat per mitjà d'un extensíssim i documentat monòleg que durà una hora i trenta-vuit minuts exactament, il·lustrat amb cites marxistes de filòsofs *a la pàge* i, fins i tot, dels principals urbanistes contemporanis. I és que, per aquell home de posat elegant i de parlar una mica apegalós, la ruptura democràtica, el marxisme, l'urbanisme, la transformació radical de les estructures de la societat, la cultura popular, el futbol i -si m'apurau- l'agricultura i la ramaderia, configuraven un *totum revolutum* que no es podia dissecar sense trair el missatge alliberador del qual tot home progressista havia de beure. “A l'hora i mitja de discurs -em va dir el pintor- tenia el cap tan embotit i em notava l'enteniment tan ofuscat que, gràcies a Déu, vaig comprendre que jo no estava fet per la política”.

Assegut davant meu hi havia en Virgili Boté, un curiosíssim personatge que en els cercles del Cantàbric -cafè que el meu lector ja coneix- era considerat com un informat i documentadíssim cinèfil. En Virgili era fadrí, discret i poc parlador, però malgrat el seu caràcter una mica introvertit, tenia molts amics a Solterra, i feia ja més de vint anys que seguia amb acurada atenció el cinema i procurava no perdre's cap d'aquells memorables films. En Virgili Boté compaginava la seva afecció (el cinema) amb una convicció (la republicana) que sentia arrelada en el fons del seu cor. Ningú, però, que no el conegués intensament sabia l'autèntic abast d'aquesta passió que Virgili Boté sentia per la República, ja que el seu

normalíssim aspecte (era un home molt alt, educat, ben vestit i poc xerraire) no l'exterioritzava necessàriament.

És cert, emperò, que eren aquells uns dies de gran efervescència republicana, perquè ningú no acabava de creure en el Borbó imposat, i perquè -diguem-ho també sense traves- dins aquell ambient idealista i eufòric, propi de l'època, la República tenia força més atractiu. De tota manera, la convicció republicana de Virgili Boté no era fruit del moment, ni ho era tampoc de la seva reflexió ideològica, ans tenia una explicació històricofamiliar que ell havia assumit genèticament. En Virgili era, per tant -a més d'un entès cineasta-, un convençut republicà que, si bé no estava afiliat a cap dels partits que aleshores naixien, resultava ben vist per tots ells.

Doncs bé, aquell home que tenia assegut davant meu escoltant l'inevitable preludi que es feia abans d'encendre el projector, tenia una cabana a la vall de Montpalau on li agradava d'anar a romandre alguns caps de setmana. Sempre hi anava tot sol, però algun cop organitzava uns dinars de germanor i fraternitat republicana als què s'hi accedia per rigorosa -i discreta- invitació. L'anarquista Pigrau, l'apotecari Fontestad, mestre Jai del Cantàbric, l'empresari don Jaume Puigjaner, l'intel·lectual Pere de Puig, el pintor Joan Casamajor, el poeta (i comunista) Miquel Vilà, i també alguns altres elegits acudien regularment als àpats de la vall de Montpalau on els déus de la joia i de la fraternitat entre els homes formaven cohort entorn de la deessa República que presidia aquelles secretes i admirables reunions. La cabana era perduda i solitària i estava formada per una sola peça cuina-menjador, amb una gran taula al bell mig que vorejaven unes cadires de bova. Dues petites finestres i una porta que donava directament a l'exterior conformaven la seva estructura, a la qual hem d'afegir un lloc comú, que estava adossat a la paret lateral. Situant-nos, doncs, a l'interior de la cabana, en un dels costats d'aquesta hi havia els fogons, i a l'altra, una paret tota nua, on en Virgili Boté hi desplegava una bandera tricolor. I era al bell mig d'aquella bandera on ell enganxava una vella al·legoria de la deessa República, en realitat una esplèndida fembra que anava coberta, tan sols, amb uns vel·ls transparents, els quals deixaven a l'aire un cos femení de carns generoses i esplendor concupiscent.

Els dinars de la República -i diguem que eren homes, només, els qui entraven en aquella cabana- començaven a frec del mig dia, i no tenien hora fixada per al seu acabament. En realitat, els dinars s'allargassaven de manera imprevisible quan, aliats amb els fervors espirituosos dels vins, començaven els discursos patriòtics i fervorosament republicans, o bé s'iniciava la narració d'actuacions sorprenents i extremadament satisfactòries en el camp vidriós d'aquelles intimitats personals que només acaben contant-se entre amics quan el vi ha amarat tots els ventres i transcorre la ment per entre els paranys nuvolosos de l'èxtasi espiritual o espirituós i, més sovint, quan es tracta d'aquest etílic fervor, que no podríem qualificar de sobrenatural per més que ens esforcéssim a fer-ho.

Un tarda d'hivern, els assistents al dinar havien torrat un cabrit a la foganya. Havien menjat tot l'animal i begut el millor vi de la bodega de l'apotecari. La calor de les ànimes i el fum dels cigars omplien ja la cabana que començava a estar tan embotida com els caps dels assistents. En Virgili Boté vivia aquells moments privilegiats d'inspiradíssima eufòria personal, d'aquella eufòria que només els amics arribaven a conèixer, i començava un discurs dirigit a lloar el progrés i la fraternitat republicana que un canvi de règim -i només un canvi de règim- els podia reportar. Ell estava ben dret, mirant la bandera, i també l'al·legoria enganxada damunt seu. Els ulls li brillaven en mirar-la, i les llàgrimes li solcaven les galtes abundantament. Tots l'escoltaven aleshores, i ell, tot plorant, brindava dient a la deessa:

“Els teus pits són ancolles de mel escollida,

*els teus mugrons són pètals de flors,
al teu sí viurem la nostra vida,
tu ens guardaràs de mals i de plors.”*

Però ell continuava plorant, mentre per a fer encara més emotiva l'escena, Miquel Vilà, que era poeta (i comunista), engegava una cassette amb els acords de la Internacional. Llavors es posaven tots drets i aixecaven el puny enfervorits pels sons d'aquella música vibrant i sonora. Bé, tots no, tots menys l'apotecari Fontestad, que era liberal i no aixecava el puny a l'hora d'escoltar aquell himne que, això no obstant, tolerava. I en acabar, els crits inevitables de “Visca la República!” que ressonaven per la vall de Montpalau fins que el silenci de les muntanyes cobria novament la cabana d'en Virgili Boté.

I mentre això recordava aquell dia, el presentador del Cine-Club acabava el seu obligat comentari. El film estava a punt d'iniciar el seu metratge, i jo, assegut al costat de tota aquella gent, em disposava a visionar la pel·lícula que començava a projectar-se a la vella pantalla d'aquell inoblidable local.

EL NACIONALISME: PODEM, RESPECTUOSAMENT, DISCREPAR-NE?

-Però què se n'ha fet d'aquests romàntics de la República a vint anys de la Constitució?

-Abans de contestar-li, senyoreta, li diré que vostè juga amb avantatge, i això no està bé.

-De veritat que no entenc el que ara em vol dir.

-Doncs li vull dir simplement que vostè, quan fa aquestes preguntes, les fa des dels seus vint i pocs anys, i preguntar pels romàntics de la República a la seva edat és gairebé una impertinència.

-...?

-Miri, alguns dels més grans, ja fa temps que ens deixaren. Els més joves encara hi són, però la majoria ha literalment desaparegut. És com si la consolidació del sistema democràtic pel qual tant de temps somniaren, en desenvolupar-se ordinàriament dins el marc constitucional, els hagués xuclat la il·lusió. És clar que n'hi ha d'altres encara que, tot i estar fora de joc, no hem perdut les esperances.

-Esperances, diu?, i quines esperances?

-Doncs esperances de viure, simplement. I de conviure. I de llegir. I de parlar. I potser fins i tot de crear algunes petites obres que valguin la pena...

-Però... i la política?

-La política, amiga meva, és aigua passada, encara que jo li diria una cosa: és molt possible que tots tornéssim a fer el que varem fer si veiéssim en perill el sistema. Encara que sigui un sistema que, amb els dies, ha perdut una mica d'encant.

-Així doncs, la Constitució...

-La Constitució és una peça bàsica, un marc indispensable per a conviure i per a saber fins on podem discrepar. A més, la democràcia consisteix bàsicament a saber discrepar. I cregui'm, això que li dic no és una bestiesa.

-Fins i tot a discrepar del nacionalisme?

-Sí, fins i tot a discrepar del nacionalisme, naturalment, encara que li deman per favor que, no per discrepar d'aquest, m'inclogui vostè a mi en una altra mena de nacionalisme encara més pervers, el nacionalisme espanyol, de tanta tradició entre nosaltres.

-I a què devem aquest auge nacionalista que, en els darrers temps, fins i tot s'ha estès a llocs on aquest no tenia tradició històrica?

-Ah, senyoreta, si jo tingués la clau d'això que em demana vostè, per ventura hauria fet carrera i no restaria aquí, solitari, davant d'aquest bellíssim mar de Menorca que avui, per cert, té el color apagat i grisós del mercuri, molt trist, sota un cel endolat que amenaça. I tanmateix, sense massa pretensions, em sembla conèixer algunes claus que permeten d'interpretar aquest fenomen. Miri, el monjo de Montserrat Lluís Duch, al qual li he llegit moltes coses profundes i sensates, va publicar fa cert temps aquests mots en un llibre que ell va titular *Temps de tardor*, diguem que de manera significativa:

La desconfiança davant la raó il·lustrada introdueix la humanitat dels nostres dies en una època tardoral. Les grans utopies, els projectes imponents, el creixement de la qualitat moral dels homes, les previsions d'augment de la capacitat econòmica, etc., que constituïren les grans mitologies de la intel·lectualitat de fa tan sols alguns decennis, han perdut llur credibilitat. Hom intenta acomodar-se al present sense entusiasmes fogosos ni amb tràgica desesperació. *Sobreviure*, aquest és l'eslògan de molts, potser de cada dia més. *Sobreviure* enmig d'una desorientació que abasta totes les generacions: hom ha perdut la capacitat de la Paraula eficaç que conferia seguretat per transitar per la vida. Ni revolucions ni evolució; anar passant, res no és prou interessant ni prou atractiu per a sacrificar-hi la pròpia existència. Res no és prou repulsiu per iniciar la revolució. Vivim una tardor moral, espiritual, històrica.

-Home, no sé. Potser són un xic pessimistes, els mots.

-I per què no realistes, eh? A més, Duch no s'atura en aquesta visió, ans la desgrana lúcidament, situat com es troba davant d'un món polític que li causa, si més no, perplexitat. Fins i tot desencís. Ell contempla l'esquerra (l'esquerra que aleshores ens governava -no ho oblidí vostè-) i la veu mancada d'un element que sempre li havia estat fonamental: el proletariat. Després observa la dreta -i això és encara més clar ara que aquesta ens governa amb el suport de Jordi Pujol- i veu que ha perdut, al seu torn, un concepte pel qual vessà sang i tinta: la nació. I aquestes pèrdues signifiquen en un pla molt més concret que l'esquerra s'ha quedat sense *utopia* i la dreta sense *tradició*. Així doncs, a l'esfondrament de les expectatives i esperances escatològiques de l'esquerra correspon la negació de l'ontologia per part de la dreta. Aleshores, paradoxalment, els uns i els altres es veuen forçats a adoptar la tesi de la contingència total de l'existència humana. I això -conclou Duch- té com a conseqüència que, forçosament, dreta i esquerra hagin d'actuar *compensatòriament*: no hi ha ni *origen* (tradició) ni *futur* (proletariat), ni

ontologia ni escatologia. I és així com una nova categoria -la compensació- ens serveix de bàlsam davant la commoció que implica l'esfondrament dels conceptes fonamentals de tipus filosòfic i històric, i funciona com una mena de "macroideologia" (la de l'*home liberal-burgès-postmodern* de què ens ha parlat sovint Adela Cortina), que reuneix les antigues dretes i esquerres en una mena de *club* d'amics amb interessos (generalment econòmics) comuns, que també tenen en comú la pèrdua de llurs antics ideals.

-Però... i això què té a veure amb l'auge dels nacionalismes i amb l'extensió d'aquest sentiment a llocs i entre col·lectius que abans no l'admetien?

-Doncs sí que hi té a veure. De tota manera, convé que no simplifiquem, perquè l'anàlisi crítica que faig no voldria tampoc que em situés en una posició enfrontada als nacionalistes, si més no pel que fa referència a determinades qüestions -bàsicament culturals- que, amb ells, inequívocament compartesc. Posats tanmateix a actuar críticament, no és massa difícil d'observar com el nacionalisme químicament pur (és a dir, aquell que ens ve tot sovint deslligat d'altres components ideològics) es revela com una filosofia que s'ajusta magníficament a les coordenades d'una època de tardor com l'actual (en el sentit a què abans he fet referència). Perquè el nacionalisme polític, al si de societats estables, riques i democràtiques (i dic això per a diferenciar-lo del que es dona al si d'altres societats molt menys vertebrades, com el que ha sorgit en alguns països de l'est, amb fatals conseqüències) és una filosofia que tradueix admirablement l'individualisme imperant. O el que és el mateix, es tracta d'una filosofia que tradueix l'*egoisme del jo*, tan inherent en la persona humana (sobretot en èpoques de crisi moral o espiritual), en l'*egoisme col·lectiu del nosaltres*, i que envolta després aquest *nosaltres* amb un halo de perfecció que hom presumeix innat, i que, per tant, purifica totes les accions col·lectives. Aleshores nosaltres som els bons, els qui més estimam la terra, els qui encarnam l'essència d'allò que hi ha de millor en la nostra societat. I això és ja suficient per a acreditar tota la política que nosaltres feim, i alhora per a condemnar totes les que fan els altres.

-Però no voldrà vostè que renunciem a la nostra manera de ser, a les nostres pròpies coses...

-Naturalment que no ho vull. No es tracta que tots parlem ara l'anglès, ni tampoc que se'ns governi, només, des de Madrid o des de Brussel·les. El que jo simplement vull dir és que la defensa del que aquí gràficament conceptuam com *lo nostro*, mai no pot comportar l'exclusió dels qui, entre nosaltres, no ho conceptuen com a realment seu. Per entendre'ns: mentre siguem menorquins, catalans o bascos tots els que vivim i treballam a Menorca, a Catalunya o a Euskadi, la cosa no té major problema. El problema sorgeix quan, per part de certs col·lectius es comença a discriminar i es diu que per a ser menorquí, català o basc cal posseir *una determinada consciència col·lectiva*. Sense anar més enfora, aquesta era -recordi-ho bé- la tesi que m'exposava tot sopant a Toló, fa uns mesos, Monsieur Soccoja, membre destacat, com vaig dir-li, del *Front National* de Le Penn; tesi que vostè (i jo també, naturalment) va trobar inacceptable. Doncs bé, no cregui que aquest mots de Monsieur Soccoja són massa diferents dels que ha pronunciat darrerament el senyor Arzalluz quan ens diu que els socialistes del PSE

“puede que sean vascos, pero lo son de otra manera”, ni s'allunyen tampoc gaire d'aquells altres mots expressats per un conegut nacionalista de Mallorca que, en un debat en el que vaig participar temps enrere, va dir -per cert en castellà- que calia donar *“barco de rejilla”* als forasters.

-Vostè, però, ha semblat lligar l'auge dels nacionalismes a la crisi de les ideologies, si no l'he interpretat malament.

-Sí, indubtablement, perquè una altra causa de l'atractiu del nacionalisme avui i, en general, en èpoques de manca, és la seva simplicitat. En efecte, el nacionalisme és clar, entenedor, no precisa d'esforços ideològics ni de compromisos socials. Té un component espiritual o religiós indiscutible, és interclassista i exigeix, tan sols, una opció per allò que ens és més pròxim i estimat: la terra, la nostra terra, és a dir, una opció, en definitiva, per nosaltres mateixos, sense necessitat d'esforços intel·lectuals o ideològics suplementaris. I, si a l'ensulsiada actual de les ideologies, hi afegim el desencís que provoquen les grans formacions polítiques a l'abast, què ens queda d'il·lusionant i d'engrescador? Hi queden, és cert, moviments marginals, nous, sectorials (així els verds, ecologistes, antimilitaristes, etc.), o bé netament contraculturals, això quan no ens trobam en presència de grups neonazis o violents. Però és clar, aquests moviments són per definició minoritaris, no poden enardir unes masses de ciutadans opulents, petrificats, hedonistes, de persones abocades irremissiblement en el pendís de la societat de consum que ens envolta. Quina cosa pot, per tant, despertar una mica la consciència adormida de tota aquesta gent? Què pot animar-los a actuar sense necessitat de malmetre la seva pròpia consciència? I una de les possibles respostes a aquests interrogants és, sens dubte, el nacionalisme, perquè té l'enorme avantatge de no haver de criticar-se a ell mateix, i de no haver de precisar de severs i continuats exàmens de consciència per a dirimir la seva pròpia realitat. Perquè el nacionalisme sap ja d'entrada -i ho sap perfectament- que l'*altre* és el culpable de tots els seus propis fracassos, fins i tot dels seus inamagables mancaments.

A CENT ANYS DEL “REGENERACIONISME”

Quan el professor Alan Yates va convidar-me a participar a la XLIV *Anglo-Catalan Annual Conference* que s'ha celebrat a la Universitat de Kent, a Canterbury, i va suggerir-me de tractar un tema relacionat amb el 98, des d'una perspectiva balear, jo li vaig donar aquest títol: “Les Illes Balears: De la crisi colonial al repte de la modernitat”, tot i que era conscient del possible parany que el títol entranyava, perquè és, com a mínim, dubtós, que la crisi de 1898 -el conegut “Desastre” del qual ara celebrem el centenari- significués per al conjunt d'Espanya i, més en concret, per a les Illes Balears, un llançament vers la modernitat; si per modernitat entenem un canvi radical que impliqui una ensulsiada de les velles estructures polítiques, socials o econòmiques o, com a mínim, l'obertura de nous camins -bàsicament ideològics- que aportin un

avanç considerable a unes illes -les nostres, en aquest cas- que constituïen aleshores la “Província de Balears” i configuren avui, dins el marc constitucional espanyol, una Comunitat autònoma.

De tota manera, és evident que a Espanya es formularen diverses respostes al Desastre, una de les quals portava el nom de “regeneracionisme”. Deixeu-me-li dedicar unes mots.

La coneguda frase d'aquell professor de Valladolid que fou Macías Picavea –“*todo está echado a perder en este desdichado país: no hay gobierno, ni electores, ni partidos, ni marina, ni ejército; todo es ruina y decadencia*”- escrita en un llibre intítulat *El problema nacional*, que va publicar-se l'any 1899, és una mostra gràfica de la situació espanyola del moment, i explica per què, a partir d'aquell fracàs nacional, sorgeixen una sèrie de moviments que d'alguna manera pretenen reaccionar davant la crisi.

La còlera dels regeneracionistes, amb Joaquín Costa i Basilio Paraíso al seu front, es dirigia, naturalment, contra el sistema polític que havia produït una classe política que ells definien com un tumor o excrescència antinatural del cos de la nació. Aquesta facció estranya exercia el poder mitjançant un sistema de clientelisme i corrupció que es definia amb l'expressió caciquisme. Així doncs, les vertaderes forces del progrés estaven atrapades sota la superfície; bastava -creien ells, optimistes- extirpar aquesta facció estranya perquè la nació deslliurés les seves energies reprimides. Els agents naturals d'aquesta transformació havien de ser les elits intel·lectuals i econòmiques, a les quals els correspondria apoderar-se dels ressorts de l'Estat per a dur a terme la modernització del país i supervisar, en paraules de Costa “*una reintegración de España a la historia de la humanidad*”.

Els regeneracionistes propugnaven, en realitat, coses tan sensates com una àmplia descentralització econòmica i administrativa, un servei militar obligatori sense redempció ni substitució i la revisió de les recompenses militars atorgades en les darreres guerres colonials. El mateix Macías Picavea, en el llibre ja citat, fa un diagnòstic dels “mals d'Espanya”, manifestats al llarg de segles, i prescriu remeis molt concrets (i diguem, també, que força lúcids), com l'aplicació d'unes polítiques hidràulica i pedagògica autèntiques, la separació de l'Església i l'Estat, la instauració de l'autonomia dels municipis, la promulgació de lleis a favor de la classe obrera i la potenciació del regionalisme, perquè “*lo pide España entera. Lo pide la intelectual Cataluña, que no es posible que sufra sin rasgamientos interiores la tiranía de la inepta caciqueria madrileña.*”

Com ha dit el recentment desaparegut Enric Jardí, la publicació d'aquesta obra gairebé coincidí amb la del primer assaig de Ramiro de Maeztu, *Hacia otra España*, o la dels llibres *La moral de la derrota*, de Luis Morote, o *Del desastre nacional y sus causas*, de Damián Isern. En realitat, les aspiracions reformistes anaren concretant-se en altres punts geogràfics, com Catalunya, on es perfila, gràcies a l'acord adoptat per la diputació provincial de Barcelona el mes de setembre del 1898, la sol·licitud a l'Estat de la concessió d'un concert econòmic per a la regió (matèria que, precisament aquests dies -cent anys després- el president Pujol ha posat novament sobre la taula). La iniciativa fou ben aviat abonada per les corporacions d'industrials i

comercials i associacions ciutadanes ben representatives com l'Ateneu Barcelonès i, especialment, pels diaris i entitats regionalistes, ja que un dels acords adoptats en la tercera assemblea de la Unió Catalanista, celebrada a Balaguer el 1894, preveia, en allò que es referia a la hisenda de Catalunya, la negociació amb el poder central d'un règim econòmic concertat.

Però el més descoratjador per als regeneracionistes fou que, malgrat tanta oratòria i tantes idees, res no semblava canviar. Acabada la regència de Maria Cristina, la succeí el jove Alfons XIII l'any 1902. L'any anterior, Sagasta, el polític més desprestigiats pel Desastre, havia format nou govern. El concepte de regeneracionisme havia estat expropiat pel sistema establert i buidat de contingut. Com a eslògan polític estava en boca de tothom i podia aplicar-se a qualsevol cosa. El mateix Pío Baroja, en una novel·la publicada l'any 1903, descriu un sabater de banqueta que tenia a la porta un rètol on podien llegir-se aquestes paraules: “*se regenera calzado*”. El concepte, doncs, de “regeneracionisme” havia perdut el seu original sentit.

No directament relacionats amb el moviment regeneracionista, i tampoc enquadrats en una concreta i determinada posició ideològica, hem de situar els pensadors de la generació del 98 que, de manera unànime, reaccionen també contra el Desastre. Però la generació del 98 no fou, com a tal, un moviment estrictament polític i, més que cap altra cosa, representà la protesta d'una minoria de literats i d'intel·lectuals en contra del conformisme, la buidor, la retòrica i la ignorància dels pedagogs i literats que aleshores estaven dalt el pedestal i que -en frase d'Ortega- representaven “*la corrupción organizada*” de l'estructura creada pels estadistes de la Restauració. Aquesta protesta -ètica i de caràcter intel·lectual- contra el sistema de la Restauració es diferencià, però, radicalment de la protesta que, amb un caire de reivindicació regionalista, va tenir lloc a Catalunya, i es troba també a les antípodes d'aquella altra protesta que protagonitzaren els pensadors de l'Espanya conservadora, catòlica i tradicional (entre les quals hauríem de situar els nostres Àngel Ruiz i Pablo i Cosme Párral i Marqués). La protesta dels pensadors de la generació del 98 fou, en efecte, una protesta ètica i social que derivava alhora d'una consideració del passat espanyol i del present europeu. Ells compartien amb els il·lustrats del segle XVIII un sentiment d'angoixa i de sofriment per la permanent situació d'endarreriment que presentava Espanya (ensem, per exemple, en la poesia desolada de Machado o en les amargues crítiques d'Unamuno o de Pío Baroja), però a diferència dels homes de la Il·lustració, aquests no compartien un mateix credo polític i no albiraven tampoc una única solució per al futur de la societat espanyola del seu temps. Per altra banda, com ha destacat darrerament Laín Entralgo, els homes del 98 no compartien l'entusiasme per la “civilització moderna” que era un tòpic de la seva joventut. Unamuno es rebel·là enèrgicament contra “*la creencia en que la civilización está en el retrete, en las calles bien encachadas, en los ferrocarriles y en los hoteles*”, paraules que, en opinió de Laín, haurien estat subscriïdes per molts dels seus companys de generació. De la cultura moderna, tots ells acceptaven -més encara, reclamaven per a Espanya- la llibertat de discussió i la recta pràctica de la democràcia, i el fet de veure-les mal imitades fou un dels motius centrals de la seva acerada crítica de la realitat política del país. Tan vituperables eren per a Unamuno els espanyols que es deien a ells

mateixos liberals i no sabien ésser-ho, com els qui, per afirmar-se com a espanyols, feien impossible la vigència efectiva del liberalisme. I per si això fóra poc, resultava que els republicans eren exclusivament antimonàrquics, és a dir, feien de l'antimonarquisme (i gairebé exclusivament de l'antimonarquisme) el centre de llur pensament. D'ací que Unamuno qualifiqui el Parlament de “*catedral de la mentira*” i que, en l'ordre del pensament, observi la extraordinària pobresa que el debat parlamentari presenta. En realitat, la diferència entre uns i altres -va escriure- radica en això: que uns espanyols juren “*por Santo Tomás*” i uns altres “*por Haeckel o por otro ateoólogo cualquiera*”. En canvi, sí que coincideixen uns i altres espanyols en una concepció de la vida que Unamuno descriu duríssimament amb aquestes paraules:

La inmensa mayoría de los españoles, aun los que podríamos llamar cultos [...] maldito si creen en la eficacia del maestro de escuela [...] les carga la ciencia, y están convencidos de que los brutos e ignorantes son más felices que los intelectuales y cultos; fáltales fe en la cultura; un positivismo brutal y práctico [...] infesta nuestras clases dirigentes; en los casinos están siempre ocupadas las mesas de tresillo y no se ve entrar a nadie en los salones de lectura [...]; el filisteísmo de nuestra clase media se reduce a [...] llamar teórico, soñador o idealista a quien no enfoca las altas cuestiones desde el bajo punto de mira de los intereses personales, locales o regionales; cunde la concepción hospiciaria del Estado...

Han passat ja cent anys de tot això i és evident que tot ha canviat, que el marc social, jurídic i econòmic del país -d'Espanya, en aquest cas- no té amb aquell que he descrit comparança possible. I tanmateix... No sé com li ho diria, amic lector... Tanmateix hi ha tota una sèrie de qüestions que amb la lectura d'aquests textos se m'han fet familiars... És com si jo encara avui pogués albirar-les; no sé, com si pogués tocar-les amb els dits.

NADAL, ÉS L'HORA DELS ADÉUS

Puj a l'avió a primera hora del matí sota un cel de Barcelona que té el color d'ou rovellat, gairebé indefinible. Fa un aire molt fred, propi del temps, i el terra és banyat per la pluja d'aquesta nit desordenada. L'avió aixeca el vol i creua el cel sense problemes fins que s'acosta a Menorca, l'illa del vent. De sobte, penetra dins la inestable planxa d'un núvol immens que l'amanyaga i el fa saltironejar amb inclemència. Tanmateix en surt aviat, i, en mirant a l'exterior per la petita finestra, veig molt dificultosament la terra. Aquesta és fantasmagòrica i tèrbola, estranyament foscant. La nau s'orienta llavors mar endins per tal d'iniciar tot seguit una volta sencera de cent-vuitanta graus, rere la qual s'encara novament a l'illa. La mar és arrisada, inquieta, plena d'escumes encreuades, estranyament corpòries, rudes, batents. Els esculls que emergeixen de l'aigua per amagar-se tot seguit, són blancs, assabonats, extremadament perillosos. I el cel, que amb prou feines s'endevina, resulta perdut en una mena de caos desordenat i immens. Davant meu s'hi interposa ara un gavadal de núvols carregats i densos,

pesants, gairebé sòlids, que deixen, però, a l'horitzó llunyà una escletxa primíssima de llum rosada, que aviat desapareix, enduent-se amb ella l'esperança d'un dia millor. A la meua dreta, mirant de biaix, endevin de sobte el perfil de l'Illa de l'aire, com l'ombra irreal d'un vaixell perdut que navega a la deriva enmig de la densitat ofegant i desapacible de la mar.

En sortir, m'apuj el coll de l'abric. Plou. Fa un vent arrissat de mestral que quartona. Però el terra del camp és molt tou, força pujat de color per l'aigua que porta embassada. Els camps, vistos de prop, són immensament verds, i als marges de la carretera s'insinua el que, més endavant, quan arribi el bon temps, ha de ser una simfonia cromàtica de tons i de llum.

Ja és Nadal, en efecte. Un Nadal que em retorna al silenci i tanca el cicle aquest, del temps i la memòria, que he maldat viure al llarg de l'any. Un cicle literari diguem-ne reflexiu, potser fins i tot memorialístic, d'observació obstinada i atenta.

-Un cicle -puntualitza la jove professora- al llarg del qual vostè ens ha intentat explicar “la realitat”. Diguem-ho així per entendre'ns.

-Oh, no és això exactament. Jo li vaig dir que la meua literatura era “realista” en el sentit que pretenia certament observar la realitat des d'una posició que se situa a les antípodes d'altres corrents literaris més imaginatius. I en aquest sentit no tenia res a dir respecte de la teoria stendhaliana del mirall, o d'aquella altra, planiana, que, a partir de l'anterior, es nega a fer retocs de bellesa ideal a les imatges que es reflecteixen en el seu espill literari d'escriptor. I dic això perquè, fins i tot en aquest cas, el producte de tot escriptor (també de l'escriptor “realista”) és -o intenta esser (diguem-ho així prudentment) una obra d'art: literatura. I la literatura -tota la literatura- qualsevol que sigui el gènere utilitzat per l'escriptor i el corrent en el qual aquest s'insereixi, és art *per se*. I a més, un art tancat, independent d'allò que explica o vol explicar el text en qüestió. I això perquè, com ha escrit Félix de Azúa, tot referint-se a la darrera obra de Pere Gimferrer, *L'agent provocador*, la llengua literària no forma part de la llengua parlada, sinó que pertany a un àmbit totalment diferent, un àmbit tancat en ell mateix, i que només obeeix les seves pròpies lleis.

-Però així... descriu o no descriu vostè la realitat en la seva literatura?

-Naturalment que descriu la realitat! I l'observo no sols guaitant, atent, per la finestra dels dies, ans també intent recrear-la, procurar retenir-la, vull fins i tot apoderar-me'n a través d'un passeig pel temps aquest i la memòria que s'encreuen en l'ànima de tot escriptor. Però el resultat de la meua obra no és -o no pretén esser- el d'una acta notarial que malda reproduir exactament, fidelment, la realitat que el fedatari ha pogut observar en un instant precís de l'existència. Aquest -vull dir el notari- no cerca, en principi, de fer una obra d'art mitjançant el document públic que autoritza, encara que ell -fins i tot en una acta notarial- pot també utilitzar una prosa densa, sòlida i cristal·lina, emparada -recordi-ho vostè- en una gramàtica d'acer vinclat. En canvi, l'escriptor -fins i tot l'escriptor realista-, a menys que oblidí els principis bàsics de la literatura, no pot, només, aproximar-se als fets que pretén relatar amb l'objecte de reconstruir -o, més bé, reproduir- un quadre de la vida quotidiana. Ell ha d'acostar-s'hi sense mai oblidar que allò que està fent és literatura; és a dir, sabent que està creant una obra que és -o ha de voler ser,

per ella mateixa- una obra d'art. I que, com a tal obra d'art, respon, a uns paràmetres que l'escriptor ha de conèixer i, sobretot, respectar.

-L'escriptor, doncs -m'imagin-, deu haver d'utilitzar necessàriament un llenguatge dens, complicat, extraordinàriament difícil, per a crear la seva obra.

-No és això, en realitat, el que li he volgut concretar. Félix de Azúa, en el text a què abans m'he referit, parla precisament dels conceptes de densitat i de lleugeresa aplicats a la literatura, els quals no poden interpretar-se, només, en termes, diguem, de dificultat. Un text literari dens -ha dit l'escriptor- és aquell en el qual es proposa una màxima capacitat de significar sense concepte, mitjançant un mínim de recursos (o de materials). En canvi un text lleuger, és aquell que s'aproxima a la llengua parlada, a la llengua sociològica, el qual, tot i que pot ésser llarg i extens, fins i tot laberíntic i interminable, és, malgrat tot, *in-significant*. Comprendrà, doncs, vostè que la poesia -la bona poesia- se situï, per la seva naturalesa, en el pol superior del llenguatge literari del qual estam parlant, mentre que, en el pol oposat, hi situem ordinàriament el llenguatge periodístic que, tant per la seva naturalesa, com pels seus objectius -sovint elementals i immediats-, difícilment aixeca el vol.

-Així doncs, la literatura...

-Miri, la literatura -la bona literatura- no pot mesurar-se tan sols per la densitat i la dificultat de les paraules que l'escriptor utilitza, com de la claredat i de la senzillesa dels mots hom no pot deduir tampoc que es troba davant d'un text a menysprear. De la mateixa manera, ni l'escriptor que pretén observar i explicar la realitat ha d'optar, necessàriament, per la lleugeresa, ni tampoc necessàriament haurem de conceptualitzar la vàlua del poeta o de l'escriptor en raó proporcional a la cripticitat del seu text. Això no obstant, com apunta Félix de Azúa, hi ha casos, com aquest de *L'agent provocador* de Gimferrer, en què el narrador assumeix la responsabilitat del poeta -com ho féu Joyce, com ho féu Céline, com ho féu Sarsanedes, com ho féu Valle Inclán-. Aleshores, només aleshores, ens trobam davant d'un text dens, innovador, sens dubte excepcional. Dit això, jo no sé si, com insisteix Félix de Azúa, el personatge fictici "Pere Gimferrer" de *L'agent provocador* -la màscara, com ell el qualifica-, acabarà o no éssent el Leopold Bloom català. Sí que és cert, emperò, que mentre els escriptors genials poden invertir els termes de crear una ficció per a donar realitat a la literatura, els escriptors diguem-ne normals, l'únic a què podem aspirar, quan feim literatura, és a crear una *ficció* -o bé a produir una *dicció*- a partir de la realitat.

En això estam. I possiblement amb això hem (humilment) de conformar-nos.

Port de Maó, gener-desembre de 1998